

Janja Živković-Mandić

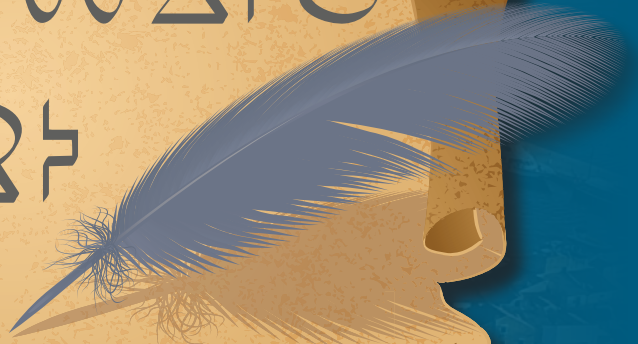
Gramatika

hrvatskoga jezika

9

ᐆᐆᑦᑦᑦᑦᑦᑦᑦᑦ

ᑦᑦᑦᑦᑦᑦᑦᑦ

Udžbenik je odobren 06. 03. 2019. pod brojem TKV/33-12/2019.

Recenzetnica: *Mirjana Karagity*

Stručni suradnici Ministarstva nacionalnih resursa:
Gergics Miklósné, Zarubay Attila

Ilustrator: *Barnabás Nagy*

Fotografije: *shutterstock.com; wikipedia: Armstrong 1113149, Bijeli grab, Hayden120, OsvátA, Roberta F, Strojvodja, Thommy*

Odgovorna urednica: *Aleksandra Kovač*

A tankönyv megfelel az 51/2012. (XII. 21.) 10.4. melléklet számú EMMI-rendeletnek.

© Janja Živković-Mandić, Eszterházy Károly Egyetem, 2019

ISBN 978-963-19-8015-8

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Telefon: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822 • E-mail: kiado@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor

Raktári szám: NT-31574/1

Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Orlai Márton, Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Görög Istvánné

Nyomdai előkészítés: Zlatnikné Balogh Zsuzsa

Terjedelem: 15,02 (A/5) ív

Tömeg: 310 gramm

1. kiadás, 2019

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

Ez a tankönyv a Széchenyi 2020 Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program EFOP-3.2.2-VEKOP-15-2016-00001. számú, „A köznevelés tartalmi szabályozóinak megfelelő tankönyvek, taneszközök fejlesztése és digitális tartalomfejlesztés” című projektje keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

UVODNA RIJEČ

„Svaki čovjek po prirodi teži znanju.“
(ARISTOTEL)

Kako učiti?

TEHNIKE UČENJA

■ Prisjetite se!

Kako obično učite? Koje tehnike učenja primjenjujete? U svojoj bilježnici načinite tablicu prema crtežu i prikupite svoje navike učenja!

Odgovarajući načini učenja	Neodgovarajući načini učenja
= oko sebe napravim red	= nedostatak koncentracije
= poslažem udžbenike / bilježnice potrebne za sljedeći dan	= slušanje glazbe
= učenje naplas	= paralelno gledanje TV-serije
= skiciram gradivo ...	= mobitel
☺	= društvene mreže
	= nemam motivacije
	= tuče bilješke ... ☹

Prije nego što započnete s učenjem, potrebno je pripremiti udžbenike, atlase, bilježnice i ostala pomagala koja će vam biti od pomoći. Dobro je unaprijed isplanirati vrijeme namijenjeno učenju, kao što je korisno odlučiti kojim ćete redoslijedom učiti predmete. Možete odabrati različite načine učenja. Preporuča se započeti s usmenim lekcijama, naime često se događa da se pismeni zadaci temelje na njima. Korisno je završiti jedan predmet prije nego što započnete s učenjem drugoga. Ukoliko imate previše toga za naučiti, uvrstite između predmeta kratku stanku od minimalno 10 minuta. Ustanite od stola, prošetajte u stanu ili po dvorištu. Svakako pomaže koncentraciji ako se krećete i popijete nešto vode.

Može biti od pomoći ako prije nego što započnete s radom, nekoliko minuta razmislite o tome što ste čuli na satu, pročitate svoje bilješke sa sata ili prikupite svoje misli u vezi s temom. U učenju nastavnog sadržaja pomoći će vam sljedeći savjeti, koraci u obradi teksta.

<p>1. Razumijevanje naslova teksta, predviđanje sadržaja teksta na temelju naslova →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Korisno je učenje započeti s razumijevanjem naslova. Pokušajte predvidjeti što se krije iza naslova, o čemu će biti riječi u tekstu. Možete se prisjetiti i toga što već znate o datoj temi. Vrijedno je razmisliti i o tome zašto je važna ova tema i kako se vezuje uz vaš život.</p>
<p>2. Čitanje cijeloga teksta, formuliranje glavne teme →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Najprije pročitajte tekst u cjelini! Možete usporediti svoja očekivanja na temelju naslova sa sadržajem teksta, odnosno možete rezimirati sadržaj teksta u nekoliko riječi, rečenica. To prvo čitanje obično nije tako temeljito kao kad tekst čitate u dijelovima.</p>
<p>3. Pažljivo čitanje teksta →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Pri sljedećem čitanju teksta možete načiniti i svoje bilješke na rubu teksta. Možete se koristiti sljedećim znakovima: ✓ = već znate, poznajete tu informaciju + = nova, ali razumljiva informacija * = dopuna tekstu – = drugačije znate, drugačije pamтите ? = pitanje uz tekst</p>
<p>4. Zaokruživanje nepoznatih riječi te njihovo upoznavanje →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Pri drugom čitanju važno je zabilježiti nepoznate riječi u tekstu. Prije nego što dalje čitate, potražite značenje tih riječi u rječniku ili na internetu. Preporučljivo je značenje nepoznatih riječi zapisati na marginu teksta ili u bilježnicu kod skice.</p>
<p>5. Ponovno čitanje teksta, označavanje ključnih pojmova, razumijevanje slika i crteža →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Pri ponovnom čitanju teksta vrijedno je potražiti i zabilježiti u njemu najvažnije pojmove. Pripazite, nemojte označiti cijele rečenice, duge dijelove teksta umjesto isticanja bitnoga! Tekstovima često pripadaju i raznorazni crteži. Pomoći će vam u svladavanju gradiva ako ih pažljivo promotrite i formulirate kakva im je povezanost s tekstom.</p>
<p>6. Skiciranje →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Uz pomoć ključnih riječi i pojmova možete načiniti raznovrsne skice, npr. skice poput nabiranja ili razgranate. Ukoliko ste već na satu pisali skicu, možete i nju dopuniti spoznajama koje smatrate važnima za temu.</p>
<p>7. Ponovno razmišljanje o tekstu na temelju skice →</p> <p style="text-align: center;">↓</p>	<p>Pri sljedećem čitanju lekcije vrijedno je razmisliti o pročitanom te usustaviti te spoznaje. Rezimirajte sadržaj lekcije uz pomoć skice!</p>
<p>8. Samokontrola →</p>	<p>Samokontrola može imati više oblika. Može biti od koristi odgovoriti na pitanja na kraju teksta, a još je korisnije pokušati ispričati sadržaj lekcije bez pomoći teksta.</p>

ZADATAK

1. Koje od upoznatih tehnika učenja primjenjujete najčešće? Obrazložite zašto baš tu tehniku smatrate najprikladnijom?
2. Odaberite jednu lekciju iz udžbenika i naučite njezin sadržaj uz pomoć ovdje predložene tehnike učenja!

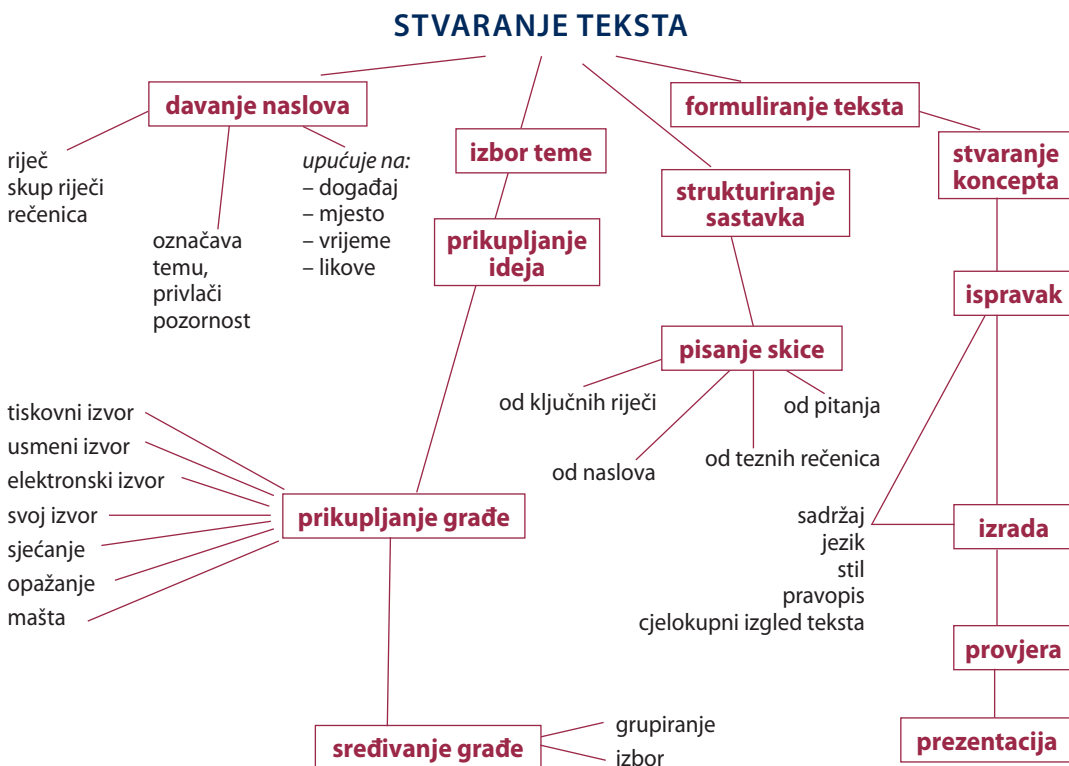
Stvaranje teksta korak po korak

„Čujem i zaboravim,
vidim i zapamtim,
zapišem i shvatim.“
(KINESKA POSLOVICA)

Jeste li znali da nam pisanje može pomoći u tome da postanemo bolji mislioci? Pisanje zahtijeva od nas razvijanje mentalnih strategija, a one nam pomažu u učenju bilo kojeg sadržaja, pa i kasnije u životu. Kada pišemo, istovremeno upotrebljavamo više misaonih djelatnosti, kao što su na primjer prisjećanje na već naučene sadržaje, njihovo razumijevanje i primjenjivanje, analiza novih podataka i sl.

Razmislite koje ste već sve vrste tekstova sreli tijekom dosadašnjeg školovanja! Vjerojatno se sjećate kako ste više puta trebali ispričati priču, neki doživljaj, objasniti neku pojavu, opisati vama dragu osobu, voditi dnevnik lektire ili analizirati književno djelo. Sve su to različite vrste tekstova o kojima ćete detaljnije učiti tijekom svojega školovanja, ali opet su slični u načinu stvaranja teksta koji ima svoje zakonitosti.

Proučite sljedeći prikaz koji sadrži upute za djelotvorno stvaranje teksta!

■ Razmislite!

Upotrebljavate li baš svaki od navedenih koraka pri izradi školskog sastavka? Vidite li povezanosti među pojedinim fazama stvaranja teksta? Prepoznajete li pravilan redoslijed među njima? Smiju li se pojedine faze izostaviti pri stvaranju teksta? Na ova i slična pitanja pokušat ćemo dati odgovore korak po korak.

1. Izbor teme

Svako pisanje sastavka počinje izborom teme. Često se međutim, događa da temu ne birate sami, nego svoj sastavak morate pisati prema unaprijed zadanoj temi npr. na satu književnosti kada trebate analizirati neko književno djelo. I tada međutim, postojmo mogućnost da naslov svojega teksta odaberete sami.

2. Davanje naslova

Pri davanju naslova uvijek trebamo imati na umu kome će naš uradak biti namijenjen. Kako prvenstveno pišemo za školske svrhe, naš će naslov prije svega zvučati informativno. Ali dobar naslov uvijek treba biti privlačan za publiku, treba probuditi njezino zanimanje za čitanje: zvučati pomalo tajnovito, originalno, intrigirajuće. Iako je naslov to bolji i tajnovitiji što je kraći, ipak se on može sastojati od samo jedne riječi (*Tena*), sintagme (*Prosjak Luka*) ili potpune rečenice (*Kako je tata osvojio mamu?*). Većina naslova ukazuje na temu (*Propast Venecije*) ili nam pobuđuje znatiželju (*Tajni dnevnik Adriana Molea*). Osim toga naslovi još mogu upućivati na događaj (*Seljačka buna*), mjesto (*Baraka pet be*), vrijeme (*Doba uskoka*) ili sam lik (*Gospođa Bovary*).

3. Prikupljanje ideja i materijala (građe) za pisanje, njihovo sređivanje

Prikupljanje ideja i građe za pisanje povezane su i teško odvojive djelatnosti. Naime, svaki nam materijal pruža novu ideju za naš rad koju dorađujemo i tako približimo svojim zamislima i idejama.

O izvorima i načinima prikupljanja materijala, budući da ih ima nekoliko, govorit ćemo u posebnoj lekciji.

4. Pisanje skice

U strukturiranju i formuliranju našega sastavka bit će nam od pomoći dobro napisana skica. Skica je nacrt, osnova za naše buduće djelo. Postoji više načina pisanja skica:

- a) skica se sastoji od **ključnih riječi**
- b) skica sastavljena od **pitanja** na koja se traži odgovor u sastavku (o temi našega rada)
- c) skica od **naslova/podnaslova**
- d) skica koja sadrži **tezne/ključne rečenice***.

* Tezna rečenica se odnosi na cijeli ulomak i sumira njegovu bit, daje njegov sažetak, međutim informacija koju sadrži nije potpuna, već njezin sadržaj obrazlažu daljnje rečenice. Svrha svih ključnih rečenica je da podupiru glavnu misao tj. temu teksta. Obično je njezina formulacija izrazito sažeta, jezgrovita i ne sadrži besadržajnu suodnosnu riječ.

Natuknice (dijelovi) skice obično se sastavljaju u onom redosljedu u kojem ćemo ih uvrstiti u naš uradak.

5. Pisanje koncepta

Kada nam svi podaci stoje na raspolaganju, klasificirali (grupirali) smo ih, napisali smo preglednu, jednosmislenu skicu, možemo prionuti pisanju koncepta. Koncept je nacrt pismenog sastavka koji nije prepisan učisto. Ovu ćemo varijantu još provjeravati (ako treba i više puta), ispravljati prije nego što dobijemo konačnu verziju našega sastavka.

U formuliranju koncepta sastavka može nam pomoći tablica kronološkog slijeda događaja.

Znate li kako se ona radi?

Najjednostavnije, razmislite o tome, kojim kronološkim redom bi bilo najlogičnije napisati sastavak o zadanoj temi. S lijeve strane tablice stavite izraze uz pomoć kojih ćete se lako snaći u vremenskom slijedu: *prvo*, *zatim*, *tada*, *onda*, *uskoro*, *konačno*, *definitivno* i sl., pa s desne strane upišite događaje.

TABLICA KRONOLOŠKOG SLIJEDA DOGAĐAJA	
PRVO	<i>Cijelu noć i jutro padala je kiša.</i>
ZATIM	<i>Sada užasno isparava. Pločnik se osušio i Goga iznosi stolove na štekat.</i>
TADA	<i>Muškarac u kariranoj košulji kazao joj je dobar dan, ušao u mračnu unutrašnjost kafića i sjeo za šank.</i>
USKORO	<i>Naručio je borovnicu s ledom, a Goga je upalila ventilator na šanku.</i>
KONAČNO	<i>Započeli su razgovor.</i>

(PREMA PRIČI ZABORAVIO SAM GDJE SAM PARKIRAO ANTE TOMIĆA)

6. Provjera

Kako nijedno pisanje ne završava prvom verzijom, trebamo provjeriti napisano, a to ćemo učiniti višestruko, pregledavajući sljedeće elemente:

- a) ideje,
- b) ustroj,
- c) stil pisanja, izbor riječi, tijek rečenica,
- d) pravopis i gramatiku.

Pri provjeravanju **ideja** moramo voditi računa o tome obuhvaćaju li one temu, glavnu misao i ostale podatke koji upotpunjuju temu našega rada.

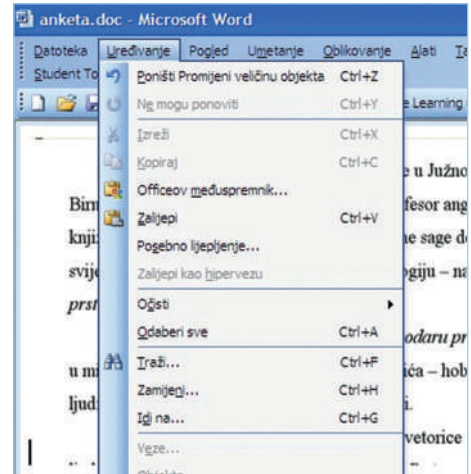
Ustroj se odnosi na to kako u našem radu početak, sredina i završetak čine jednu cjelinu. Pojavljuju li se svi podaci u najboljem redosljedu?

Stil je pojedinačni način izražavanja svakoga pojedinca i kao takav obuhvaća našu osobnost, pristup temi i osobne doživljaje. Naš izbor riječi odaje način korištenja raznih vrsta riječi, a tijek rečenica se odnosi na rečenični naglasak, nepotpune ili besmislene rečenice. Važno je provjeriti odgovara li stil našega pisanja svrsi zadaće, pokazuje li naš subjektivan odnos prema temi.

Pri **pravopisnoj** provjeri trebamo obratiti pozornost na rečenične znakove, veliko i malo početno slovo, rastavljeno i sastavljeno pisanje riječi, razlikovanje č i ć, dž i đ, i sl., interpunkcijske znakove, dok gramatička provjera sadrži slaganje subjekta s predikatom, redoslijed riječi (pogotovo nenaglašanih) i pravilnu uporabu padeža.

Ako smo pisali na računalo, postoji mogućnost da ispravnost napisanoga provjerimo uz pomoć mnogobrojnih alata Microsoft Worda:

- provjere gramatike i pravopisa
- evidentiranja promjena
- izbornika „Uređivanje“
- ostalih alata

7. Čistopis

Nekoliko puta pregledavan i ispravljan uradak možete konačno prepisati učisto. Time ste uspješno apsolvirali mukotrpno poglavlje o stvaranju teksta.

Prikupljanje materijala

„Najbolje poslije znanja jest znati gdje se ono što se ne zna može pronaći.“

(SAMUEL JOHNSON)

Tijekom gimnazijskog školovanja sve češće ćete dobiti zadatak da samostalno izradite neki referat, prezentaciju ili sastavak na određenu temu. Svakako će vam prvi korak u izradi zadatka biti prikupljanje građe, stoga smo ovoj fazi posvetili posebnu lekciju.

■ Razmislite!

Gdje možete pronaći građu za svoje sastavke na zadanu temu? Možete se osloniti na svoja prethodna znanja, ali vam vjerojatno to neće biti dovoljno. Morat ćete potražiti nove informacije, a njih ćete pronaći u radovima drugih.

Najčešći izvori za istraživanje mogu biti:

- knjige (leksikoni, enciklopedije, stručna literatura)
- članci (iz časopisa)
- internet
- televizija (dokumentarni i dr. filmovi, znanstveno-obrazovne emisije i sl.)
- razgovori.

Većinu pisanih izvora možete pronaći u svojoj kućnoj, školskoj ili mjesnoj knjižnici. Koristite li se tuđim spoznajama u svojem radu, nemojte zaboraviti navesti izvore!

Korektno navođenje izvora traži uz autorsku knjigu:

- prezime i početno slovo imena autora
- naslov i podnaslov (*kurziv*)
- broj izdanja (ako nije prvo)
- mjesto izdanja
- godinu izdanja
- naziv izdavača (nakladnika).

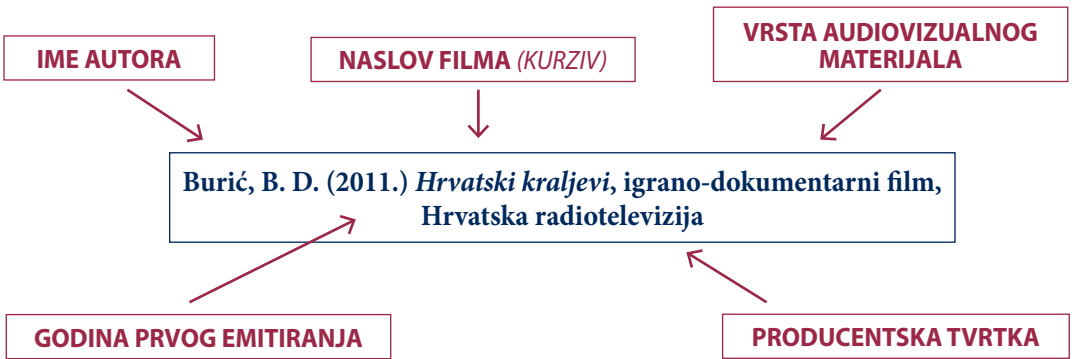

Ti se bibliografski podaci dopunjuju i drugim podacima, ako je riječ o prevedenoj knjizi, uredničkoj knjizi, članku ili poglavlju u uredničkoj knjizi, radu u zborniku radova, enciklopedijskom članku, članku u znanstvenom časopisu, novinskom članku i sl.

I pri uporabi audiovizualnih materijala kao što je npr. dokumentarni film, morate navesti izvore, i to na sljedeći način:

- prezime i prvo slovo imena autora (redatelja, producenta)
- godinu prvog emitiranja
- naslov audiovizualnog materijala (*kurziv*)
- vrstu audiovizualnog materijala

- ime producentske tvrtke
- datum emitiranja (ako nije dostupan, onda datum gledanja/slušanja emisije).

Kada izvorom vašega rada služi televizijska emisija, pozivat ćete se na naslov emisije, godinu emitiranja, vrstu emisije, ime televizijske kuće, ime autora ili urednika emisije i datum emitiranja na sljedeći način:

Ako se pak oslanjate na svoja iskustva, izvorom informacija mogu postati vaši doživljaji, opažanja, pokusi, otkrića i sl.

Jeste li znali?

Za prikupljanje materijala mogu vam poslužiti mala pomagala kao što su *tablica za prikupljanje podataka* ili *tablica znaš-pitaj-nauči!*

Proučite sljedeće predloške!

TABLICA ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA

TEMA: <i>rafting</i>	IZVORI: INTERNET, Wikipedija	INTERNET, RAFTREK ADVENTURE TRAVEL	Josipa Juričić, <i>Potencijali razvoja pustolovnog turizma u Republici Hrvatskoj s posebnim naglaskom na ronilački turizam</i> , završni rad, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, 2016.
PITANJA: <i>Što je rafting?</i>	ODGOVORI: (<i>eng. raft = splav</i>) Vrsta sporta, obično na rijeci, gdje se grupa ljudi (između 4 i 10) spušta gumenim čamcem niz riječne brzace, s ciljem uzbuđenja, avanture i druženja. Spada u skupinu ekstremnih sportova.	izazovna rekreacijska aktivnost gdje se koristi „splav“ na napuhavanje da bi se njime plovilo po rijeci ili drugim vodenim površinama	spuštanje gumenim čamcima niz rijeku
<i>Od čega se prave čamci?</i>	od izuzetno otporne višeslojne gume te imaju više odvojenih zračnih komora		gumeni čamci
<i>Kojih su dimenzija čamci?</i>	između 3 i 6 metara		
<i>Gdje se možemo njime baviti?</i>	Brojne rijeke u Hrvatskoj (Dobra, Cetina, Kupa, Zrmanja i prtok Krupa, Mrežnica, Krka, Korana) i inozemstvu (Una, Neretva, Vrbas, Drina u BiH, Tara u BiH i Crnoj Gori, Soča u Sloveniji, Lim u Srbiji i Colorado u SAD-u)	obično se prakticira na „divljim“ vodama ili različitim stupnjevima mirnoće voda	
<i>U koliko skupina je rafting podijeljen?</i>	Rafting je podijeljen u šest skupina/klasa prema težini. To su: Klasa 1: mirna rijeka sa sporim tokom Klasa 2: Poneki brzac ili kamen Klasa 3: Brzaci, mali valovi, manji vodopadi (turistički rafting) Klasa 4: Brzaci, veći valovi, stijene, veći vodopadi ili padovi (samo za iskusne raftere) Klasa 5: Brzaci, veliki valovi, stijene, opasne hridi, veliki vodopadi ili padovi (krajnja klasa natjecateljskog raftinga) Klasa 6: Brzaci, ogromni valovi, velike i izuzetno opasne stijene i hridi, brojne zamke i padovi (izuzetno opasna po život raftera i često završava nesretnim slučajevima)	Kako može biti opasan, smatra se ekstremnim sportom.	Prema svojoj težini podijeljen na šest razina, prve tri potpuno su bezopasne, dok se turističkom klasom smatra rafting na trećoj razini. Preostale tri razine su opasnije te su namijenjene samo za iskusnije raftere.

■ Usporedite!

Slično tablici za prikupljanje podataka može poslužiti i tablica znaš-pitaj-nauči! Na temelju već poznatih spoznaja o danoj temi možete prikupiti građu za svoj sastavak istražujući nove informacije!

■ Promotrite!

TABLICA ZNAŠ-PITAJ-NAUČI	
Što ZNAM?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bernardinci su švicarski pastirski psi. 2. Potječu iz Italije/Švicarske. 3. Slavu su stekli zahvaljujući filmskom serijalu Beethoven.
Što se PITAM?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Najveća visina? 2. Maksimalna težina? 3. Pod kojim imenima se još javlja? 4. Otkud naziv Barry? 5. Kakva im je dlaka?
Što ću NAUČITI?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 70–90 cm 2. 73–117 kg ili više (odrasli mužjak) 3. Saint Bernard dog, Sveti psi, Alpski mastiff pas, Bernhardinerand i pas Barry 4. Bernardinac Barry koji je živio od 1800. do 1814. poznat je po spašavanju preko 40 ljudskih života u švicarskim Alpama. 5. Dva tipa : kratkodlaki i dugodlaki. Bijele su boje sa „plaštom“ boje hrđe preko leđa. Bernardinci imaju bijele šape, bijela prsa i vrh repa koji je izrazito kitnjast.

Prikupljanje građe na internetu

Današnji je svijet gotovo nezamisliv bez računala, pa tako se i u knjižnicama uz pomoć računala možemo informirati o mjesnom knjižničnom fondu, kao i fondovima drugih domaćih ili inozemnih knjižnica. Uz pomoć **interneta** možemo dobiti informaciju o traženoj knjizi: u kojoj knjižnici ju možemo posuditi ili u kojoj knjižari kupiti.

Računalo nam može biti od velike pomoći i u prikupljanju građe. Podaci i informacije se danas već mogu prikupiti uz pomoć interneta sa svih strana svijeta. Mogućnosti prikupljanja podataka računalom kao i pristupi, putanje stalno se mijenjaju, neprestano se razvijaju, proširuju.

Pokušajte otkriti koje ključne riječi morate upisati u tražilicu kako biste došli do najvećih svjetskih knjižnica!

The screenshot shows the search interface of the National and University Library in Zagreb. At the top, there is a logo and the text "NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U ZAGREBU" and "Katalog". Below this, it says "Baza podataka: Opac NSK01" and "Baze NSK-a". There are navigation links for "Početna", "Postavke", and "Pomoć". A search bar is present with the text "Unesite pojam:". Below the search bar, there are options for "Tražite po:" (naslov), "Fraza?" (Ne, Da), and buttons for "Potvrdite" and "Očistite". There are also filters for "Opseg pretraživanja:", "Jezik publikacije:" (hrvatski), "Godina od:", "Vrsta građe:" (knjige), and "Lokacija:". A "Pomoć:" section provides instructions on how to use the search interface, including the use of wildcards and Boolean operators. At the bottom, there is a copyright notice: "© Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 2018. Sva prava pridržana. | UL Hrvatske bratske zajednice 4 p.p. 550, 10000 Zagreb, HRVATSKA | Tel. ++ 385 1 616-4111".

Na internetu postoje brojne **tražilice**, od kojih možemo koristiti one na hrvatskome ili stranom jeziku. Ukoliko tražimo materijal za određenu temu, utoliko se preporučuje upisati u tražilicu najvažniju ključnu riječ. Tražiti međutim, možemo i po autoru, a u tome slučaju u tražilicu moramo upisati ime autora koji se bavi traženom temom. Bitno je da prvo uvijek tražimo samo jedno ime ili jedan tematski krug. Pronađene korisne informacije svrhovito je odmah pohraniti, a vrijedno ih je grupirati i prema tematskim krugovima.

■ Ne zaboravite!

Izvore prikupljenog materijala morate navesti i u slučaju internetske građe! To nije uvijek lak zadatak, naime mnogi su izvori na internetu prikriiveni sekundarni izvori što znači da tekst koji ste pronašli na nekoj stranici potječe iz nekog drugog izvora (tiskanog ili elektroničkog).

Može se dogoditi da se podaci o tome originalnome izvoru ne nalaze na dotičnoj internetskoj stranici ili su krivo navedeni.

Internetski izvori najčešće ne sadrže podatak o vremenu nastanka ili vremenu aktualiziranja (ažuriranja) informacija koje se u njima navode.

U vezi s internetskim materijalom važno je pitanje autorstva, naime podaci o autorima tekstova na internetu često su nejasni, sumnjivi pa čak i lažni. Upravo stoga informacije takvih tekstova mogu biti nepouzdana, netočne i sl. Budite vrlo oprezni kada preuzimate bilo koji sadržaj s interneta, a najvažnije je pravilo: izbjegavati nepoznate ili nepouzdana izvora koji ne otkrivaju točne podatke o autoru i vremenu nastanka!

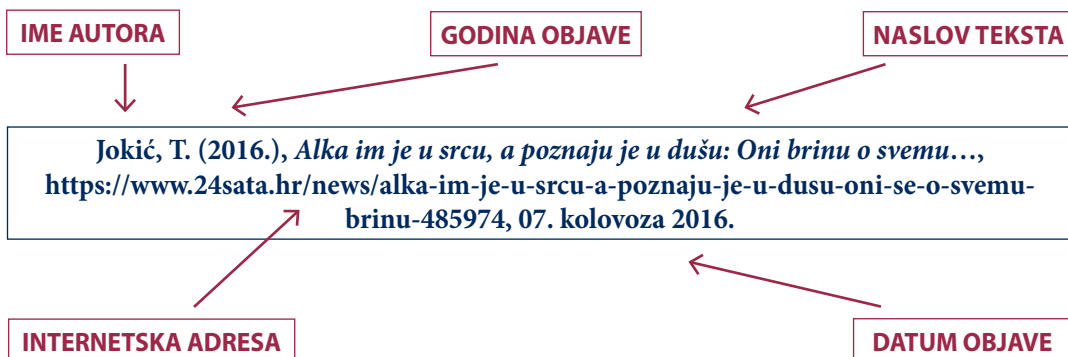
■ Pripazite!

Svaki put kad se koristite nekom informacijom nađenom na internetu, trebate navesti točnu elektroničku adresu internetskog izvora i podatak o vremenu kada ste dotičnu stranicu posjetili. Možete to učiniti na dva načina u zavisnosti od toga radi li se o tekstu poznatog ili nepoznatog autora:

1. Navođenje izvora s interneta u slučaju **teksta nepoznatog autora** sadrži:
 - naslov i podnaslov teksta (*kurziv* ili navodnici)
 - godinu objave teksta (ili godinu postavljanja teksta na internetsku stranicu)
 - vrstu teksta
 - internetsku adresu
 - datum postavljanja teksta ili zadnje izmjene teksta (ako podatak nije dostupan, tada datum posjeta stranici).

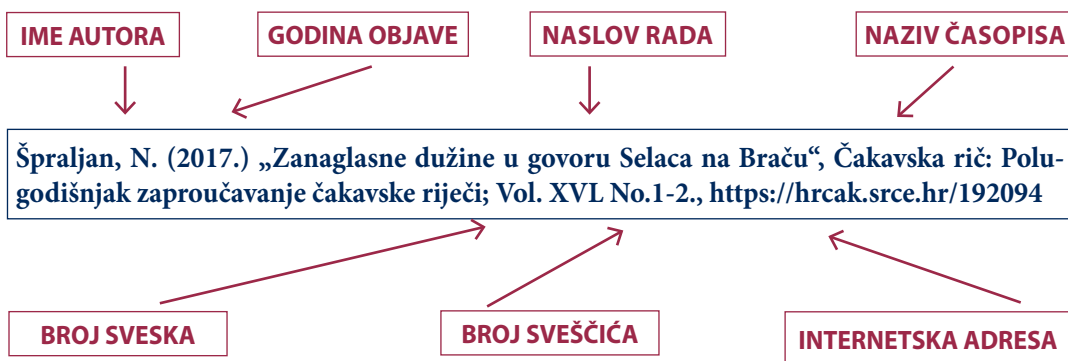

2. Navođenje izvora s interneta u slučaju **teksta objavljenog na matičnoj stranici** sadrži:
- prezime i početno slovo imena autora
 - godinu objave teksta (ili postavljanja na internetsku stranicu)
 - naslov i podnaslov teksta (*kurziv* ili navodnici)
 - internetsku adresu
 - datum objave ili zadnje izmjene teksta (ako podatak nije dostupan, onda datum posjeta stranici).

Ako se u svome radu pozivate na članak u elektroničkome časopisu, vaša bibliografska jedinica izgledat će ovako:

- prezime i početno slovo imena autora
- godina objave časopisa
- naslov i podnaslov rada (navodnici!)
- naziv časopisa (*kurziv*)
- broj sveska (volumena ili godišta)
- broj sveščića
- internetska adresa časopisa.

Tehnike pisanja bilješki

Znate li kako se prave bilješke?

Tijekom prikupljanja podataka obično na papiru ili računalu pravimo sebi bilješke, podsjetnike ispisujući iz knjige one podatke, detalje koje smatramo važnima. Za to je često dovoljno zabilježiti glavne misli svojim riječima. Može se dogoditi da iz knjiga doslovce citiramo neke dijelove.

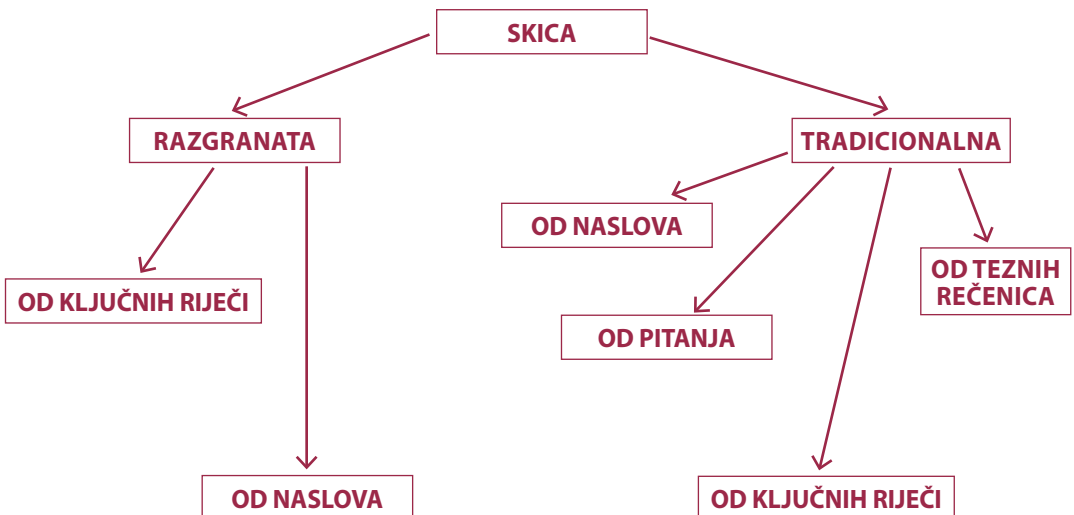
■ Prisjetite se!

Citiranje je točno i precizno navođenje tuđih riječi. Pri citiranju u svakom slučaju moramo navodnicima ispred i iza teksta označiti ispisani dio teksta, a poslije navoda u zagradi navesti točne bibliografske podatke, kao i broj stranice knjige ili časopisa iz kojeg smo citirali.

Npr: „No sebi, za svoj vlastiti nadgrobni spomenik, majstor je isklesao odraslog Lojza, velikog, bijelog anđela od mramora. Strašnog anđela, koji je na koljenima rastvorio knjigu i upisuje...“ (Ranko Marinković (1981.) *Ruke, Anđeo*; Zagreb, Izdavačko knjižarska radna organizacija Mladost, 81. str.)

■ Usporedite!

Pisanje skica ima nekoliko tipova. Koje od dolje navedenih volite primjenjivati pri pisanju bilježaka, koje najčešće upotrebljavate? Svoj odgovor obrazložite!

Svoje bilješke ili skice možete učiniti preglednijima uz pomoć brojeva ili slova. Ove oznake koristite dosljedno i nemojte ih brkati unutar jedne skice! Naslove najvećeg ranga označite rimskim brojevima (I., II., ...), one drugoga reda velikim slovima (A, B, C ...), dok naslove trećeg reda označite arapskim brojevima (1., 2., ...), a naslove četvrtoga reda uz pomoć malih slova (a, b, ...).

Npr.:

I. Promjenjive vrste riječi

A) Imenice

1. Imenice muškog roda

- a) Imenice muškog roda s ništichnim nastavkom u nominativu
- b) Imenice muškog roda s nastavkom -o ili -e

2. Imenice srednjega roda

- a) Imenice srednjega roda neproširene osnove
- b) Imenice srednjega roda proširene osnove

3. Imenice ženskoga roda

- a) Imenice ženskoga roda s nastavkom -a u nominativu
- b) Imenice ženskoga roda s ništichnim nastavkom u nominativu

B) Pridjevi

C) Brojevi

- 1. Glavni brojevi
- 2. Redni brojevi

II. Nepromjenjive riječi ...

ZAPAMTITE!

Građu možemo prikupiti iz **svojih iskustava** kao i iz **tuđih spoznaja** u knjižnicama ili uz pomoć interneta.

Bilješki možemo praviti na papiru ili računalu uz točno navođenje izvora. Pisanje bilješke ima razne oblike. Svoje bilješke možemo učiniti preglednijima uz pomoć **brojeva i slova**.

■ Ne zaboravite!

Pisanjem dnevnika stječe se navika pisanja i tečnost jezika, a na taj način osvježavate vlastite misli.

Sve tehnike pisanja sa ciljem učenja, kao što je grupiranje i navođenje izraza, pojmova, pisanje bilježaka, sažimanje, skiciranje i sl. na brz način vam omogućuju usvajanje novih sadržaja. Vođenjem bilježaka i dnevnika učenja lakše možete zapamtiti gradivo koje se uči u nastavi.

Ma koliko nisu popularni zadani pismeni zadaci, oni vam pomažu u uvježbavanju različitih tipova pisanja: pripovjedačkom ili izlagačkom pisanju, u analizi književnih djela i sl., pa ćete na taj način moći istraživati i nastavne sadržaje.

POVIJEST JEZIKA

„Rijetko kad tako osjećamo milinu materinjskog jezika
kao kad nam dopre do ušiju pod tuđim nebom“

(BERNARD SHAW)

Podrijetlo slavenskih jezika

INDOEUROPSKI JEZICI

Hrvatski jezik pripada *skupini slavenskih jezika* koji su samo dio velike *skupine indoeuropskih jezika* koji su dobili naziv po tome što se prostiru od Indije do zapadne Europe. Međutim, njihovo najbitnije obilježje nije prostor jer na tom području ima i takvih jezika koji ne pripadaju toj skupini (npr. mađarski, finski, estonski), već srodnost koju pokazuju u rječničkom blagu, glasovnom sastavu i gramatičkom ustrojstvu. Neki su se indoeuropski jezici proširili izvan granica Europe i Azije. Prema različitom stupnju srodnosti ti se jezici dijele u nekoliko skupina, i to:

- u Europi: **germanska skupina** (njemački, engleski, nizozemski, danski, švedski, norveški, islandski jezik), **romanska skupina** (talijanski, francuski, španjolski, portugalski, rumunjski jezik), **baltoslavenska skupina** (baltički jezici su litavski, latvijski i izumrli staropruski), **albanska skupina** (albanski jezik), **grčka skupina** (grčki jezik), **keltska skupina** (bretonski, irski, velški, škotski jezik),
- u Aziji: **indoiranska skupina** (jermenski jezik, indijski jezici su hindu, urdu, bengali, ciganski ili romski, a iranski jezici su perzijski, afganistanski, kurdski, tadžički).

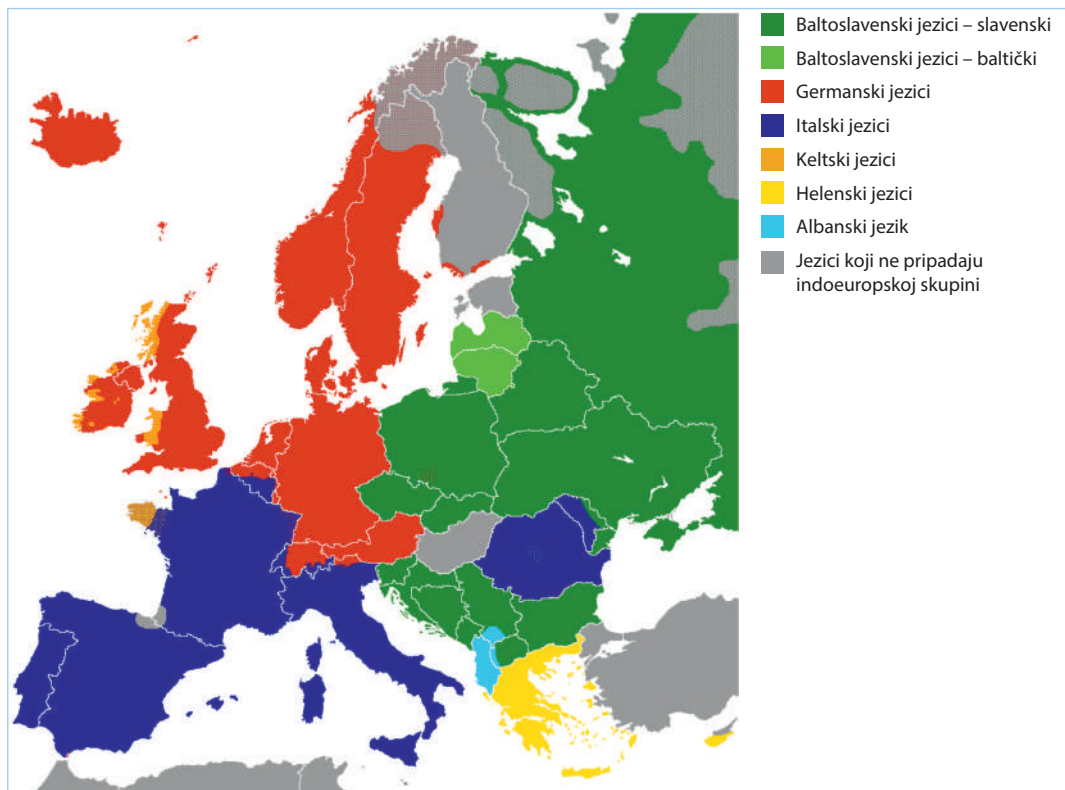
U indoeuropsku skupinu se ubrajaju i tzv. mrtvi ili izumrli jezici kao što su sanskrt, starogrčki, latinski, staroslavenski od kojih su neki nestali zajedno s nestankom naroda ili etničkih skupina, međutim oni su posebno važni za povijest kulture. Također se smatraju izumrlim jezici kojima je pričalo stanovništvo na području Balkana prije dolaska Slavena, a to su romano-dalmatski, ilirski i trački jezik.

Među indoeuropskim jezicima najrodniji su *slavenski jezici*, a njihova srodnost se može objasniti njihovim zajedničkim podrijetlom. Naime, svi slavenski jezici potječu od zajedničkog prajezika koji se u znanosti naziva *praslavenskim* ili *općeslavenskim*. Pretpostavlja se da su Slaveni sve do 3. stoljeća govorili tim zajedničkim prajezikom koji nije sačuvan niti u jednom pisanom spomeniku već se utvrđuje metodama komparativnog proučavanja. Zajednička pradomovina svih Slavena nalazila se na području današnje Poljske i obližnjih dijelova Rusije i Ukrajine. Na tom relativno velikom području postojale su određene dijalekatske razlike, ali do stvaranja posebnih slavenskih jezika dovode velike seobe u periodu od 4.–7. stoljeća. Slavenska plemena su na istoku doprla do Ukrajine i Rusije, na zapadu do zemalja današnje Češke i Slovačke pa sve do blizu Hamburga, a na

jugu preko Panonije i Vlaške do Balkanskog poluotoka. Do dolaska Mađara krajem 9. stoljeća stanovništvo na području današnje Mađarske sačinjavaju tzv. Panonski Slaveni koji će se po zakonima prirodne asimilacije, po dolasku Mađara stopiti s njima. To dokazuje i činjenica da je mađarski jezik poprimio veliki broj slavenskih posuđenica.

Prema užoj srodnosti **slavenski jezici** se dijele u tri skupine:

- **istočnoslavensku**: bjeloruski, ruski, ukrajinski
- **zapadnoslavensku**: češki, donjolužički, gornjolužički, kašupski, polapski, poljski, slovački
- **južnoslavensku**: bugarski, hrvatski, makedonski, slovenski, srpski, staroslavenski.

Rasprostranjenost indoeuropskih jezika

ZADACI I VJEŽBE

1. Čime se objašnjava velika srodnost svih slavenskih jezika?
2. Odakle potječu Slaveni i kada su se doselili na današnje prostore?

Promjene u razvoju hrvatskoga jezika

U nizu stoljeća u razvoju hrvatskoga jezika izvršilo se mnogo promjena u glasovnom sustavu, u oblicima riječi, te u naglasnom sustavu. Te promjene možemo pratiti u staroslavenskom jeziku koji je prvi zapisani slavenski jezik. Najstariji oblici toga jezika nalaze se u prijevodima Biblije i drugih crkvenih spisa iz 10. i 11. stoljeća. *Staroslavenski jezik* je djelo slavenskoga prvoučitelja Konstantina-Ćirila koji ga je utemeljio na osnovi jednoga narječja iz okolice Soluna u drugoj polovici 9. stoljeća. To narječje je bilo srodno nekim tadašnjim makedonskim govorima, ali se nije mnogo razlikovalo od ostalih slavenskih

Uglata glagoljica	Izgovara se kao	Brojna vrijednost	Uglata glagoljica	Izgovara se kao	Brojna vrijednost
Ⲁ	a	1	Ⲙ	u	400
Ⲃ	b	2	Ⲏ	f	500
Ⲅ	v	3	Ⲑ	h	600
Ⲇ	g	4	Ⲓ	o	700
Ⲉ	d	5	Ⲕ	št	800
Ⲋ	e, 'e	6	Ⲗ	c	900
Ⲍ	ž	7	Ⲙ	č	1000
Ⲏ	3 (dz)	8	Ⲑ	š	—
ⲏ	z	9	Ⲓ	č	—
Ⲑ, ⲑ	i, 'i, i,	10	Ⲕ	b	—
ⲓ		20	—	rus. ъ	—
ⲕ	g	30	Ⲗ	'ä, 'a	—
ⲍ	k	40	Ⲙ	'u	—
ⲏ	l	50	—	ę	—
Ⲑ	m	60	—	g	—
Ⲓ	n	70	—	'e	—
Ⲕ	o	80	—	'g	—
Ⲇ	p	90	Ⲑ	grč. θ	—
Ⲉ	r	100	—	grč. ξ	—
Ⲋ	s	200	—	grč. ψ	—
Ⲍ	t	300	Ⲗ	grč. υ	—

jezika. Na nj su braća Ćiril i Metod preveli liturgijske knjige. Taj nesačuvan ćirilometodski jezik 9. stoljeća u znanstvenoj literaturi se naziva starocrkvenoslavenski, a kasniji jezik iz 10. i 11. stoljeća koji se sačuvao u crkvenim spisima (tzv. kanonski spisi) naziva se *staroslavenskim jezikom*. Budući da je taj jezik bio razumljiv svim Slavenima kao neka vrsta zajedničkoga književnog jezika u novijoj se znanstvenoj literaturi naziva i *općeslavenskim književnim jezikom*. Međutim, vremenom se taj jezik mijenjao pod utjecajem pisaca iz određenih slavenskih sredina koji su unosili crte svojih mjesnih govora, pogotovo u glasovnom sustavu i rječničkom blagu te na taj način su prilagođavali općeslavenski jezik svojemu mjesnom govoru. Tako nastao, modificirani tip jezika naziva se redakcijom: *hrvatska, srpska, ruska, bugarska, češka, makedonska, panonskoslavenska*. Prema tome, za hrvatski tip se upotrebljava naziv: *općeslavenski književni jezik hrvatske redakcije*.

863. g. Ćiril je sastavio posebno pismo za slavenske jezike i nazvao ga *glagoljica*. Kasnije se pojavljuje novo pismo, ćirilica, nazvana po Ćirilu, iz zahvalnosti prema njemu.

Postoje dva tipa glagoljice: stariji, nazvan *obla glagoljica* i noviji tip, nazvan *uglata* ili *hrvatska glagoljica*.

Razvoj hrvatskoga jezika možemo pratiti od staroslavenskih spomenika, pisanih glagoljicom i ćirilicom.

PROMJENE U GLASOVNOM SUSTAVU

Staroslavenski jezik je imao trinaest **otvornika (samoglasnika)**:

a, e, i, o, u, ě (jat), y (jeri), ѣ, ђ, ѣ (jor), њ (jer), ѣ, ѣ

Prvih pet otvornika i samoglasno **r** nalazi se i danas u hrvatskome jeziku, a na mjestu ostalih otvornika nalazi se neki od prvih pet, *ije/je/e/i* ili se ne nalazi ništa.

Tzv. otvornik **jat (ě)** je jako važan za naš jezik jer se on danas manifestira u raznim izgovorima: ijekavskim, ikavskim, jekavskim i ekavskim na različite načine. O njegovom izgovoru se pouzdano zna to da je bio sličan glasu *e*, ali je zavisio i od susjednih glasova te je u različitim krajevima i vremenima bio različit. U hrvatskom književnom jeziku na njegovu mjestu danas imamo dvoglasnik /i/e: npr. seno > sijeno, mleko > mlijeko, mesto > mjesto, smejati se > smijati se.

Otvornik **jeri** se u ćirilici bilježio **ѣ**, a u latinici **y**. Do današnjih dana se zadržao u ruskom jeziku, a hrvatski ga je dosljedno zamijenio glasom *i*, npr. synъ > sin, byкъ > bik, ryba > riba.

Staroslavenski je imao i dva nosna glasa, dva nazala: **nosno e** (ѣ – nazal prednjega reda) i **nosno o** (ѡ – nazal stražnjega reda) (eⁿ), (oⁿ). Ti glasovi su se izgovarali tako da je pri izgovoru zračna struja prolazila i kroz nos. Hrvatski jezik je nosno **ѣ** zamijenio glasom **e**, a nosno **ѡ** glasom **u**, npr. gręda > greda, pęтъ > pet, rѡka > ruka, golѡbъ > golub. Osim slovenskoga jezika danas tek u kajkavskim govorima nalazimo na mjestu nekadašnjega stražnjeg nazala **o**: golob, roka, rožica. Zanimljivo je upozoriti na činjenicu da slavenske

posuđenice u mađarskome jeziku svjedoče o nosnom izgovoru tih glasova: greda – *gerenda*, subota – *szombat*, обруч – *abroncs*, golub – *galamb*, petak – *péntek*.

Glasovi *jor* i *jer* danas u ruskom jeziku nisu samostalni glasovi, već samo utječu na tvrdi ili meki izgovor prethodnih zatvornika. U staroslavenskom jeziku, međutim ti su glasovi označavali otvornike posebnoga tipa, a budući da je njihov izgovor bio uvijek kratak, zvali su se i *poluglasovi* ili *reducirani vokali*. *Jor* je bio tvrdi, stražnjojezični, a *jer* meki, prednjojezični glas. Oni su u staroslavenskome jeziku prilično česti jer je vladao zakon tzv. otvorenih slogova, što znači da ni jedan slog, pa samim time ni jedna riječ nije mogla završiti zatvornikom, već samo otvornikom, a to su najčešće bili upravo ti poluglasovi. Danas u hrvatskome jeziku njihovo mjesto je preuzeo glas *a* (na području kajkavskoga narječja *e*), a na kraju riječi ili u određenim položajima unutar riječi su se izgubili, pa tako imamo npr. дѣнь > dan, отъць > otac, сѣнь > san, дѣска > daska.

Gubitak poluglasnika utjecao je i na neke glasovne promjene, primjerice na jotaciju: listъje > lišće.

Pored *otvorničkog* (*samoglasnog*) glasa *r* postojao je u staroslavenskome jeziku i *otvornički glas l*. Bilježili su se skupovima *rv*, *lv* ili *rv*, *lv*, a u današnjem jeziku samoglasničko *l* je zamijenjeno glasom *u* dok je samoglasničko *r* ostalo i dalje samoglasničko: кѣрвь > krv, смрътъ > smrt, вѣрна > vuna, сѣньсе > sunce, вѣкъ > vuk.

U **zatvorničkom sustavu** staroslavenskoga jezika nije bilo ni blizu toliko promjena kao kod otvornika. Uz otvorničko *r*, naravno, postojalo je i nepčano *r'* (mor`e) i zatvornik *dz* (э) koji je već u fazi razvoja staroslavenskoga jezika prešao u glas *z*. Kao najveću razliku između zatvorničkog sustava staroslavenskoga i hrvatskog jezika trebamo spomenuti da u staroslavenskom jeziku nisu postojali glasovi *ć*, *đ*, *dž*. Umjesto *ć* dolazio je skup *št* (ношть > noć, мошть > moć), a umjesto *đ* skup *žd* (жеždъ > žeđ, межда > međa). Glas *dž* je nastao od *č* u skupu -čъb- nakon ispadanja poluglasa *v*: врачъба > vradžba, срдъчъба > srdžba. Budući da je takvih riječi bilo malo, glas *dž* je i danas rijedak u našim riječima. Njegova učestalost je porasla ulaskom tuđica u naš jezik, u prvom redu turcizama (džep, fildžan, feredža) i anglizama (džip, džins, bedž).

PROMJENE U NAGLASNOM SUSTAVU

Prastaro stanje općeslavenske akcentuacije pokazuje sasvim drukčiju sliku od današnje. Umjesto današnjih četiriju naglasaka, postojala su samo tri prvobitna naglasaka koji su se najbolje zadržali u čakavskome narječju. Uz već poznate naglaske, kratkosilazni i dugosilazni, postojao je i naročiti dugouzlazni, tzv. *akut* koji se bilježio znakom ~ (kōnj, krāj, zidār) i nije imao ništa zajedničkoga s današnjim književnim dugouzlaznim naglaskom. Oko 14. i 15. stoljeća je došlo do pomicanja silaznih naglasaka za jedan slog prema početku riječi i na taj način su dobivena dva nova, uzlazna naglasaka, te je uspostavljen četvero-naglasni sustav koji čini okosnicu književnoga naglašavanja.

PROMJENE U OBLICIMA RIJEČI

Tijek jezičnoga razvoja nije mimoišao ni gramatičke oblike. Staroslavenski jezik je raspolagao mnoštvom glagolskih oblika i razgranatom sklonidbom. Za razliku od današnjega stanja kada nam čak tri množinska padeža – dativ, lokativ i instrumental – imaju iste nastavke, staroslavenski je jezik imao za te padeže različite nastavke:

Dativ	Lokativ	Instrumental
gradom mužem ženam selam	gradeh mužih ženah selah	gradi muži ženami seli

Nekoliko imenica muškoga roda imalo je tzv. u-sklonidbu koja je važna zbog proširka – *ov* – koji je nakon nestanka te sklonidbe postao umetkom za dugu množinu.

Slično drugim slavenskim jezicima i staroslavenski je imao nekada tri broja umjesto današnjih dvaju: *jedninu*, *dvojinu* (*dual*) i *množinu*.

Jednina	Dvojina	Množina
dobri muž veliki grad mala žena malo selo	dobra muža velika grada male žene male sele	dobri muži veliki gradi mali ženi mala sela

Ostatke dvojine danas imamo u skupovima riječi s glavnim brojevima dva, tri, četiri (npr. dva, tri, četiri dobra momka, dobre žene) te u množinskom nastavku genitiva nekih imenica muškoga i ženskoga roda (**očiju**, **ušiju**, **prstiju**).

Dva mi *sta* siromaha dugo vrime *drugovala*.

Lipo li *sta drugovala* i lipo *sta dragovala*.

Lipo plinke *dilila* i lipo se *razdiljala*.

I razdiliv se opet *sazivala*.

(PETAR HEKTORVIĆ: RIBANJE I RIBARSKO PRIGOVARANJE)

Staroslavenski jezik je imao važnu ulogu u razvoju slavenske pismenosti, a s tim ujedno i slavenske kulture. Stoga je on veoma značajan za nas jer nam poznavanje njegovih odlika omogućava što bolje upoznavanje našega jezika.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koja je razlika između starocrkvenoslavenskog i staroslavenskog jezika?
2. Tko je utemeljio staroslavenski jezik?
3. Objasnite što je redakcija jezika?
4. Koja slavenska pisma poznajete?
5. Koje samoglasnike je imao staroslavenski jezik i što se nalazi danas na njihovome mjestu?
6. Kako je izgledao naglasni sustav staroslavenskog jezika?
7. Do kojih promjena je došlo u oblicima riječi (npr. broj, padeži imenica)?

Povijest hrvatskoga književnog jezika

Došavši u današnju postojbinu i primivši kršćanstvo, Hrvati su za službenu uporabu primili i latinski jezik, ali ubrzo su na svoj jezik preveli najpotrebnije crkvene knjige i najvažnije molitve na tadašnji književni jezik – starocrkvenoslavenski. Međutim, crte narodnoga jezika veoma brzo prodiru u taj jezik, pa se tako formiraju mješoviti tipovi književnoga jezika u kojemu djelomice prevladavaju elementi čakavskoga narječja, mjestimice elementi crkvenoslavenskoga (hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika), a kasnije i kajkavskoga narječja. Takvim jezikom su pisani i naši najstariji poznati pisani hrvatski spomenici kao npr. *Baščanska ploča*, *Krčki natpis*, *Bečki listići* ili *Valunska ploča*.

Prvi nađeni, a ujedno i najvrjedniji pisani spomenik je *Baščanska ploča*, prema najnovijim rezultatima istraživanja nastala g. 1105. u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru kod Baške na otoku Krku. Ta je kamena ploča, zapravo dio pregradne ploče u benediktinskoj crkvi, darovnica hrvatskoga kralja Zvonimira kojom je crkvi darivao zemljište. Ona je pisana glagoljicom prijelaznoga tipa (s oble na uglatu glagoljicu), a njen jezik je starohrvatski, protkan elementima crkvenoslavenskoga jezika. Od prvih pisanih spomenika ona je najvažnija jer je s njome hrvatski književni jezik dobio pisani oblik, pa se često navodi kao simbol početka hrvatske književnosti, naravno na hrvatskome jeziku. S njom se počinje razvijati bogata srednjovjekovna književnost kojoj kao jezična podloga služi narodni čakavski jezik od samih početaka (npr. Šibenska molitva iz 1347.).

Baščanska ploča, najstariji spomenik hrvatskog jezika i glagoljice – pregrada u crkvi sv. Lucije

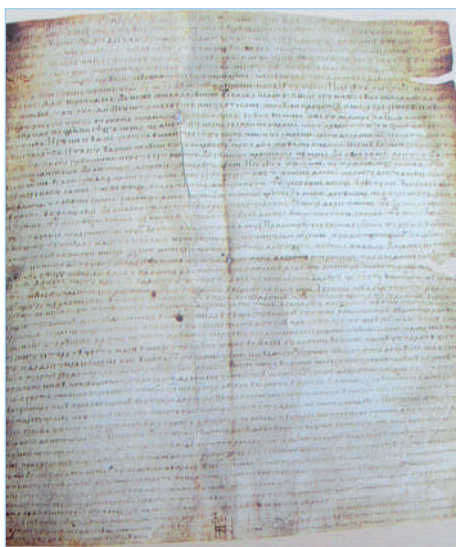
U **12. stoljeću** se uz glagoljicu počeo rabiti i jedan drugi tip ćirilice, tzv. zapadna ćirilica, a budući da su je rabili uglavnom na južnom dijelu Hrvatske i u Bosni i Hercegovini, nazvana je *bosanicom* ili *bosančicom*. Njome su napisani neki od važnijih spomenika, kao što je *Povaljska listina* (iz 1184./1250.) ili *Poljički statut* (1444.).

Od *Reda i zakona* zadarskih sestara dominikanki iz 1345. g. u hrvatske tekstove prodiere uporaba i trećeg hrvatskog pisma – *latinice*. Tako su do kraja **15. stoljeća** Hrvati usvojili latinicu kao svoje nacionalno pismo, iako su do 19. stoljeća u uporabi ostala sva tri pisma.

Naš današnji hrvatski književni jezik je započet krajem **15. stoljeća** kada je u hrvatsku književnost ušlo i štokavsko narječje. To se dogodilo pojavom pjesnika Dubrovčana Šiška Menčetića i Džore Držića te nepoznatih pjesnika čije je pjesme 1507. g. u zbornik prikupio mladi dubrovački vlastelin Nikša Ranjina (Ranjinin zbornik):

*U meni nijedna stvar ne ima pokoja,
neg svaki dan cvili tužna mladost moja.
Tužim se na ljeto, er su male noći,
mladomu človičku ne mogu pomoći.*

(NEPOZNATI PJESNIK IZ RANJININA ZBORNIKA)

Poljički statut

U **šesnaestom stoljeću** latinica je postala prvim, a u sedamnaestom i jedinim pismom u Hrvata. Također je u šesnaestom stoljeću došlo i do miješanja svih triju hrvatskih narječja (čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga), pa je na taj način dobiven svojevrsni zajednički hrvatski književni jezik koji se u suvremenom jezikoslovlju naziva *književni koine* (grč. koinós – zajednički). Krajem 16. stoljeća kanonik iz Zadra, Šime Budinić počinje rabiti latiničku grafiju koju je vjerojatno preuzeo iz češkog grafijskog sustava. *Faust Vrančić* je objavio i prvi tiskani (petojezični) rječnik 1595. g.

Početkom **sedamnaestog stoljeća**, 1604. g. Pažanin *Bartol Kašić* je objavio i prvu hrvatsku gramatiku. U istom stoljeću djeluje tzv. *ozaljski jezično-književni krug* čiji predstavnici, Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan i Ivan Belostenec stvaraju na hrvatskome književnom jeziku tronarječne osnovice (štokavsko-kajkavsko-čakavske). Za ime Ivana Belostenca se vezuje i sastavljanje velikoga enciklopedijskog latinsko-hrvatskog i hrvatsko-latinskog rječnika. Osim njih u 17. stoljeću stvaraju još i književnici Ivan Bunić Vučić, Ivan Gundulić te Junije Palmotić od kojih se posebno ističe Gundulić budući da u svojim djelima inzistira na ijekavskome izgovoru štokavskoga narječja. Ne smijemo zaboraviti ni bosanske franjevačke pisce u ovome stoljeću (Matija Divković, Filip Lastrić, Jerolim Filipović) koji su svoja djela objavljivali uglavnom štokavskom ikavicom.

U **osamnaestom stoljeću** se i dalje radi na izdavanju rječnika hrvatskoga jezika (Arde-lio Della Bella, Andrija Jambrešić), ali se pojavljuju i pisci poput Slavonaca Matije Antuna Reljkovića, Antuna Kanižlića te Dalmatinaca Andrije Kačića Miošića i Filipa Grabovca koji unose štokavsku ikavicu u književni jezik. Njima se pridružio i Antun Kanižlić koji je preveo Sveto pismo na štokavsku ikavicu i tako dao velik doprinos razvoju hrvatskoga književnog jezika. Moramo spomenuti i Pavla Rittera Vitezovića koji je, zalažući se za jedinstven hrvatski standardni jezik, radio na reformi grafijskoga sustava te sastavio dva rječnika.

Drugu polovicu osamnaestoga stoljeća možemo smatrati početkom hrvatskoga standardnog jezika, budući da tada dolazi do približavanja jezika sjevernih i južnih hrvatskih krajeva.

Za razvoj hrvatskoga jezika najvažnije je **devetnaesto stoljeće** koje možemo podijeliti na dva presudna dijela, od kojih prvi dio najbolje karakterizira djelovanje iliraca, a drugi borba raznih filoloških škola.

Uporaba jedinstvenoga hrvatskog standardnog jezika zasnovanog na štokavskome narječju prvi put se naglašava u gramatici Šime Starčevića objavljenoj 1812. Važnost toj gramatici pridaje i činjenica što je u njoj također prvi put opisan novoštokavski četveronaglasni sustav. Sve je to prethodilo djelovanju iliraca koji veliku pozornost posvećuju problematici jezika. Ta pozornost je probuđena brošuram Antuna Mihanovića 1815. pod naslovom *Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku* koja je bila uperena u prvom redu protiv germanizacije i uglavnom protiv stranih jezika. Sličan odjek je imala i knjižica pod naslovom *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* Ljudevita Gaja, izdana u Budimu 1830. Ona sadrži program iliraca: rješavanje grafijskih pitanja (pokušaj uvođenja dijakritičkih znakova, za svaki glas poseban znak, pisanje tilde umjesto kvačice, bilježenje jata tzv. roгатim ě), ujedinjenje svih Hrvata u jednom jeziku i pismu, uvođenje štokavskoga hrvatskog književnog jezika. Od njegovih prijedloga u reformi pisma kasnije je prihvaćeno samo pisanje č, ž, š, a za ostala palatalna slova uzeti su dvoslovi *lj, nj, dj, gj*, te iz poljskoga jezika preuzeto ć (jer ga kajkavsko narječje nije imalo). Budući da je Gaj u jednom književnom jeziku i zajedničkom (latiničkom) pismu ujedinio sve Hrvate, njegove zasluge su ogromne: stvorio je temelje za razvoj hrvatskoga književnog jezika do današnjih dana te za procvat svih hrvatskih kulturnih ljudskih djelatnosti. No Gaj i njegovi sljedbenici su težili i više od toga, u književnome jeziku su htjeli ujediniti sve Južne Slavene, pa su stoga hrvatski jezik nazvali ilirskim. U tome svom nastojanju su činili neke prilagodbe, primjerice na mjestu jata su pisali roгато ě, samoglasno *r* su pisali s popratnim samoglasnikom, u genitivu množine pisali su *-h* (jelenah), rabili su morfološki (korijenski) pravopis, međutim ta se široka ilirska ideja pokazala nemogućom, naime, svi su južnoslavenski narodi krenuli svojim putem razvoja.

U drugoj polovici devetnaestoga stoljeća se nastavlja izgradnja hrvatskoga standardnog književnog jezika na temeljima koje su postavili ilirci. U postizanju potpunog jedinstva književnoga jezika sukobljavala su se različita mišljenja utjelovljena u djelovanju različitih filoloških škola: riječke, zadarske i zagrebačke, a pri kraju stoljeća i tzv. škole hrvatskih vukovaca.

Začetnici **zagrebačke filološke škole** bili su jezikoslovci Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, ali njezin pravi predvodnik bio je jezikoslovac, pripovjedač, putopisac, prevo-

ditelj i književni kritičar *Adolfo Veber Tkalčević* (1825.–1889.). Program te škole se zasniva na rezultatima iliraca: zagovaraju *-h* u genitivu množine u imeničkoj sklodnidbi zbog čega su nazvani *ahavcima*, zahvaljujući leksikografu *Bogoslavu Šuleku* koji je nastojao stvoriti hrvatsko znanstveno nazivlje, teže jezičnoj čistoći, tuđice zamjenjuju hrvatskim riječima, zalažu se za pisanje slogotvornog *r* kao *er*, za pisanje roगतog *ě* umjesto *jata* te za tzv. etimološki pravopis. Tkalčević je između ostaloga autor prve znanstveno utemeljene sintakse hrvatskoga jezika tiskane u Beču 1859. i cjelovite gramatike hrvatskoga jezika objavljene u Zagrebu 1871., dok je Šulek autor Njemačko-hrvatskog rječnika te Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenoga nazivlja. Stvorio je mnoge danas potpuno obične riječi preuzevši ih iz drugih slavenskih jezika (slovačkog, češkog, ruskog): dojam, pojam, kisik, vodik, naklada, sustav, zemljovid.

Zadarska filološka škola na čelu s Antom Kuzmanićem zalagala se za očuvanje dalmatinsko-slavonske slovopisne tradicije, a prije svega za očuvanje ikavice. Sljedbenici zadarske škole su kasnije prihvatili Gajevu reformiranu grafiju, ali su ostali dosljedni ikavci.

Najmanje popularni bili su sljedbenici **riječke filološke škole** na čijem je čelu bio Fran Kurelac, jer su bili mišljenja da osnovu standardnoga jezika trebaju činiti oni elementi koji su zajednički većini slavenskih jezika, među kojima je bilo i vrlo zastarjelih kao što je nastavak *-u* za 1. lice prezenta, ili genitiv množine bez nastavaka.

Pri kraju stoljeća pojavljuje se i tzv. **škola hrvatskih vukovaca** koja je u oblikovanju književnoga jezika slijedila reformu Vuka Stefanovića Karadžića. Predstavnici te struje naime smatraju da se pravilan jezik može naći samo u narodnoj književnosti, odnosno u djelima Karadžića i Đure Daničića, što znači da standardni jezik poistovjećuju s novoštokavskim narječjem. Hrvatskim vukovcima pripadaju Ivan Broz koji je izradio novi pravopis na fonološkim načelima 1892., Tomo Maretić koji je izradio Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika 1899. (novosti u toj gramatici su uglavnom u oblicima množinskih padeža), Pero Budmani koji je prvi upotrijebio termin srpsko-hrvatski u svojoj gramatici 1867. te Franjo Iveković koji je zajedno s Ivanom Brozom izradio Rječnik hrvatskoga jezika (1901.). Među slabosti hrvatskih vukovaca ubrajamo činjenicu da su previše poistovjećivali standardni jezik s novoštokavskim narječjem, da su zasnivajući svoje normative na jeziku usmene književnosti prekinuli razvoj književne štokavštine te da u poštokavljanju i (i)jekaviziranju nisu poznavali mjeru, dok su njihove najveće zasluge u tome da su bitno pripomogli u učvršćivanju hrvatskog standardnog jezika na novoštokavskoj osnovici.

Na razvoj hrvatskoga standardnog jezika u **dvadesetom stoljeću** utjecale su i mnoge političke promjene. Tijekom tih promjena sudbine hrvatskoga naroda i hrvatskoga jezika su usko povezane, naime u okviru raznih državnih tvorevina i ideologija samostalnost naroda je isto tako ograničena i osporavana kao i samostalnost hrvatskoga jezika. Put koji je u svom razvoju hrvatski jezik prošao u dvadesetom stoljeću može se podijeliti na nekoliko razdoblja.

Prvo razdoblje koje traje *od početka stoljeća do 1918.* obilježava još uvijek utjecaj hrvatskih vukovaca: prevladava Brozov fonološki pravopis, u školama se rabi Maretićeva gramatika, pojavljuju se prva djela hrvatske dijalektalne književnosti.

Stvaranjem prve Jugoslavije 1918. započinje **drugo razdoblje** u povijesti hrvatskoga standardnog jezika koje traje *do proljeća 1941.* i u kojem se na mnogim područjima srpski jezik proširio na štetu hrvatskoga. Doduše, fonološki pravopis je još uvijek na snazi, određuje ga Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika D. Boranića, a pojavljuje se i popravljeno izdanje Maretićeve gramatike. U Kraljevstvu SHS srpski jezik je postao službenim jezikom, iako se on od 1921. zvao srpskohrvatskoslovenačkim. Nezavidan položaj hrvatskoga jezika potpomagala je i činjenica da su i neki hrvatski književnici, primjerice Krleža, Šimić, Ujević također prihvaćali taj jezični unitarizam. Jezikoslovci koji su se pobunili protiv takvog stanja osnovali su 1936. g. Društvo „Hrvatski jezik“ koje je izdavalo časopis „Hrvatski jezik“ s jasno ocrtanom težnjom da ukažu na samostalnu povijest i razvoj hrvatskoga jezika i pravopisa. Takvo stanje je vladalo sve do 1939. do stvaranja Banovine Hrvatske kada je potpisan i Sporazum Cvetković-Maček o rješavanju hrvatskoga pitanja. U okviru Pokreta za hrvatski jezik Petar Guberina i Kruno Krstić objavljuju knjigu *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika 1940.* koja se može smatrati i prvim razlikovnim rječnikom. Hrvatski jezik u drugom razdoblju razvoja ipak nije postigao potpunu ravnopravnost sa srpskim jer se potonji i dalje zadržao u nekim područjima javnoga života.

Treće razdoblje započinje proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske *10. travnja 1941.* i traje *do početka svibnja 1945.* Osnovan je Hrvatski državni ured za jezik među čijim zadaćama je bila odbrana od utjecaja srpskoga jezika, davanje jezičnih savjeta i apsolutna skrb o čistoći jezika. U tom najkraćem periodu započinje izrada Rječnika hrvatskog književnog jezika Stjepana Ivšića koji nažalost nije dovršen i ponovno je uveden morfonološki pravopis. Iako je taj period kratko trajao, važan je po tome što su se u njemu pokušale osigurati takve društvene prilike u kojima bi se hrvatski jezik mogao nesmetano razvijati.

Najduže razdoblje je u povijesti hrvatskoga standardnog jezika četvrto razdoblje koje traje *od svibnja 1945. do proljeća 1990. g.* U tome razdoblju izmjenjuju se svijetli i mračni periodi po sudbinu hrvatskoga jezika uglavnom ovisno o vladajućoj ideologiji. Zaboravljeno je na postignuća prethodnoga razdoblja, pa je ponovno uveden Boranićev fonološki pravopis. Iako je zakonom zajamčena ravnopravnost svih četiriju jezika u tadašnjoj državi (hrvatskom, srpskom, makedonskom i slovenskom) u praksi se sve više širi srpski, pogotovo u vojsci, zakonodavstvu i sredstvima javnog priopćavanja. Budući da i politika sve jače podupire unitarističke ideje, 1954. na „*novosadskom dogovoru*“ doneseni su između ostaloga i sljedeći zaključci:

1. Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik, koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim.
2. U nazivu jezika nužno je uvijek u službenoj upotrebi istaknuti oba njegova sastavna dijela.
3. Oba pisma, ćirilica i latinica, ravnopravna su; zato treba nastojati da i Srbi i Hrvati podjednako nauče oba pisma, što će se postići u prvom redu školskom nastavom.
4. Oba izgovora, ekavski i ijekavski, također su u svemu ravnopravna.

Izrada prvih svezaka Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika Matice hrvatske i Matice srpske od strane hrvatske stručne i kulturne javnosti je obustavljena jer su se u njemu zanemarivale razlike jednog i drugog jezika. Taj nepovoljan položaj hrvatskoga jezika trajao je sve do ožujka 1967. kada je u časopisu Telegram objavljena **Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika** kojom se traži:

1. „Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga.“
2. „U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad god se radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“

Iako je od strane tadašnjega političkog vodstva Deklaracija odbačena kao izraz hrvatskog nacionalizma, ona je u tome četvrtom razdoblju najvažniji dokument jer je zahvaljujući njoj omogućen nov razgovor o hrvatskom jeziku, a to se razdoblje obično naziva **hrvatskim proljećem**. U njemu se odbacuje dvodijelni naziv (hrvatskosrpski), a Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš izrađuju nov Hrvatski pravopis (1971.) koji je postao žrtvom obračuna s „hrvatskim nacionalizmom“, pa iako otisnut, njegova

objava je zabranjena zajedno sa svim drugim knjigama koje su u naslovu sadržavale naziv hrvatski jezik. Budući da je u tome Novosadski dogovor igrao veliku ulogu, Matica hrvatska ga se odrekla 1971. Od te godine do 1990. u praksi vlada naziv hrvatski ili srpski jezik.

Hrvatsko filološko društvo 1952. pokreće časopis *Jezik* koji se isključivo bavi jezičnim pitanjima vezanim za čistoću, pravilnost, položaj i povijest hrvatskoga jezika. U istom razdoblju objavljeno je i više gramatika:

Ivan Brabec – Mate Hrast – Sreten Živković: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* 1963.

Stjepko Težak – Stjepan Babić: *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika* 1966.

Stjepko Težak – Stjepan Babić: *Pregled gramatike hrvatskog jezika* 1979.

Skupina autora: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* 1979.

Radoslav Katičić: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* 1986.

Stjepan Babić: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* 1986.

Vladimir Anić – Josip Silić: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1986.

Jezikoslovlje u četvrtom razdoblju posvećuje posebnu pozornost povijesti hrvatskoga standardnog jezika, pa su i s tom temom izašle dvije knjige:

Ljudevit Jonke: *Književni jezik u teoriji i praksi* 1964.

Zlatko Vince: *Putovima hrvatskoga književnog jezika* 1978.

Peto razdoblje započinje domovinskim ratom 1990. koji je donio neovisnost i međunarodno priznanje Republike Hrvatske, a traje *do dana današnjih*. U novoj državi hrvatski jezik je dobio sva prava, a istovremeno je oživjelo i zanimanje za razlike između hrvatskog i srpskog jezika što je rezultiralo objavljivanjem Razlikovnog rječnika srpskog i hrvatskog jezika Vladimira Brodnjaka. Objavljen je i 1971. godine zabranjen pravopis Babić–Finka–Moguš; 1991. godine Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika skupine autora te prvi priručni jednojezični Rječnik hrvatskoga jezika Vladimira Anića, a 2000. godine drugi Rječnik hrvatskoga jezika čiji je glavni urednik Jure Šonje. Godine 1996. objavljen je Hrvatski računalni pravopis J. Silića, B. Ranilovića i S. Batnožića. Ovo su tek počeci petoga razdoblja u kojem bi se hrvatski standardni jezik trebao i dalje nesmetano razvijati.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koji je prvi nađeni pisani spomenik u Hrvata i što znate o njemu?
2. Koje pismo se javlja u 12. stoljeću i koji spisi su pisani njime?
3. Kada se pojavljuje latinica?
4. Što znači pojam *književni koiné*?
5. Što se vezuje uz ime ozaljskoga jezično-književnoga kruga?
6. Koje je stoljeće najvažnije za razvoj hrvatskoga jezika i zbog čega?
7. Koje filološke škole djeluju u Hrvatskoj u 19. stoljeću i za što se zalažu?
8. Odredite vremensko trajanje pet najvažnijih razdoblja u razvoju hrvatskoga jezika u 20. stoljeću!
9. Koji su najvažniji zaključci „novosadskog dogovora“?
10. Kada se objavila i što sadrži Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika?
11. Koje razdoblje se naziva „hrvatskim proljećem“?

Hrvatska narječja

„Hrvatski jezik najvažniji je spomenik cjelokupne hrvatske kulturne baštine, mi drugoga jezika nemamo, izgubimo li ga, izgubili smo sebe.“

(PETAR ŠIMUNOVIĆ)

Narječje je prostorno određen jezik pojedine skupine ljudi unutar širega društva. Često se pojmovi narječje i **dijalekt** spominju kao istoznačnice, međutim, valja reći da je narječje širi pojam, pa govorimo o dijalektima ovoga ili onoga narječja.

Hrvati su jezične razlike razvijali već i prije dolaska u novu domovinu, koje su se razlike tijekom vremena samo povećavale te prema kojima danas razlikujemo tri hrvatska narječja: **štokavsko**, **čakavsko** i **kajkavsko narječje**. Ta narječja su dobila svoje nazive po upitno-odnosnim zamjenicama što, ča, kaj.

ŠTOKAVSKO NARJEČJE

Štokavskim narječjem se govori na velikom području u Hrvatskoj i izvan nje. U Hrvatskoj se štokavski govori u velikom dijelu Dalmacije i Slavonije, u Baranji, na Kordunu, Banovini, Lici, dijelom u Gorskom kotaru i Žumberku, a izvan Hrvatske u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji i na Kosovu. Iako su štokavski govori i izgovori prilično različiti, ipak možemo primijetiti nekoliko zajedničkih crta:

1. *na glasovnoj razini:*
 - a) vokalizacija (*l* prelazi u *o*, npr. bil-bio);
 - b) skup *čr* dao je *cr* (crven);
 - c) prijedlog *v* zamijenjen sa *u*;
 - d) glas *h* se izgubio
2. *na razini oblika:*
 - a) D, L, I množine dobili su isti nastavak;
 - b) G množine u imenica dobio nastavak *-a*,
 - c) očuvala se dvojina uz brojeve dva, tri, četiri
3. *na razini riječi:* turcizmi

Lokalne jezične crte nekog mjesta nazivamo **govorom**, pa se tako s gledišta zemljopisne rasprostranjenosti štokavsko narječje dijeli na sljedeće govore:

- a) **bosansko-hercegovačko-dalmatinski govori** (govore se u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji i u dijelu Vojvodine)
- b) **istočnobosanski govori** (govore se u istočnoj Bosni)
- c) **istočnohercegovački govori** (govore se u sjeveroistočnoj Hercegovini, sjeveroistočnoj Crnoj Gori, Sandžaku, zapadnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku)
- d) **kosovsko-resavski govori** (govore se u sjeveroistočnoj Srbiji i na Kosovu)
- e) **prizrensko-timočki govori** (govore se u južnoj i jugoistočnoj Srbiji i na Kosovu)
- f) **slavonski govori** (govore se u Slavoniji)
- g) **šumadijsko-voždanski govori** (govore se u Vojvodini i velikom dijelu Srbije).

Štokavski govori se dijele i s naglasnoga stajališta, pa tako razlikujemo **staroštokavske** i **novoštokavske govore**. Staroštokavski govori imaju tronaglasni sustav: dugosilazni, kratkosilazni i tzv. *akut* koji je uzlazno-silazni, dok novoštokavski govori primjenjuju četveronaglasni sustav: dugosilazni, dugouzlazni, kratkosilazni, kratkouzlazni.

Prema tome koja je alternacija staroslavenskoga glasa jata u pojedinim govorima, razlikujemo tri izgovora u štokavskome narječju:

- a) **jekavski** (lijep-ljepši)
- b) **ekavski** (lep-lepši)
- c) **ikavski** (lip-lipši).

Ima govora i sa miješanim izgovorom jata u kojima se jat odrazio u dugim slogovima na jedan, a u kratkima na drugi način.

Štokavsko narječje na području Republike Hrvatske

Ijekavski štokavski govor na području Republike Hrvatske

Također važna razlikovna obilježja štokavskih govora jesu suglasnički skupovi *št*, *žd* koji su se u nekim govorima manifestirali kao *šč*, *žđ*, pa prema tome razlikujemo **ščakavske** i **štakavske** govore (dvorišće-dvorište, Goražde-Goražde).

Budući da se njime govori u Dubrovniku, većem dijelu Hercegovine, na Banovini i Kordunu, djelomice u Slavoniji, Baranji, Žumberku, Gorskom kotaru, Lici, Dalmaciji i Bosni, **jekavski izgovor** se zove još i južni. Tim izgovorom je napisan dio starije hrvatske književnosti kao i brojna djela usmene narodne književnosti.

*Tek što stari u riječi bješe,
 Al' eto ti Senjanina Iva:
 Sav mu vranac u krv ogrezuo,*

*Na Ivanu sedamnaest rana,
Nosi desnu u lijevoj ruci.
Dogna vranca pred bijelu crkvu
Pa govori ostarjeloj majci:*

(SMRT SENJANINA IVA, NARODNA EPSKA PJESMA)

Ma se je trijeba s brjemenom akomodavat; trijeba je bit vjertuožu tko hoće renjat na svijetu. Kralj je čovjek od ljudi, kad se umije vladat. Nije ga imat dinar, er vidim mnoge s dinarmi potištene; nije ga bit doktor, er vidim mnoge te brigade fantastike; nije ga bit junak s mačem u ruci, er su ti većekrat ali ubijeni ali ih su pune tamnice; nije ga bit poeta ni komedije umjet činit, er tizijem svak ore na svaki ga pijer hoće operat, kao bastaha, a umjesto zahvaljenja da mu reku: Ne valja ništa, izdeni!

(MARIN DRŽIĆ: DUNDO MAROJE, 16. ST, DUBROVNIK)

Ikavski izgovor se nalazi u zapadnoj Bosni, zapadnoj Hercegovini, u Dalmaciji, Lici, Slavoniji, Baranji i u zapadnoj Bačkoj, pa se stoga naziva još i zapadni. Zapadno od rijeke Bosne i Neretve ikavski govori većina hrvatskog i bošnjačko-muslimanskog življa, a je-kavski srpski življ.

Od starijih hrvatskih pisaca ikavicom su pisali Dalmatinac Andrija Kačić Miošić te Slavonac Matija Antun Reljković, kao što je na ikavici nastao i znatan dio usmene književnosti.

*Da su žive od gorice stine,
Još bi žive stine popucale,
Ma da ne bi srce divojačko!*

(BITKA NA KRBAVSKOM POLJU, EPSKA NARODNA PJESMA)

*A od krava što ću govoriti
i zaludu riči potrošiti,
kad ti držiš sedam-osam krava,
to je momče, sve istina prava,
al' u zimi da tribuješ lika,
ne bi našo ti u kući mlika.*

(MATIJA ANTUN RELJKOVIĆ: SATIR ILITI DIVJI ČOVIK,
18.ST., SLAVONIJA)

Ekavskim izgovorom koji se još zove i istočni, govore Hrvati u istočnoj Slavoniji, u okolicama Osijeka, Vinkovaca te u Donjem Miholjcu.

TONKA: *Ništa se više o njima ne sme znat.*

BAKA: *Ne sme...? Kako to ne sme... zašto...? Pa nisu valjda... ne daj, Bože...*

TONKA: *Nisu, nisu... Čula sam da su živi.*

Ikavski štokavski govor na području Republike Hrvatske

BAKA: *Fala Bogu, meni više i ne treba. Pa kad su živi valda će se i vratit. Ovi Švabe, izgleda, moraju svojim kućama, a to je i red. Šta će se deca po svetu šmudat i špancirat!?! Sam ti pevaj, Tonka, sam ti pevaj!*

(FABIJAN ŠOVAGOVIĆ: SOKOL GA NIJE VOLIO)

Budući da su se tijekom prošlih stoljeća Hrvati naseljavali i u susjednim zemljama, štokavskim narječjem govore i u nekim krajevima Austrije (gradišćanski Hrvati), Italije (moliški Hrvati), Mađarske (u okolici Pečuha, Baje, itd.) te Rumunjske.

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je narječje, a što dijalekt?
2. Koliko narječja razlikujemo danas i po čemu su dobila svoje nazive?
3. Gdje se govori štokavskim narječjem?
4. Što nazivamo govorom?
5. Na koje govore se dijeli štokavsko narječje?
6. Koje izgovore razlikujemo u štokavskome narječju?

ČAKAVSKO NARJEČJE

Čakavskim narječjem se govori u Hrvatskom primorju, Istri, na otocima do Lastova, dijelom u Dalmaciji (Split, Zadar), u Lici, Gorskom kotaru i Žumberku.

Naši najstariji kulturni i književni spomenici kao što je *Bašćanska ploča* iz 1105. i *Vinodolski zakonik* iz 1288. pisani su čakavskim narječjem. Književnici iz 15. 16. i 17. stoljeća također pišu čakavskim narječjem (Marulić, Hektorović, Lucić, Krnarutić, Baraković), a u dvadesetom stoljeću od Vladimira Nazora naovamo ponovno je oživljena dijalektalna književnost na čakavskom narječju, kao što je živo i usmeno stvaralaštvo.

Osnovna razlikovna obilježja čakavskoga narječja su sljedeća:

1. *na glasovnoj razini:*
 - a) pored pet uobičajenih otvornika koje ima i štokavsko narječje, nalazimo i zatvoren izgovor otvornika *a, o, e* kao i neke dvoglasne (*gruad, kuonj*)
 - b) slogotvorno *r* se izgovara s popratnim *a* ili *e* (*parst, berdo*)
 - c) nekadašnji poluglasovi su se odrazili kao *a (dan), e (den)* ili *o (don)*
 - d) neki čakavski govori zamjenjuju *č* sa *c* (ili *š* sa *s*, ili *ž* sa *š*), a ta se pojava zove *čaka-vizam*
 - e) zadržan je skup *čr (črn)*
 - f) na mjestu *đ* dolazi *j* ili *dj* (*meja, sudje*)
 - g) samoglasničko *l* se izgovara kao *u*, negdje i kao *al, el, ol* (*valk, velk, volk – vuk*)
 - h) vokalizacija se ne provodi (*rekal, selce*)
 - i) *lj* se zamjenjuje sa *j* (*jubav*)
 - j) krajnje *m* se zamjenjuje sa *n* (*sedan, volin*)
 - k) skup *št* se izgovara kao *šč (dvorišće)*
 - l) prijedlog *u* se izgovara kao *u* ili *va*
 - m) čakavsko *ć* nije sliveni glas, već se izgovara kao umekšano *t'*
2. *na razini oblika:*
 - a) čuvaju se zastarjeli nastavci za pojedine padeže (*na vrateh, va šume*)
 - b) u većini govora infinitiv gubi krajnje *-i* (*vodit, nosit*)
 - c) malo čakavskih govora čuva aorist i imperfekt
3. *na razini riječi:*
 - a) čuvaju se mnoge zastarjelice (*les-šuma, dažd-kiša, otrok-dijete*)
 - b) upitne zamjenice glase *ki* i *ča* umjesto *tko* i *što*
 - c) čakavski govori imaju mnogo talijanizama (*kantat-pjevat, portun-luka*)

Čakavsko narječje na području Republike Hrvatske

d) čakavski govori imaju uglavnom tronaglasni ili dvonaglasni sustav (dva silazna naglaska i akut, ili samo dva silazna).

I u čakavskom narječju se staroslavenski jat manifestirao na razne načine, pa prema tome razlikujemo **ekavske čakavske govore** (u istočnoj Istri: Opatiji, Kastavu; Rijeci, Bakru, djelomice u Gorskom kotaru i na čitavom otoku Cresu), **ikavsko-ekavske čakavske govore** (na otocima Krku, Rabu, Lošinju, Susku, Pagu, Dugom otoku, na Hrvatskom primorju od Kraljevice do Novog Vinodolskog, u Senju, u sjevernoj Lici, u dijelu Gorskog kotara i Žumberka), **ikavske čakavske govore** (u zapadnoj Istri, u čakavskim mjestima na dalmatinskom kopnu: u Splitu i Zadru, u zapadnom dijelu poluotoka Pelješca, na otocima

Ugljanu, Pašmanu, Murteru, Šolti, Hvaru, Braču, Korčuli i Visu) i **jekavske čakavske govore** (na otoku Lastovu).

Čakavski govori na području Republike Hrvatske

Prostori gdje se čakavskim narječjem govori smanjuju se od 15. stoljeća u korist štokavskoga i kajkavskoga. Kako se čakavsko stanovništvo raseljavalo tijekom borbi s Turcima, danas se čakavski govori u dijelu Austrije i Mađarske (gradišćanski Hrvati) te u Slovačkoj.

*Sve zvezdi su sjale
Kad san te rodila;
Tice su kantale*

*Kad san te dojila;
A kad pere sahlo
I magla nas krila,
Ja san te va črnu
Zemlju položila...
Ninaj, nanaj, lepi sin!
Na grobe ti j' ružmarin.*
(VLADIMIR NAZOR: SEH DUŠ DAN)

ZADACI I VJEŽBE

1. U kojim mjestima se govori čakavskim narječjem?
2. Koji stari spomenici su pisani čakavskim narječjem?
3. Što se krije iza pojma čakavizam?
4. Kako se manifestirao staroslavenski jat u čakavskom narječju?

KAJKAVSKO NARJEČJE

Na smanjenje kajkavskoga prostora također su utjecale borbe s Tucima od 16. stoljeća. Danas se kajkavski govori u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: zapadna Podravina, Međimurje, Hrvatsko zagorje, Prigorje, Posavina, Turopolje, Pokuplje, Gorski kotar i dio sjeverne Istre.

Književnici kao što su Tituš Brezovački, Juraj Habdelić i Antun Vramec razvili su bogatu kajkavsku književnost u 16, 17. i 18. stoljeću isto kao i niz uglednih hrvatskih književnika u novijoj hrvatskoj književnosti (Šenoa, Krleža, Domjanić, Galović, I. G. Kovačić).

Temeljne odlike kajkavskoga narječja:

1. *na glasovnoj razini*
 - a) samoglasnici imaju više izgovornih varijanti (otvoreniji su ili pak zatvoreniji od uobičajenih)
 - b) stari poluglasovi su zamijenjeni sa *e* (*den, veter, dober*)
 - c) jatova alternacija je uglavnom ekavska (s prilično zatvorenim izgovorom)
 - d) skup *čr* nije zamijenjen sa *cr* (*črn, črv*)
 - e) umjesto standardnih *č* i *ć* kajkavski ima samo *č* (*sveča, noč*; isto vrijedi i za *dž* i *đ*)
 - f) ispred samoglasnika u riječima koje počinju samoglasnikom javljaju se *h, j* ili *v* (*vuho vura, japa, Hadam*)
 - g) ne vrši se vokalizacija na kraju sloga (*bil, delba*)
 - h) umjesto *lj* i *nj* izgovara se *l* i *jn* (*ludi, kojn*)
 - i) ne provodi se sibilizacija (*junaki, vrugi*)
 - j) neki govori umjesto *đ* izgovaraju *j* (*meja, mlajši*)
 - k) glas *h* se bolje čuva nego u štokavskome

Kajkavsko narječje na području Republike Hrvatske

- l) ne provodi se jotacija (*listje, grobje*)
 - m) zvučni suglasnici se izgovaraju bezvučno na kraju riječi (*laf – lav, bok – bog, nof – nov*)
 - n) prijedlog *u* se ponekad izgovara kao *v* ili *vu* (*včinił – učinio*)
 - o) skup *sv* često se javlja obrnuto kao *vs* (*vse – sve*)
 - p) prijedlog *s* se izgovara kao *z* (*z drugemi*)
- 2. na razini oblika**
- a) u sklonidbi se čuvaju zastarjeli nastavci (npr. G. mn. bez nastavka: žen, ruk, ili s nastavkom *-ov, -ev* odnosno *-of, -ef*: *koscof, konjef*; D, L i I mn. nisu izjednačeni: *ljudem, ljudih, ljudmi*; nemaju vokativa)

- b) umjesto neodređenog pridjeva često se rabi određeni (*On je tak dobri*)
 - c) česti nastavci za tvorbu komparativa su -ši, -eji i -ejši (*bolši, stareji, bogatejši*)
 - d) I jd. osobnih zamjenica je *menum, tebum*
 - e) sklanjaju se i brojevi od pet nadalje (*za petimi bregi*)
 - f) ne postoji futur prvi, imperfekt, aorist i glagolski prilog prošli
 - g) razlikuje se infinitiv od supina, krnjeg oblika infinitiva koji se rabi kada glagolska radnja označava neku namjeru (*Idem spat.*)
 - h) 3. lice mn. prezenta često ima nastavak -eju i -iju (*pleteju, nosiju*)
 - i) buduća radnja se izražava futurom drugim (*rekel bum*) ili prezentom svršenih glagola (*Taki ti donesem.*)
 - j) česti su povratni glagoli s povratnom zamjenicom u dativu (*zemi si*)
3. *na razini riječi*
- a) ima dosta sačuvanih zastarjelica (*čez – kroz, oblok – prozor, vre – već*)
 - b) velik broj germanizama (*rajngla – varulja, štenge – stuba*) i hungarizama (*fela – vrsta, betežan – bolestan, pajdaš – prijatelj*)
 - c) česta je uporaba umanjena i imenica odmila (*zajček, lonček, mamica*)
 - d) upitne zamjenice za živo glase *gdo, do, što, kteri, ki*, a za neživo *kaj, kej* ili *ke*.

Zbog osebnosti govora kajkavskoga narječja teško ih je svrstati u dijalekte, ali po zemljopisnom smještaju i prema čuvanju tipičnih kajkavskih crta možemo ih podijeliti na dva dijela:

1. govori koji imaju gotovo sve glavne tipične kajkavske crte (**zagorski, međimurski, sjevernomoslavački, glogovničko-bilogorski, gornjolonjski, podravski, turopoljsko-posavski i samoborski dijalekt**)
2. tzv. rubni govori koji ne čuvaju sve tipične kajkavske crte i imaju više-manje čakavske osobine (**goranski, gornjosutlanski i plješevičkoprigrorski dijalekt**).

MATIJAŠ: *Vi ste sin jednoga opančara; vu mladosti jeste jako duge prste imali i zbog toga vnoigiput šbrani bili i komaj jedan put spod galgih vušli. – Posle ste postal krznar i s vsakojačkemi načini spravili lep imetak i silu novac, ali skoro vsaki tretji krajcar krivično, vezda vas ljudi preštímavaju, kajti ste bogati, i gde je sila, znate poglavarom z nekuliko žutaki jezike zavezati, da vam čez prste glediju; – vi pak ne morate bližnjega oguliti, samo da vsaki dan koju skudu ali žutaka vu zelni komori pod podsek zakopati morete.*

(TITUŠ BREZOVAČKI: MATIJAŠ GRABANCIJAŠ DIJAK)

ZADACI I VJEŽBE

1. U kojim se područjima danas govori kajkavskim narječjem?
2. Na koja dva dijalekta se mogu podijeliti kajkavski govori?
3. Koji su književnici doprinijeli rasprostranjenosti kajkavskog narječja?

Čakavsko-kajkavski govori

Ima krajeva kao što je i onaj jugozapadno od Karlovca između rijeke Korane i Mrežnice, u luku Kupe te uz donji tok rijeke Dobre, u kojima su govori po jednim obilježjima kajkavski, dok su po drugim osobinama čakavski, pa stoga možemo govoriti o miješanim, čakavsko-kajkavskim odnosno **kajkavsko-čakavskim govorima**. Govori u Bregani, Kobiliću, Ozlju i Pribiću imaju više kajkavskih, a u Bariloviću, Dugoj Resi i Ogulinu više čakavskih crta.

Neki hrvatski dijalektolozi u čakavsko-kajkavske govore ubrajaju i **buzetski i gornjomiranski dijalekt** sjevernoga dijela Istre.

Najvažnije osobine čakavsko-kajkavskih govora jesu ekavsko-ikavska alternacija jata (*belo mlíko*), upitne zamjenice *gdo, ki* za živo, *te kaj i kej* za neživo, odnosno dvonaglasni i tronaglasni sustav.

Treba spomenuti i one književnike koji su u 16., 17. i 18. stoljeću razvijali tzv. tronarječni tip hrvatskoga književnog jezika (čakavski, kajkavski i štokavski). To su u prvome redu bili pisci koji su radili na dvoru Zrinskih i bili su pripadnici tzv. **ozaljskoga književno-jezičnoga kruga**: Fran Krsto Frankopan, Katarina Zrinska, Petar Zrinski i dr. Istaknuti primjer tronarječnog tipa jezika je i enciklopedijski rječnik Ivana Belostenca (*Gaziophylacium*).

ZADACI I VJEŽBE

1. Koji govori se ubrajaju u čakavsko-kajkavske govore?
2. Koji književnici spadaju u ozaljski književno-jezični krug?
3. Koje su karakteristike jezika koji su rabili književnici u ozaljskom književno-jezičnom krugu?

Hrvatska narječja u Mađarskoj

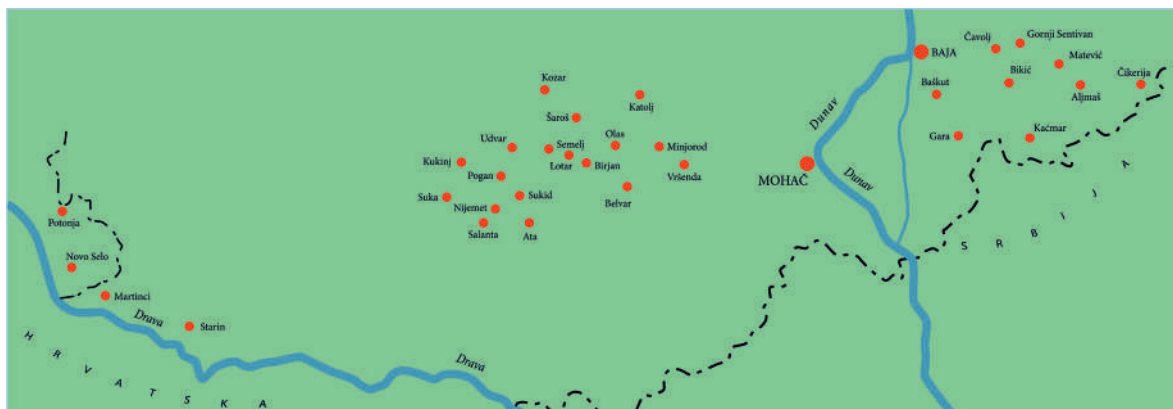
*Jer hrvatskog jezika šum
Može da goji,
Može da spoji
Istok i zapad,
pjesmu i um.*

(SAFVET-BEG BAŠAGIĆ, ČAROBNA KĆERI)

ŠTOKAVSKO NARJEČJE U MAĐARSKOJ

Među pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj razlikujemo tri skupine: **bošnjačku**, **šokačku** i **bunjevačku skupinu**. Bošnjačka i šokačka skupina u prvome redu naseljava Baranjsku županiju. Bošnjaci žive u naseljima južno i jugoistočno od grada Pečuha prema gradu Šiklošu odnosno uz željezničku prugu prema Vilanju: *Ata* (Áta), *Kukinj* (Kökény), *Nijemet* (Németi), *Pogan* (Pogány), *Salanta* (Szalánta), *Semelj* (Szemely), *Suka* (Szőke), *Sukid* (Szókéd), *Udvar* (Pécsudvard). Šokačka naselja se nalaze južno i sjeverno od ceste Pečuh – Mohaç: *Belvar* (Belvárdgyula), *Birjan* (Birján), *Katolj* (Kátoly), *Lotar* (Lothárd), *Minjorod* (Monyoród), *Mohač* (Mohács), *Olas* (Olasz), *Šaroš* (Magyarsarlós), *Veliki Kozar* (Nagykozár), *Vršenda* (Versend).

Prema nekim pretpostavkama Bošnjaci potječu iz istočnoga dijela Bosne, a Šokci iz središnjega ili zapadnog dijela. Vjerojatno je i to da su prilikom doseljavanja u današnje prostore zatekli nešto slavenskoga živilja još iz vremena slavenskih seoba, s kojima su se zatim izmiješali. Ta činjenica kao i njihovo različito podrijetlo uvjetuju i razlike u govorima pojedinih naselja, iako ima naravno i dosta sličnosti, pa tako govorimo o jeziku tzv. šokačko-bošnjačke skupine Hrvata.

Naselja u Mađarskoj u kojima se govori šokački, bošnjački, odnosno bunjevački štokavski

„Kad je Bog stvorio Adama, od blata ga napravio, kaže vrag:

– Ja to možem napraviti!

– Hajd, napravi! – kaže Bog.

Pravio vrag od blata čoeaka... ali ga nije mogo dić, ali ni ga mogo da ga oživi!

Kaže Bog ovim čoeaku što je vrag pravio:

– Ilija, diži se i udri svog oca di ga nađeš!

Što je vrag pravio, tog je Bog digo.

Ope' će Bog:

– Ilija, diži se i udri svog oca! – oca, koga napravio od blata – digod ga nađeš!

Sad, kad grmi, Ilija uvik traži svog oca, da ga može ubit. A otac se sakriva pod drvlje...

Dakle, grom pukne u drvo, no, pogodio Ilija svog oca, ali vrag pobigne ... Kad Ilija svog oca ubije, onda će biti kraj svita.“

(LEGENDA O SV. ILIJI IZ MOHAČA)

Govori većine baranjskih Hrvata pripadaju novoštokavskim dijalektima, iako se ponegdje mogu primijetiti i osobine staroštokavštine. Prevladava novi, četveronaglasni sustav, ali javlja se i stari, tronaglasni sustav, čak i akut. Alternacija jata je u većini naselja jekavska, dok u nekim mjestima ima mješovit karakter:

- a) ekavsko-jekavski (Kukinj, Veliki Kozar)
- b) jekavski s ikavskim primjesama (Belvar, Minjorod)
- c) ikavski (Minjorod, Mohač).

Najprepoznatljivija osobina tih govora je šćakavizam: *gušćer, šćene, išće, šćipat, vrišći ...*

U sklonidbi imenica muškoga roda jednine akuzativ se podudara s genitivom: *Vidim stola. Uberi tog cvijeta.*

U novoštokavski tip šokačko-bošnjačkih govora ubrajamo i govor *Semartina* (Alsószentmárton) kod Šikloša te Hrvata-Šokaca u *Kašadu* (Kásád). Prvi govore ikavsko-jekavski, a drugi ikavsko-ekavski te njihov govor u mnogim crtama podsjeća na slavonski dijalekt. Isto vrijedi i za *Santovo* (Hercegszántó) u Bačkoj gdje je alternacija jata ikavska, a naglasni sustav staroštokavski.

Štokavski se govori i u selima uz rijeku Dravu u zapadnom dijelu Baranjske županije te u susjednoj Šomođskoj županiji: u *Potonji* (Potony), *Martincima* (Felsőszentmárton), *Starinu* (Drávasztára) i *Novom Selu* (Tótújfalu), ali uz podosta kajkavskih elemenata. U tim govorima zamjena jata je ekavska. Martinački govor je zadržao mnoga staroštokavska obilježja u akcentuaciji i deklinaciji, dok je govor Potonje više novoštokavski.

„Kad je dragi Bog išo po zemlji, kad je došo do jednog sela, tu su ga neprijatelji čekali, a nitko mu nije števo dati konaka. Nitko ga nije požaljio. Došo je jednoj sirotoj ženi koja je baš gibanicu natezala.

– U velikoj sam propasti, mene ganjaju, je l' bi me štela sakrit?

– Sakrit ću te. Ne znam da tko si, al svakog siromaka koji pred nekim bega, a mene diro nije, ja onog sakrijem. Samo idi pod stol.

Ona rasteže gibanicu, a dragi Bog njoj dao da ona more gibanicu do zemlje rastegniti. A to se prvo nije moglo napraviti!

Rasteže ona testo, pa rastegne čak do zemlje, da se dragi Bog ni vido pod stolom, a stignu njegovi neprijatelji na vrata.

– Šta radiš?!

– Eto, vidite, testo za gibanicu rastežem.

– Jesi li vidla takvog i takvog čoveka?

– Nisam vidla. I da vidim, ja ga ne bi' u moju kuću pušćala.

No, odeju oni. Dragi bog zide van ispod stola i kaže:

– Čuješ, ćeri, gibanicu treba od malo testa praviti, a jako nju treba rastegniti.

I od tog vremena testo gibanice da se rastegniti, kako samo oće gazdarica.“

(prvo – prije)

(LEGENDA IZ POTONJE)

Bunjevcima se nazivaju pripadnici hrvatske nacionalne manjine u Bačko-Kiškunskoj županiji (kao i u susjednoj Srbiji u okolici Sombora i Subotice): u *Aljmašu* (Bácsalmás), *Baji* (Baja), *Baškutu* (Vaskút), *Bikiću* (Bácsbokod), *Čavolju* (Csávoly), *Čikeriji* (Csikéria), *Gari* (Gara), *Gornjem Sentivanu* (Felsőszentiván), *Kaćmaru* (Katymár), *Mateviću* (Mátételke). Tipična obilježja bunjevačkih govora su: ikavska zamjena jata, novoštokavski naglasci, suglasnik *h* se izgubio, ne provodi se sibilizacija, umjesto glagolskog infiksa – *nu* – imaju infiks – *ni* – (*skoknit*, *skinit*), a u *Gari* i *Kaćmaru* se otvornici *e* i *o* izgovaraju dvoglasno (*niema*, *tvuoj*).

Bunjevcima smatramo i stanovnike nekolicine naselja u okolici Budimpešte: *Andzabega* (Érd), *Erčina* (Ercsi) i *Tukulje* (Tököl) gdje je tipična pretežito jekavsko-ikavska zamjena jata.

Bunjevački govori pripadaju *zapadnom bosansko-hercegovačkom dijalektu*, dok govor sela Bačina i Dušnoka pripada *slavonskom dijalektu*. U govoru tih naselja sačuvano je mnogo arhaičnih crta.

„Kadgoder živili zajedno kurjo i lisica i da kad kurjo krene u lov, a lisica:

– Neka se nać uvriđen, a šta se i krećeš kad te nisam naputila? Glupav si ko panj, neš ništa uloviti.

A kurjo misli: „A ako ja tebe samo jedanput zaglupavim, za čitav život će ti biti dosta.“

Edared ode kurjo kod ednog salaša, uvuko se u bostan pa nuz niki kukurušnjak lego i čeka. Došla kokoš pa njegov kljunom po repu, a on skoćio, za vrat nju, i odnese kući. Pita lisica:

– Bože, bože, di si to ulovio?

– Ta mene kokoške već odavno tražu da se sigram mrca. E, tako sam se u snigu valjao pa tamo ulovio.

Naputio on nju di je taj salaš. Ode sad i lija, a kurjo u potaji za njom. Legne lisica u snig, pa čeka, čeka – nema ništa. Legla nauznak, raširila noge – kako se to dica u snigu igraju mrca – kad edared doleti orlov, uvati liju pa je digne pod oblake. Orlov leti, a lisica više edno te edno:

– Neću se više sigrati mrca! Neću se više sigrati mrca!

Edared počela orlovu grist noge, on se istrže, a lija poleti zemlji. Kurjak sakrit iza plasta diteljine sve to gleda, pa poviče:

– Neka vikat toliko, bit će po tvojoj volji, samo dok lupiš o zemlju.“

(NARODNA PRIPOVIJETKA IZ GARE)

(edared – jedanput; mrc – mrtvac; sigrati se – igrati se)

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje tri skupine spadaju u pripadnike hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj i gdje te skupine žive?
2. Kada su se te skupine Hrvata doselile u mađarska područja na kojima danas žive?
3. Kakva je alternacija jata u većini štokavskih govora?
4. Koja pojava se naziva šćakavizmom?
5. Kako se govori u selima uz rijeku Dravu u zapadnom dijelu Baranjske županije?
6. U koji tip govora ubrajamo govore sela Kašada i Semartina?
7. Koje su tipične odlike bunjevačkih govora?
8. U koju skupinu Hrvata spadaju stanovnici naselja u okolici Budimpešte?

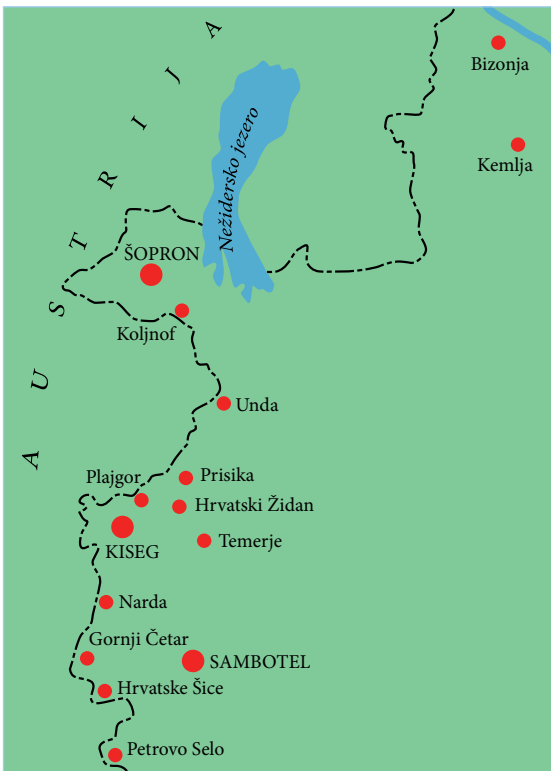
ČAKAVSKO NARJEČJE U MAĐARSKOJ

Na području Mađarske čakavski govori hrvatsko stanovništvo duž austrijske granice, skupina Hrvata koja sebe naziva Gradišćanskim Hrvatima (naziv potječe od naziva pokrajine Burgenland – Gradišće). Ta skupina se doselila tijekom 16. stoljeća iz krajeva južno od rijeke Kupe, a zapadno od rijeke Une i Korane. Gradišćanski Hrvati danas uglavnom žive u županijama Đurđsko-mošonskošopronskoj i Vaš.

Budući da je u vrijeme iseljavanja na području odakle Gradišćanski Hrvati potječu preovladavalo čakavsko narječje, većina njih je i u novoj postojbini zadržala to narječje s *ikavskim* izgovorom jata.

Naselja u kojima se govori čakavski mogu se grupirati oko četiri veća grada u tom dijelu Mađarske:

- a) **u okolicigrada Kisega** (Kőszeg): *Hrvatski Židan* (Horvátzsidány), *Plajgor* (Ólmod), *Prisika* (Peresznye), *Temerje* (Tömörd), *Unda* (Und)
- b) **u okolicigrada Mosonmagyaróvara**: *Bizonja* (Bezenye), *Kemlja* (Kimle, ranije Horvátkimle)
- c) **u okolicigrada Šoprona**: *Koljnof* (Kópháza)
- d) **zapadno i jugozapadno od grada Sambotela** (Szombathely): *Gornji Čatar* (Felsőcsatár), *Hrvatske Šice* (Horvátlövő), *Narda* (Narda), *Petrovo Selo* (Szentpéterfa).

Naselja u Mađarskoj u kojima se govori čakavskim narječjem

Gradišćanski Hrvati su u prošlosti na osnovi čakavskoga narječja formirali svoj poseban regionalni književni jezik na kojem se i danas pišu knjige, novine, kalendari i dr.

*Imala je žena muža
Mlajahnoga kot i puža;
Rekla mu je juhu skuhat,
Počela ga sukom buhat;
Rekla mu je hižu mesti,
Počela ga šibom plesti.
Žena meso požerala,
A mužu je kostje dala,
Popala ga za vraticu,
Hitila ga pod klupčicu:
Leži, leži, moj nebore,
Doklen tebi Bog pomore!*
(IZ HRVATSKIH ŠICA U GRADIŠĆU)

(kot – kao; hiža – kuća; hititi – baciti)

ZADACI I VJEŽBE

1. Koja skupina Hrvata sebe naziva Gradišćanskim Hrvatima?
2. Odakle potječe naziv za Gradišćanske Hrvate?
3. Odakle su se doselili u današnju postojbinu?
4. Kakva je alternacija jata u govorima Gradišćanskih Hrvata?

KAJKAVSKO NARJEČJE U MAĐARSKOJ

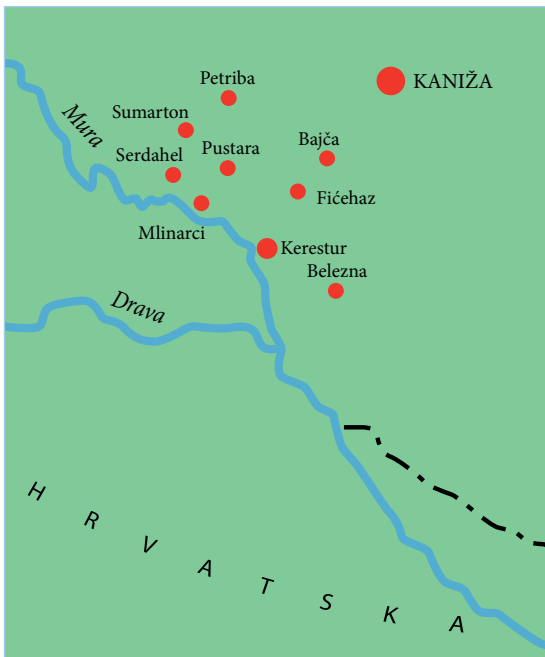
Većina hrvatskoga življa koja govori kajkavski u Mađarskoj nalazi se uz rijeku Muru i to područje se može smatrati svojevrsnim nastavkom kajkavskog govornog područja u susjednom dijelu Hrvatske koji se naziva Međimurje. Ta naselja u Mađarskoj su uz Muru u okolici grada **Velike Kaniže** (Nagykanizsa): *Bajča* (Bajcsa), *Belezna* (Belezna), *Ficéhasz* (Fityeház), *Kerestur* ili *Murski Krstur* (Murakeresztúr), *Mlinarci* (Molnári), *Petriba* (Petrivente), *Pustara* (Semjénháza), *Serdahel* (Tótszerdahely), *Sumarton* (Tótszentmárton). Najznačajnija osobina pomorskih govora je pojednostavljivanje naglasnog sustava, postoje samo dva, kratkosilazni i dugosilazni naglasak. U leksiku primjećujemo velik broj hungarizama.

Osim **uz rijeku Muru** kajkavski se govori i u Šomođskoj **županiji**, iako u tim naseljima ima znatne razlike u govoru Hrvata. Dok Hrvati u selu *Lukovišću* (Lakócsa) govore posve čisti kajkavski, dotle žitelji *Brlobaša* (Szentborbás) i *Križevaca* (Drávakeresztúr) (koji se nalazi u Baranji) samo u osnovi govore kajkavski, ali s podosta štokavskih elemenata. U susjednim *Martincima* (Felsőszentmárton) ta je situacija obrnuta: Martinčani govore štokavski s kajkavskim elementima.

Na području **uz Dravu**, od Barča do ušća Mure postoji nekoliko naselja koja su izgubila svoje narodnosno obilježje, ali u kojima još živi nešto Hrvata koji također govore kajkavski: *Belovar* (Bélavár), *Bobovec* (Babócsa), *Boljevo* (Bolhó), *Breznica* (Berzence), *Izvar* (Vízvár), *Legradaska Gora* (Szentmihályhegy), *Rasinja* (Heresznye).

Među Gradišćanske Hrvate se ubrajaju i žitelji hrvatske narodnosti u mjestima *Umok* (Fertőhomok) i *Vedešin* (Hídegség) **u okolici grada Šoprona**, ali oni govore kajkavski s podosta čakavskih i slovenskih primjesa.

Budući da žive već više od tisuću godina u Mađarskoj, Hrvati uz Muru i Dravu pouzdano se mogu smatrati starosjediocima.

Naselja u Mađarskoj u kojim se govori kajkavskim narječjem

„Bilo je jeno jajce. To je jajce se hapilo iti pu sveto. Ružilo je samo se zišlo jenom racom. Pita raca:

- Kam ideš, ti jajce?
- Idem ja pu sveto.
- I ja pem.
- Hajd pemo skupa.

Idu skupa. Dustignu jednoga pevca.

- Kam idete, raca?
- Idemo pu sveto.
- Pemo skupa.
- Pak hajd.

Idu dale, dustigno jeno kubilu i jeno-ga vola i raka i jenu iglu. Več se smerknu-lo. Zagledali su jeno hižu i dišli su nuter. Legli si su na svoje mesto. Jajce si je leglo v pepel, rak vu vodu, a pevec i raca na krušnu peč, a igla v brisač, a kubila i vol vu štalu...

Došli su dvanajst vuka i zavikal je jeden, i dišel je nuter. Išel je na peč, tam si je pevec i raca kukuriknuli i viknuli. Išel

je v pepel, kaj zeme vun žerjafku, tam se jajce raspočilo, išel je vu vodu, kaj se zepere, tam ga rak vščeknul. Unda je išel posert da si ruke briše, ali ga je igla fbola. Unda je išel vu štalu, tam ga je kubila vritnula a vol ga nogam hitil na dvor...

Vok je bežal i vikal:

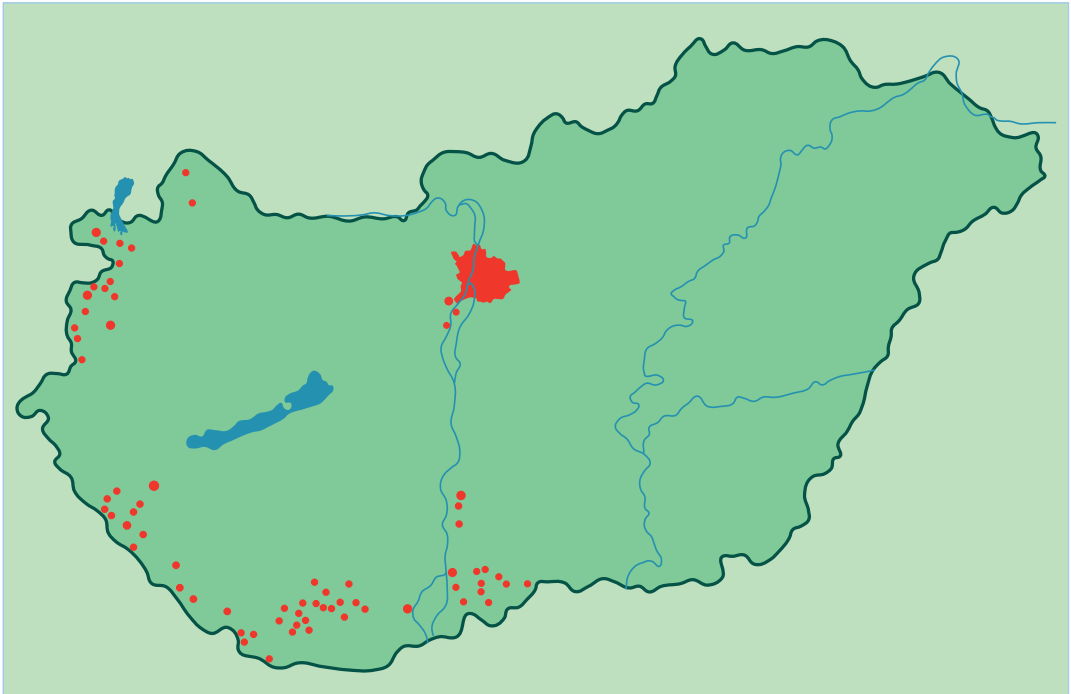
- Bežite, bežite! – i si vuki su odežali, a hiža je bila ostala potnicima.“

(NARODNA PRIPOVIJETKA IZ SERDAHELA)

(*hapiti se* – latiti se nečega; *pu* – po; *raca* – patka; *kubila* – kobila; *zeme* – uzme; *vščeknut* – uštinuti; *fbola* – ubola; *v*, *vu* – u)

ZADACI I VJEŽBE

1. U kojim dijelovima Mađarske se govori kajkavski?
2. Što je karakteristično za leksik kajkavaca u Mađarskoj?
3. Kakav je naglasni sustav kajkavaca u Mađarskoj?
4. Zašto se Hrvati uz Muru i Dravu mogu smatrati starosjediocima?

Područja u Mađarskoj u kojima se govori hrvatskim jezikom

GLASOVI

„Najteže je govoriti i pisati jednostavno.“

(DOBRIŠA CESARIĆ)

Ukratko o glasovima

Ljudski govor je cjelovit i promjenjiv spoj zvukova, koji možemo raščlaniti na manje sastavne dijelove. Tako se svaki ljudski govor sastoji od rečenica, one od izgovornih cjelina, one od riječi, riječi od slogova, a slogovi od glasova.

Prema tome **glas** je najmanji govorni odsječak, tj. najmanja sljedbena govorna jedinica koja služi za razlikovanje značenja. Na primjer riječi *bal - kal - šal - ral - val - žal* razlikuju se samo po jednome glasu. Glasovima smatramo samo one zvukove koji služe za jezično sporazumijevanje.

Glas koji u jeziku služi za razlikovanje značenja u jezičnoj se znanosti naziva **fonem**. **Fonem** je najmanja jezična jedinica koja ima razlikovnu ulogu, ali nema značenja. Znanstvena grana koja proučava foneme naziva se **fonologija** (grč. *phone* = glas, *logos* = riječ, govor).

Znanstvena disciplina koja proučava tvorbu i obilježja glasova naziva se **fonetika** prema grčkoj riječi *phonetikós* što znači glasovni.

Glasove, međutim, ne izgovaraju svi jednako, čak ni pojedinac ne izgovara svaki glas na isti način tijekom svoga života. Izgovor svakoga glasa ovisi prvenstveno o njegovome glasovnom okružju, tj. ovisi o tome kakav mu glas prethodi, odnosno koji glas slijedi za njime (npr. *li*, *le*, *la*, *lo*, *lu*). Ne izgovara se npr. na isti način glas *n* u riječima *Ana* i *Anka*. Dok je u prvoj riječi izgovor glasa *n* desnički, u drugoj je nosni. Takvi govorni zvukovi koji ne razikuju značenje, nisu glasovi nego različiti glasovni ostvaraji ili glasovne inačice jednoga glasa.

U jezičnoj znanosti glasovne se inačice nazivaju **alofonima** ili **fonemskim varijantama**.

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je glas, a što fonem?
2. Što je fonologija, a što fonetika?
3. Što su alofoni ili fonemske varijante?

Tvorba glasova

Glasovi se u hrvatskome jeziku tvore uz pomoć izdisajne zračne struje koja kreće iz pluća, prolazi kroz druge govorne organe, te na kraju izlazi. **Govorni organi** su dijelovi tijela koji sudjeluju u govoru zauzimajući određen položaj. U stvaranju pojedinoga glasa može istovremeno sudjelovati i više govornih organa. Govorni organi su: **pluća, dušnik, grkljan, ždrijelo, glasnice, nosna šupljina i usna šupljina** u kojoj se još nalaze ostali organi: **jezik, desni, nepce, jedro, resica i zubi**.

Pluća su organ koji služi za stvaranje zračne struje potrebne za tvorbu glasova.

Dušnik je cijev kojom prolazi zrak iz pluća do ždrijela.

Grkljan se nalazi u gornjem dijelu dušnika i također služi za proizvodnju glasova.

Ždrijelo ili ždrijelna šupljina je omeđena spletom mišića koji tu šupljinu svojim stezanjem sužavaju i skraćuju, a opuštanjem šire i produžuju.

Glasnice su dva mišićna nabora pomoću kojih se dušnik sužava u međuglasnički prolaz, tzv. *glasište*.

Jezik je vrlo pokretljiv mesnati i mišićni organ koji se sastoji od vrha, prethrbata, hrbata i korijena.

Usne su dva pokretna organa koji čine predvorje usne šupljine.

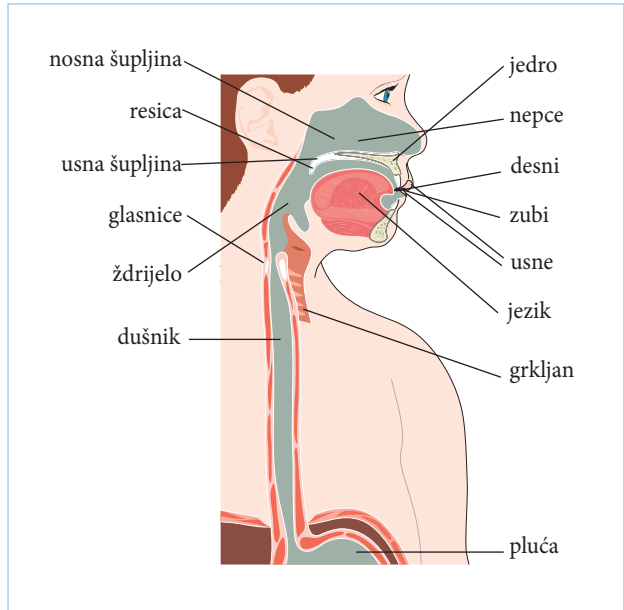
Zubi, donji i gornji, su govorni organi koji se pokreću zajedno s gornjom ili donjom čeljusti.

Desni ili nadzubno meso su izbrazdani dijelovi iza zuba. Donje se desni, kao i donji zubi, pokreću zajedno s donjom čeljusti.

Nepce je tvrdi, koštani dio kojim je nadsvođena usna šupljina. Ono je ujedno i najviši dio gornje čeljusti. Zove se još i tvrdo nepce (*lat. palatum*).

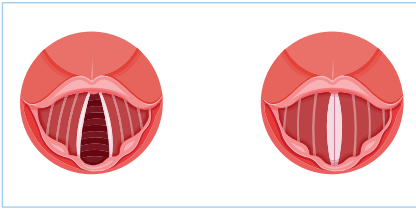
Jedro ili meko nepce je meki, pokretni dio iza tvrdoga nepca (*lat. velum*).

Resica je mali ovješeni završetak jedra. Zove se još i jezičac (*lat. uvula*).

Govorni organi

Na svome putu zračna struja dolazi do glasnica, prve važne postaje u tvorbi glasova. Kad je otvor glasnica manji i one same zategnute, prolaz zračne struje izaziva njihovo titranje, treperenje i tako nastaje **zvuk** ili **ton**. Ukoliko su glasnice opuštene i otvor je među njima veći, zračna struja prolazi bez otpora i nastaje šum ili šapat. Od zvuka ili šuma se pak

Pozicije glasnica – lijevo: otvorene /
desno: zatvorene

uz sudjelovanje drugih govornih organa oblikuje glas. Prema tome je li zračnoj struji put otvoren ili djelomično ili potpuno zatvoren, nastaju **otvornici** i **zatvornici**.

Ako zračna struja slobodno prolazi kroz govorne organe (od pluća do usana), nastaju **otvornici**.

Ako se prolaz zračnoj struji djelomično ili potpuno zatvara, nastaju **zatvornici**.

ZADACI I VJEŽBE

1. Objasnite tvorbu glasova!
2. Što su govorni organi?
3. Nabrojite sve govorne organe!
4. U kakvom položaju mogu biti glasnice?
5. Kako nastaje zvuk ili ton?
6. Kako nastaje šum ili šapat?

OTVORNICI

Otvornici ili vokali nastaju tako da zračna struja slobodno prolazi od pluća između govornih organa do usana, a glasnice pri tome trepere, stvarajući ton, primjetno skladan zvuk čije se oblikovanje nastavlja u usnoj šupljini. Tvorba pojedinih otvornika ovisi o veličini i otvoru u usnoj šupljini, o kretanju jezika, većem ili manjem otvoru usta i sudjelovanju usana. Otvornike zovemo još i **samoglasnicima**.

U hrvatskome jeziku postoji pet otvornika: **i, e, a, o, u**, te jedan složeni otvornik – **dvo-glasnik je**, koji se piše sa **ije**. Takav otvornički sustav u usporedbi s mađarskim i nizom drugih jezika, prilično je jednostavan.

Pri opisivanju hrvatskih otvornika valja uzeti u obzir prije svega vodoravno i uspravno kretanje jezika u usnoj šupljini, razmak između čeljusti te položaj odnosno pomicanje usana pri tvorbi.

Prema dijelu jezika koji oblikuje otvor (a ujedno i dijelu usne šupljine) otvornici se u hrvatskome jeziku dijele na:

- **prednje**: *i, e, ie*
- **središnje**: *a*
- **stražnje**: *o, u*.

Pri tvorbi prednjih otvornika jezik se pomiče naprijed, kod stražnjih se povlači natrag, a kod središnjega se ne pomiče, već se spušta zajedno s donjom čeljusti.

Prema visini jezika (razmaku između nepca i jezika) otvornici se dijele na:

- **visoke** (ili zatvorene): *i, u, (ie)*
- **srednje**: *e, o, (ie)*
- **niske** (ili otvorene): *a*.

Pri izgovoru dvoglasnika *je* jezik je u početku u visokom položaju, pa se postupno spušta na srednju razinu.

Prema obliku usana otvornici se u hrvatskome jeziku dijele na:

- **zaobljene:** *o, u*
- **nezaobljene:** *a, e, i, je.*

Pri izgovoru otvornika *o* i *u* usne se skupljaju i izbočuju tvoreći pri tome zaobljen otvor (izbočenije pri izgovoru *u*). Pri izgovoru glasa *a* usne su opuštene, dok su pri izgovoru *e* i *i* usne razvučene (pri izgovoru *i* više).

Pregled hrvatskih otvornika

	PREDNJI	SREDIŠNJI	STRAŽNJI
VISOKI	i		u
SREDNJI	je e		o
NISKI		a	
	NEZAUBLJENI		ZAUBLJENI

ZADACI I VJEŽBE

1. Kako nastaju otvornici?
2. Koji je drugi naziv za otvornike?
3. O čemu ovisi tvorba pojedinih otvornika?
4. Kakve otvornike poznajete prema dijelu jezika koji tvori otvor?
5. Kako se nazivaju otvornici prema visini jezika?
6. Kako se dijele otvornici prema obliku usana?

ZATVORNICI

Zatvornici ili **konsonanti** nastaju tako što govorni organi zatvore put zračnoj struji. Taj zatvor može biti potpun ili djelomičan. Zbog velikog ili potpunog zatvora pri tvorbi zatvornika javlja se šum, takvi glasovi su izrazito šumni, pa se stoga zovu šumnici. Glasovi s manjim, djelomičnim zatvorom osjetno su čujni, zvonki, pa ih nazivamo **zvonačnici**.

Zatvornike obično određujemo prema mjestu tvorbe, načinu tvorbe i prema djelovanju glasnica.

■ Zvonačnici

Zvonačnici nastaju približavanjem ili čak dodirivanjem nekih govornih organa. Na taj način se zračnoj struji suzi ili djelomično zatvori prolaz, a pri tvorbi glasnice trepere.

Zbog maloga zatvora ti glasovi su čujni, zvonki. Oni se još zovu i **sonanti** ili **poluotvornici**.

U hrvatskome jeziku zvonačnici su : **j, l, lj, m, n, nj, r, v**. Oni se dijele na **nosne** i **usne** zvonačnike.

Nosnici ili **nazali** nastaju tako što pri njihovom izgovoru u usnoj šupljini nastaje zatvor, ali je resica s jedrom spuštena, pa zračna struja prolazi kroz nos. Kad se prolaz u ustima naglo oslobađa, nastaje prasak.

U hrvatskome jeziku nosnici su **m, n, nj**. Pri izgovoru **m** zatvor nastaje na usnama, pri izgovoru **n** na desnimama, dok pri izgovoru **nj** na nepcu.

Usni se zvonačnici dalje dijele na **protočnike** i **približnike**.

Protočnici ili **tekućnici** ili **likvide** su u hrvatskome jeziku **r, l, lj**.

Pri tvorbi zvonačnika **l** i **lj** prednji ili srednji dio jezika dodiruje gornji dio usne šupljine, na desnimama pri tvorbi **l**, a na nepcu pri tvorbi **lj**, ali sa strane ostaju otvori kroz koje zračna struja protječe. Stoga se još zovu i **bočnici** ili **laterali**.

Zvonačnik **r** tvori se tako da vrh jezika nekoliko puta dotakne desni kao da trepne, pa stoga se taj glas zove **treptajnik**, **titrajnik** ili **vibrant**.

Pri tvorbi **približnika** govorni se organi lagano približuju jedan drugome. U hrvatskome jeziku približnici su: **j** i **v**. Zovu se još i **aproksimanti**.

Pri izgovoru glasa **j** prednji dio jezika približava se tvrdom nepcu, on se zove još i **prijelaznik** ili **poluvokal**, a pri izgovoru glasa **v** gornji zubi lagano dodiruju donju usnu.

■ Šumnici

Šumnici su glasovi s velikim ili potpunim zatvorom, nastaju tako da se dodirivanjem govornih organa zračnoj struji potpuno zatvori prolaz ili se ostavlja tjesnac kroz koji se ona tare. Takvi glasovi se zovu (pravi) **konsonanti**.

Prema načinu tvorbe razlikujemo tri vrste šumnika:

Zapornici nastaju tako da se govorni organi potpuno spoje i kratkotrajno zatvore prolaz zračnoj struji, a kad se taj prolaz oslobodi, njezino naglo probijanje stvara prasak, eksploziju. Zovu se još **okluzivi**, **pregradnici**, **praskavci** ili **eksplozivni**.

Zapornici su: **b, d, g, p, t, k**

Tjesnačnici se tvore tako da se pri njihovoj tvorbi govorni organi približe čineći tjesnac kroz koji se zračna struja tare. Zovu se još i **strujnici** ili **frikativi**.

Tjesnačnici su: **s, š, z, ž, f, h**

Slivenici su složeni glasovi koji nastaju tako da govorni organi najprije zatvore prolaz zračnoj struji, a kad zračna struja probije taj prolaz, stvara se na tome mjestu tjesnac. Složeni su dakle od dvaju glasova od kojih je prvi zaporni, a drugi tjesnačni. Slivenici se još zovu i **polupregradnici**, **prekidni tjesnačnici** ili **afrikate**.

Slivenici su: **c, č, ć, dž, đ**.

Njihova tvorba se pojednostavljeno može prikazati ovako:

	c	č	ć	dž	đ
složen od	(t + s)	(t + š)	(t' + s')	(d + ž)	(d' + z')

■ Podjela šumnika po djelovanju glasnica

Položaj i rad glasnica također igra važnu ulogu u podjeli šumnika. Ako glasnice trepere, tj. rade, šumnici su **zvučni**, ako ne rade, tj. miruju, šumnici su **bezzvučni**. Bezzvučnici se izgovaraju intenzivnije, energičnije.

Zvučnici i bezzvučnici se javljaju (osim tri bezzvučna šumnika) u parovima.

	Zapornici			Tjesnačnici				Slivenici		
Zvučnici	b	d	g	z	ž	–	–	dž	đ	–
Bezzvučnici	p	t	k	s	š	f	h	č	ć	c

■ Podjela zatvornika po načinu tvorbe

Tjesnačnici **s, š, z, ž** i slivenici **c, č, ć, dž, đ** izgovaraju se s približenim zubima te na taj način zračna struja stvara visok šum zbog čega se ti glasovi zajednički zovu **šuštavci**.

Od šuštavaca se izdvajaju glasovi **c, z, s** jer je pri njihovom izgovoru taj šum najviši, pa se stoga oni zovu i **piskavci** ili **sibilanti**.

Prekidnicima se nazivaju glasovi **b, d, g, p, t, k, c, č, ć, đ, dž** jer za njihovo vrijeme trajanja zračnoj struji se prekida tok.

■ Podjela zatvornika po mjestu tvorbe

Po mjestu tvorbe zatvornici se dijele u sljedeće skupine:

Usnenici ili **labijali** su glasovi u čijoj tvorbi sudjeluju usne. Ukoliko u njihovoj tvorbi sudjeluju obje usne zovu se **dvousnenici** ili **bilabijali**: **b, p, m**.

Ukoliko zatvor čine gornji zubi i donja usna zovu se **zubno-usnenici** ili **labiodentali**. To su : **f, v**.

Zubnici ili **dentali** su glasovi pri čijoj tvorbi jezik dodiruje zube: **c, z, s**.

Desnici ili **alveolari** su glasovi pri čijoj tvorbi jezik dodiruje desni: **r, l**.

Nepčanici se tvore djelomičnim ili potpunim dodiranjem jezika s tvrdim nepcem. To su glasovi: **š, ž, č, dž, ć, đ, j, lj, nj**. Zovu se još i **tvrdonepčanici** ili **palatali**. Lako su prepoznatljivi po tome što na sebi nose neki (dijakritički) znak.

Palatali se mogu podijeliti na **prave palatale** ili **prave nepčanike** (ć, đ, nj, lj, j) pri čijoj tvorbi se jezik dodiruje samo s tvrdim nepcem i na **prednepčanike** (č, dž, š, ž) pri čijoj tvorbi jezik istovremeno dodiruje desni i tvrdo nepce. Zovu se još i **postalveolari** ili **prepalatali**.

Jedrenici su glasovi koji nastaju djelomičnim ili potpunim dodirom jezika s mekim nepcem. To su glasovi: **k, g, h** koji se još nazivaju i **mekonepčanici** ili **velari**.

■ Pregled hrvatskih zatvornika

TVORBA	NAČIN									
	Zvonačnici				Šumnici					
MJESTO	Usni			Nosni	Zapornici		Tjesnačnici		Slivenici	
	približnici	protočnici								
		treptajnik	bočnici		zv.	bzv.	zv.	bzv.	zv.	bzv.
Usnenici				m	b	p				
Zubno-usnenici	v							f		
(Zubno)desnici		r	l	n	d	t	z	s		c
Prednepčanici							ž	š	dž	č
Nepčanici	j		lj	nj					đ	ć
Jedrenici					g	k		h		

ZAPAMTITE!

Treba razlikovati nazive glasova:

- prema načinu nastajanja dijele se na otvornike i zatvornike
- prema ulozi u slogu dijele se na samoglasnike i suglasnike

ZADACI I VJEŽBE

1. Kako nastaju zatvornici?
2. Koje dvije vrste zatvornika poznajete?
3. Prema čemu određujemo zatvornike?
4. Kako nastaju zvonačnici i kako se još zovu?
5. Kako se tvore šumnici i kako se još zovu?
6. Koje tri vrste šumnika razlikujete prema načinu tvorbe i koji su ti šumnici?
7. Kako se dijele šumnici po djelovanju glasnica?
8. Koji su zvučni, a koji bezvučni suglasnici?
9. Načinite podjelu šumnika prema mjestu tvorbe!
10. Koji su sinonimi sljedećih izraza: *vokal, likvide, sonanti, vibrant, poluvokal, afrikate, eksplozivi, frikativi, velari, dentali, bilabijali*?

Usporedba hrvatskih glasova s mađarskima

PREGLED OTVORNIKA

U usporedbi hrvatskih otvornika s mađarskima možemo ustanoviti da je sustav mađarskih otvornika puno složeniji. Postoji ukupno 14 mađarskih otvornika koji se pojavljuju u parovima, naime svaki kratak otvornik ima svoj dugi par: **a-á, e-é, i-í, o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ű**.

Upadljiva razlika u izgovoru hrvatskih i mađarskih otvornika prvenstveno je u dužini, tj. kvantiteti tih glasova. Dok je u mađarskome jeziku izgovor otvornika **a** i **e** uvijek kratak, a otvornici **á** i **é** se nalaze isključivo u dugim slogovima, u hrvatskome jeziku izgovor glasova **a** i **e** u mnogome ovisi o tome jesu li hrvatski otvornici naglašeni, odnosno jesu li dugi ili kratki. Osim te činjenice ima i znatnih izgovornih razlika u izgovoru mađarskih glasova **a, á, e, é**, dok u hrvatskome artikulacija otvornika **a** i **e** se bitno ne mijenja. Iako se u pismu podudaraju, u izgovoru hrvatskoga i mađarskoga **a** postoji razlika. Mađarsko se **a** izgovara usmeno, labijalizirano, dok je hrvatsko **a** po načinu izgovora i po zvučanju slično mađarskome **á**, oba se, naime izgovaraju bez sudjelovanja usana, *ilabijalno*, no hrvatsko je **a** nešto zatvorenije, otvor između zuba je manji.

U mađarskome jeziku također su dva posebna otvornika **e** i **é**. U izgovoru se mogu manifestirati na tri različita načina: zatvoreno kao **é** (npr. *élénk*), otvoreno kao **e** (npr. *ez*) i srednje otvoreno (npr. *tesz, vesz*) koje najviše odgovara izgovoru hrvatskoga **e**.

Razlike u izgovoru hrvatskih glasova **i, o, u** od izgovora odgovarajućih mađarskih glasova znatno su manje nego kod glasova **a, e**. Treba, međutim, napomenuti da je izgovor mađarskoga otvornika **o** zatvoreniji, po zvučanju mukliji od hrvatskoga, te se usne u većoj mjeri ispučuju. O takvom izgovoru svjedoči i naš narodnosni izgovor vlastitih imena kao što su npr. *Mikluš (Miklós), Šikluš (Siklós), Muhač (Mohács)*, itd.

PREGLED ZATVORNIKA

Suvremeni mađarski jezik nema odgovarajućeg zatvornika za hrvatski zatvornik **lj**, ali ga je u prošlosti imao i bilježio ga je dvoslovom **ly**. Međutim, izgovor se toga **ly** s vremenom potpuno izjednačio sa **j**, ali ga po tradiciji još i danas pišemo na istome mjestu (*foljó, székelj*).

Hrvatski i mađarski jezik imaju velik broj tzv. „zajedničkih riječi“, dijelom mađarske riječi slavenskoga podrijetla, dijelom riječi iz različitih stranih jezika koje su oba jezika preuzela u nešto izmijenjenome obliku. Usporedimo u njima pisanje glasa **lj**:

HRVATSKI	MAĐARSKI
kralj	király
kukolj	konkoly
grablje	gereblye
koplje	kopja

HRVATSKI	MAĐARSKI
sablja	szablya
cilj	cél
Napulj	Nápoly
kelj	kel(káposzta)

Izgovor hrvatskih zatvornika **ć** i **đ** se znatno razlikuje od izgovora mađarskih **ty** i **gy**. Pri njihovom izgovoru srednji dio jezika se približuje tvrdome nepcu i na taj način se u glasovima **ty** i **gy** ističe nazočnost elemenata glasa **j**, što ih umekšava, stoga ih mađarski jezikoslovci uvrštavaju u prednjonepčanike, a ne u slivenike kao što su hrvatski zatvornici **ć** i **đ**.

Izgovor ostalih hrvatskih zatvornika se uglavnom poistovjećuje s izgovorom odgovarajućih mađarskih zatvornika.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje su najosnovnije razlike između hrvatskih i mađarskih otvornika?
2. Izgovor kojih hrvatskih zatvornika se znatno razlikuje od izgovora mađarskih zatvornika?

Glasovi i slog

Svi otvornici se mogu izgovarati sami, stoga se još nazivaju i **samoglasnicima**. Pri tome oni tvore jedan **slog**. Slog je najmanja izgovorna jedinica. Prema pravilu svaka riječ ima toliko slogova koliko je u njoj samoglasnika. Drugim riječima samoglasnik je nositelj sloga.

Šumnici se rijetko izgovaraju pojedinačno, oni čine ili početak ili završetak sloga u čijoj je jezgri otvornik. Stoga se zovu još i **suglasnici**.

Zvonačnici su također obično suglasnici, ali u pojedinim slučajevima mogu preuzeti i samoglasničku ulogu. Od zvonačnika u hrvatskome jeziku samoglasničku ulogu preuzima zvonačnik **r** ako se nađe između dva šumnika (*krv*), na početku riječi ispred šumnika (*rđa*) ili na kraju riječi iza šumnika (*zatr*). U tuđicama i posuđenicama i ostali zvonačnici mogu biti samoglasni, ali najčešće su to **l** i **r** (*bicikl*, *njutr*, *Kremlj*).

ZAPAMTITE!

Pri rastavljanju riječi na slogove dvoglasnik **ie** tj. otvornik **ije** ne smijete rastaviti!

Nepravilno je: **li-ječ-nik**.

Pravilno je: **liječ-nik**.

Međutim, ako se u riječi kao slučajno nađe niz glasova **i-j-e**, njih naravno smijete rastaviti: **hi-gi-je-na**, **u-li-jem**...

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je slog?
2. Zašto nisu svi zatvornici ujedno i suglasnici?

Fonem i morfem

Pokušajte podijeliti sljedeće riječi na manje jezične jedinice koje imaju značenje: *naše, vaše; sretan, nesretan; loviti, uloviti, autobusni, gradski*.

Rješavajući prethodni zadatak dobili smo sljedeće rezultate:

- posvojne zamjenice *naše* i *vaše* sastoje se od dviju jezičnih jedinica čije je značenje pripadnost (naš-, vaš-) i srednji rod, nominativ i jedninu (nastavak -e)
- pridjev *sretan* se sastoji od dviju jedinica (sret-an), a *nesretan* od triju (ne-, sret-, -an)
- glagol *loviti* se sastoji od dviju (lov-iti), a *uloviti* od triju jezičnih jedinica (u-, lov-, -iti)
- odnosni pridjevi *autobusni* i *gradski* također se sastoje od dviju jezičnih jedinica (autobus-, -ni; grad-, -ski)

Svaka od ovih jezičnih jedinica ima svoje značenje, a prema njihovom položaju i ulozi unutar riječi razlikujemo:

korijen – temeljni dio riječi koji čuva njezino osnovno značenje (npr. naš-, vaš-, sret-, lov-, autobus-, grad-),

prefiks – predmetak ispred korijena (ne-, u-),

sufiks – dometak iza korijena (katkad je to nastavak -e, -ti, -i, a katkad nije -i-, -ski-).

Izdvojene jezične jedinice nazivaju se **morfemima**.

ZAPAMTITE!

Morfem je najmanja jezična jedinica koja ima značenje.

Morfemska analiza je raščlanjivanje riječi na morfeme.

Morfemi se prema položaju i ulozi dijele na **prefiksalne (P)**, **korijenske (K)** i **suфикsalne (S)** morfeme.

Izvršite morfemsku analizu riječi *noga!*

Morfemskom ste analizom vjerojatno dobili dva morfema: **nog-** (K), **-a** (S). Ako istu imenicu stavite u dativ jednine dobit ćete oblik *nozi*, što znači da je fonem **g** zamijenjen fonemom **z** zbog glasovne promjene. Korijenski se morfemi, dakle svojim izrazom dijelom razlikuju (*nog-*, *noz-*), ali da se radi o dvjema varijantama istoga korijena potvrđuje njihov zajednički sadržaj (značenje). Takve se varijante (inačice) istoga morfema nazivaju **alomorfi**.

ZAPAMTITE!

Alomorfi su inačice istoga morfema, a do njih je došlo zbog promjena u fonemskom sastavu morfema (tj. zbog glasovnih promjena).

Morfo(fo)nologija je jezikoslovna disciplina (grana gramatike) koja proučava fonemski sastav morfema i veze između sastava morfema i njihova funkcioniranja.

Glasovne promjene

Prisjetite se glasovnih promjena koje ste upoznali u osnovnoj školi! Poslužite se primjerima iz tablice!

?	?	?	?	?	?	?	?
višnja/višanja momak/momaka rekao/rekla	vikao/vikala pakao/pakla	bože tužan peče	ruci bajci izlozi	granje jači snoplje	othraniti vrapca	vožnja prehrambeni	bolesna bezakonje

Glasovi se samo u rijetkim slučajevima izgovaraju sami. Najčešće dolaze u skupovima: u riječima (*moći*) ili izgovornim cjelinama (*moći ćete*). Ponekad se u takvim skupovima nađu jedan do drugoga dva glasa koji su različiti po zvučnosti ili tvorbi. Težnja za što

lakšim izgovorom tih glasova dovodi do različitih promjena: neki se glasovi mijenjaju, neki se gube, između nekih se umeće novi glas, i sl. U povijesti hrvatskoga jezika bilo je više takvih promjena uslijed kojih su neki stari glasovi nestali ili su se zamijenili drugim glasovima. Tragovi tih promjena vidljivi su i u našem suvremenom jeziku.

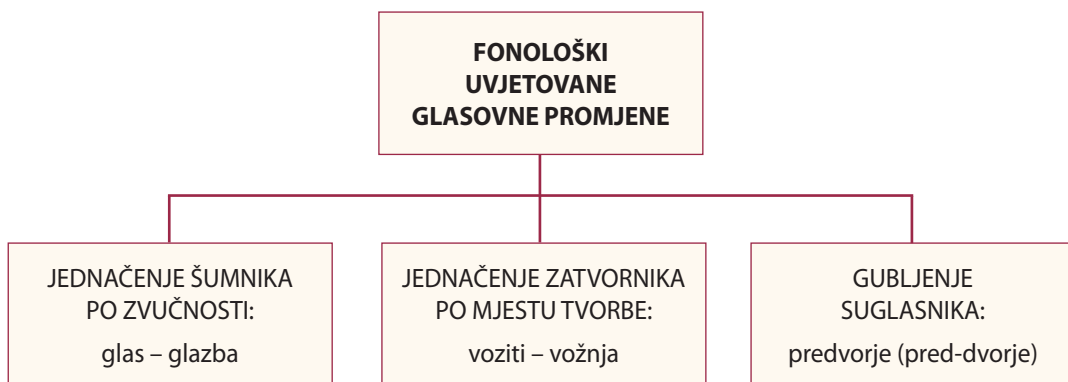
Rješavajući gore navedeni zadatak prisjetili smo se jednog dijela glasovnih promjena: nepostojanog *a*, vokalizacije, palatalizacije, sibilizacije, jotacije, jednačenja suglasnika po zvučnosti i mjestu tvorbe te gubljenja suglasnika. Ove ćemo glasovne promjene u nastavku ovoga udžbenika dopuniti još nekim drugim promjenama, ali smo već naučili da se one javljaju na granicama morfema i dovode do pojave alomorfa.

VRSTE GLASOVNIH PROMJENA

Sve glasovne promjene mogu se uvrstiti u dvije skupine. Neke su starije gramatike razlikovale samoglasničke i suglasničke promjene, međutim u novijim se gramatičkim priručnicima javlja podjela glasovnih promjena na fonološki i morfološki uvjetovane promjene.

Pogledajte u čemu se razlikuju!

Fonološki uvjetovane glasovne promjene

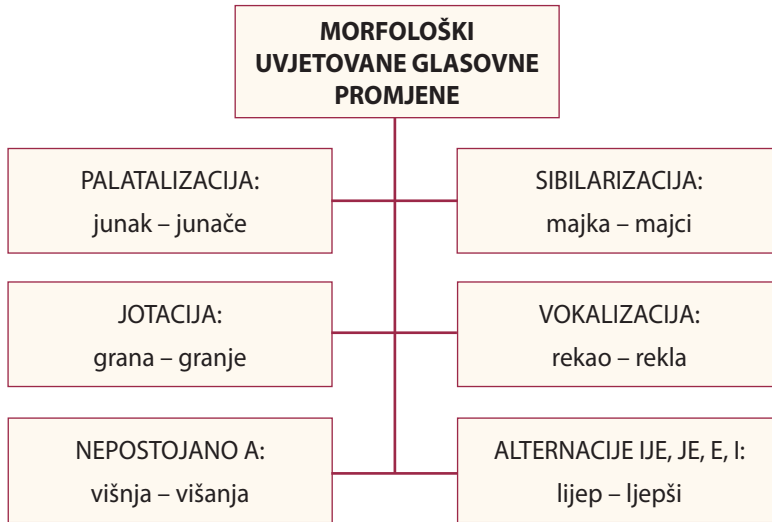

Do ovih glasovnih promjena dolazi zbog razmještaja, položaja fonema unutar riječi. Na primjer fonem *s* je bezvučan i kao takav ne može se ostvariti ispred zvučnoga *b*, pa se stoga izjednačuje s njim, tj. zamjenjuje se svojim zvučnim parnjakom, sa *z* (*glazba*).

U primjeru *vožnja* zubni se glas *z* ne može ostvariti ispred nepčanog *nj* pa se izjednačuje po mjestu tvorbe sa sebi sličnim nepčanom *ž* (*vožnja*).

U primjeru *bolesna* glas *t* ne može opstati u skupini *stn*, stoga ispada.

Morfološki uvjetovane glasovne promjene

Glasovne promjene u gore navedenim primjerima uvjetovane su nekom **gramatičkom kategorijom** (padež, lice, broj, rod, stupanj i sl.) ili **tvorbenom kategorijom** (tvorba umanjenice, uvećanice, zbirne imenice i sl.). Npr. palatalizaciju u primjeru *junače* uzrokovao je vokativ, sibilizaciju u primjeru *majci* dativ, vokalizaciju u riječi *rekao* prouzročio je muški rod, nepostojano a u primjeru *višanja* genitiv množine, a alternaciju jata u primjeru *ljepši* komparativ tj. srednji stupanj pridjeva. Do jotacije u primjeru *granje* došlo je zbog tvorbe zbirne imenice.

ZAPAMTITE!

Do **fonološki uvjetovanih glasovnih promjena** dolazi zbog **položaja glasa** (fone-ma) u riječi, a do **morfološki uvjetovanih glasovnih promjena** zbog neke **gramatičke** (rod, broj, padež, lice, stupanj) ili **tvorbene** (uvećanica, umanjenica, zbirna imenica) **kategorije**.

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je uzrokom glasovnih promjena?
2. Što se događa pri pojedinim glasovnim promjenama?

■ Navezak

Na kraju nekih riječi mogu doći neki samoglasnici koji uopće ne utječu na značenje te riječi, ali je govor s njima milozvučniji. Takav samoglasnik na kraju riječi zove se **navezak** ili **pokretni samoglasnik**.

Navezak imaju:

- a) *zavisni padeži pridjeva*: G jd. dragog – dragoga
 D jd. dragom – dragomu – dragome
 A jd. dragog – dragoga
 D, L, I mn. dragim – dragima
- b) *zavisni padeži zamjenica*: G jd. tvog – tvoga
 D jd. tvom – tvomu – tvome
 D, L, I mn. tvojim – tvojima
- c) *neki prilozi*: kad – kada
 tad – tada
 nikad – nikada
- d) *neki prijedlozi*: s – sa
 k – ka
 pod – poda
 nad – nada

Navesci se redovito javljaju u pridjeva i zamjenica u biranome jeziku, dok se navesci u nekih prijedloga javljaju ovisno o idućoj riječi. Tako npr. prijedlog **sa** se obvezatno rabi ispred riječi koje počinju sa **s, š, z, ž**: sa sinom, sa šurjakom, sa zetom, sa ženom.

Preporuča se rabiti prijedlog **sa** i ispred riječi koje:

- a) počinju *netipičnim suglasničkim skupovima*: sa cvijećem, sa **K**senijom, sa **p**čelinjakom, sa **p**setom, sa **T**kalcem
- b) su *nesklonjive*: podijeliti sa **devet**, dočekati sa „**hura**“, itd.
 Prijedlog **ka** valja upotrijebiti ispred riječi koje počinju sa **k** ili **g**: ka **k**lupi, ka **g**radu.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koju glasovnu promjenu nazivamo naveskom?
2. Utječe li navezak na značenje riječi i koja mu je svrha?
3. U kojim se oblicima riječi javlja navezak?
4. U sljedećim rečenicama objasnite pravilnu ili nepravilnu uporabu naveska!

Šetala je u parku sa starijom sestrom. Riječ tehnika valja pisati s h, a ne s ch kao u mađarskome jeziku. Put k kuli bio je dug i strmovit. Profesor je popričao sa Evom. Jesi li se sreo s Ksenijom?

„Mladima, svježima i veselima momcima pristajalo je i najodrpanije odijelo ljepše negoli osušenome starcu najfiniji frak.“

(JOSIP KOZARAC)

NEPOSTOJANO A

Neke riječi između dva zadnja suglasnika u pojedinim oblicima imaju samoglasnik *a*, kojeg u drugim oblicima iste riječi nema. Takav samoglasnik *a* koji postoji samo u nekim oblicima iste riječi naziva se **nepostojano a**.

Nepostojano a najčešće dolazi:

a) u nominativu jednine i genitivu množine nekih imenica muškoga roda:

N jd.	G jd.	N mn.	G mn.
lovac	lovca	lovci	lovaca
momak	momka	momci	momaka
pas	psa	psi	pasa
moljac	moljca	moljci	moljaca

b) u genitivu množine nekih imenica ženskoga roda:

N jd.	N mn.	G mn.
pjesma	pjesme	pjesama
trešnja	trešnje	trešanja
sestra	sestre	sestara

c) u nominativu jednine pridjeva muškoga roda u neodređenome obliku (prema određeno-me):

Neodređeni oblik	Određeni oblik
mudar	mudri
krupan	krupni
čujan	čujni
topao	topli

d) u nominativu jednine nekih zamjenica muškoga roda:

N jd.	N mn.
ovakav	ovakvi
takav	takvi
sav	svi
svakakav	svakakvi

U nekim tuđicama, podrijetlom iz latinskoga jezika, nakon odbacivanja latinskoga nastavka *-us*, u hrvatskom se jeziku između dva zadnja suglasnika javlja **nepostajano a**, npr. *socijalizam*, *imperijalizam*, *realizam*, *futurizam*, itd. Za razliku od hrvatskoga jezika, mađarski ne odbacuje latinski nastavak, pa prema tome u istim riječima nema toga *a*: *szocializmus*, *imperializmus*, *realizmus*, *futurizmus*.

NEPOSTOJANO E

Prema književnome nepostojanom a kajkavsko narječje ima u nekim riječima **nepostojano e**, npr. *dober, kosec* itd. Takvo kajkavsko nepostojano e naročito je često u nekim kajkavskim prezimenima i mjesnim imenima, ali samo u nekim oblicima iste riječi.

Kada se takva kajkavska prezimena ili mjesna imena (*toponimi*) prenose u književni jezik, ona zadržavaju svoja izvorna obilježja.

N jd.	G jd.
Cesarec	Cesarca
Gubec	Gupca
Čakovec	Čakovca
Belostenec	Belostenca
Vrbovec	Vrbovca

Od takvih osnova mogu nastati i pridjevi na *-ečki* koji su ustaljeni i u književnome jeziku: *čakovečki, klanječki, kumrovečki*.

ZADACI I VJEŽBE

1. Objasnite glasovnu promjenu *nepostojano a* i *nepostojano e*!
2. U kojim se oblicima riječi javlja *nepostojano a* i *e*?
3. U sljedećem tekstu pronađite oblike s *nepostojanim a*!

... U takav sam je trenutak

Veliku, strogu i mirnu, iz maslinika se dižuć

K vedrome svodu, bez štita, bez koplja i kacige sjajne,

Vidio Palas Atenu.

(VLADIMIR NAZOR)

VOKALIZACIJA

Vokalizacija je zamjena glasa *l* s glasom *o* na kraju sloga, pa prema tome i na kraju riječi. U ranijoj fazi razvoja jezika svako se *l* na kraju sloga mijenjalo u *o*, budući da je vladao zakon otvorenih slogova. Danas se, međutim, vokalizacija provodi:

a) u glagolskom pridjevu radnom (u muškome rodu jednine):

muški rod	ženski rod
radio	radila
molio	molila
pisao	pisala

- b) u nominativu i akuzativu jednine imenica muškoga i ženskoga roda sa završetkom na -o ispred kojega je nepostojano a:

N jd.	A jd.
anđeo	anđela
misao	misli
posao	posla
orao	orla

- c) u pridjeva muškoga roda:

muški rod	ženski rod
mio	mila
zao	zla
topao	topla

- d) u sklonidbi trosložnih i višesložnih imenica na -lac koje mijenjaju l u o u svim padežima osim u genitivu množine:

N jd.	G jd.	N mn.	G mn.
misililac	mislioca	mislioci	mislilaca
rukovodilac	rukovodioca	rukovodioci	rukovodilaca
prevodilac	prevodioca	prevodioci	prevodilaca

U nekim riječima, međutim, l i na kraju sloga ostaje nepromijenjeno: *bolnica, Milka, Jelka, stolnjak, odjel, žalba*. To posebice vrijedi za riječi u kojima se ispred l nalazi o, jer bi tada od dvaju o nastalo jedno: *dol, gol, sol, stol, molba*.

ZADACI I VJEŽBE

- Što je vokalizacija?
- U kojim oblicima riječi se javlja vokalizacija?
- U rečenicama pronađite i objasnite riječi s vokalizacijom!

Pa kad je njegov izbor prošle jeseni iznenada pao na Janicu Turkovićevu, ona se od čuda snebila, od silne sreće i ponosa zadrhtala i zanijemila, da poslije, kada se već snašla, sve do udaje dodija svim curama i babama sa svojom izvanrednom srećom.

(SLAVKO KOLAR)

Nad zagorskim selom Mrkodolom puhao je čas slabiji, a čas jači vjetar, sad s jedne, sad s druge strane. Sve je bilo neizvjesno, neodređeno, što je napunjalo dušu takođe neizvjesnom sjetom i pečali.

(DINKO ŠIMUNOVIĆ)

- Pronađite u rečenicama pogreške vezane za upotrebu vokalizacije!

Pero je dosad šutil, pomaknul se na svom stocu, digal je glavu i nakašljao se. On je bil prvi od naših prevodioca. Ivan je jedini nosioc te nagrade.

PRIJEGLAS

I. Kada se samoglasnik **o** mijenja u **e** pod utjecajem prethodnog, prednjonepčanog suglasnika ili suglasnika **c**, ta se promjena naziva **prijeglasom**.

Prijeglas se događa u sljedećim oblicima:

a) u *instrumentalu jednine imenica muškoga roda*:

N jd.	I jd.
kraj	krajem (a ne krajom)
mač	mačem (a ne mačom)
prijatelj	prijateljem (a ne prijateljom)
poklopac	poklopцем (a ne poklopcom)

b) u *nominativu jednine imenica srednjega roda*:

polje, sunce, granje, more (u usporedbi sa nebo, selo, zlato)

c) u *dugoj množini imenica muškoga roda*:

kraljevi, muževi, panjevi, miševi, bičevi (a ne kraljovi, mužovi, panjovi, mišovi, bičovi)

d) u *pridjeva i pridjevskih riječi*:

vruće, tuđe, kravlje, kovačev (u usporedbi sa toplo, njegovo, Markov).

Ta promjena se vršila veoma dosljedno u prošlosti kada je ona bila glasovni zakon. Njezini rezultati su se dobrim dijelom očuvali i održavaju se po tradiciji i u suvremenome jeziku. U nekim slučajevima su se oni izgubili, a ima i dosta primjera kolebanja. Primjerice imenice na **-ar** mogu imati dvojaki instrumental s nastavkom **-om** i **-em**: *ribarom* – *ribarem*, *gospodarom* – *gospodarem*. U novije vrijeme preteže nastavak **-om**.

Također može imati oba nastavka i imenica put: *putom* – *putem*. Obično se nastavak **-om** rabi kada je ispred instrumentala prijedlog: *S ovim putom je bilo najviše problema*.

Nije u duhu hrvatskoga jezika upotrebljavati nastavak **-em** u instrumentalu imenica koje završavaju na *s*, *z* ili *r*: *nosom*, *mrazom*, *zbirom*.

Imenice koje u svojoj osnovi već imaju jedno *e*, obično nemaju prijeglasa: *Senjom*, *Bečom*, *ježom*, *padežom*, *mjesecom* i sl. Razlog tomu je **glasovno razjednačavanje, disimilacija** koja se može objasniti težnjom da ne budu u blizini glasovi iste vrste (*e* – *e*). Ta pojava je potpuno suprotna harmoniji mađarskih samoglasnika: *ember* – *emberek*, *ház* – *házak*.

Imenica *car* ima množinu *carevi*, dok imenice *knez* i *put* imaju dvostruku množinu: *knezovi*, *kneževi*, *putovi* i rjeđe *putevi*.

II. U **prijeglas** se ubraja i nešto drukčija promjena samoglasnika **e** u **u** u vokativu jednine imenica muškoga roda, također pod utjecajem prethodnoga nepčanika ili drugih suglasnika (*c*, *r*): *konj* – *konju*, *kralj* – *kralju*, *konjic* – *konjicu*, *safir* – *safiru*.

III. Posebnu vrstu prijeglasa susrećemo u ijekavskome izgovoru kada se **je** koje je postalo od jata nalazi ispred otvornika **o** (koji je opet postao od **l**) mijenja u **i**: htio (htjela), volio (voljela).

IV. U ijekavskome se izgovoru **je**, nastalo od jata, mijenja u **i** i ispred zatvornika **j, lj** (prema ekavskome **e**): bilježnica (usp. beležnica), grijati (usp. grejati), sijati (usp. sejati). I ovakva se promjena naziva **prijeglasom**.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje sve pojave spadaju u prijeglas?
2. Dajte nekoliko primjera za sve vrste prijeglasa!
3. U sljedećim rečenicama pronađite primjere za prijeglas!

Nad poljem i selom visoko se krilila ševa, a modro nebo pozdravljaše sitnim biserjem njenog rajskog, čistog cvrkuta.

(AUGUST ŠENOVA)

*Što ćeš s jazavcem ovdje?
Krvavi su bili novci od žuljeva kojima je Rumenku platio.*

Tko je jedanput bio u toj našoj drevnoj šumi, s onim divnim stabarjem, spravnim, čitim i visokim, kao da je saliveno, taj je ne može nikada zaboraviti.

(JOSIP KOZARAC)

Sva vrata su zagrādili gredama i kamenjem.

(IVO ANDRIĆ)

*Je l' zavio onaj listak ranu,
Il' pokrio grob ljubavi naše?*

(PETAR PRERADOVIĆ)

PALATALIZACIJA

Jedrenici **k, g, h** ispred **e**, a ponekad i **i** prelaze u **č, ž, š**. Ta se promjena naziva **palatalizacija**, a naziv je dobila po tome što umjesto jedrenika (ili velara) kao rezultat te promjene dolaze **nepčanici** ili **palatali**.

To se najčešće događa:

- a) *u vokativu jednine imenica muškoga roda*: učenik – učeniče
drug – druže
duh – duše
- b) *u prezentu nekih glagola*: pečem (prema peku), strižem (prema strigu)
- c) *u aoristu nekih glagola*: reče (prema recoh), diže (prema digoh)
- d) *u tvorbi nekih imenica* (uvećanica ili umanjenica) : kružić (prema krug), momčina (prema momak), prašina (prema prah), mušica (prema muha)
- e) *u tvorbi nekih glagola*: mučiti (prema muka), kružiti (prema krug), sušiti (prema suh).

U nekim riječima, npr. u vokativu imenice muškoga roda, u dugoj množini imenica muškoga roda te u posvojnim pridjevima na -ev, nastalih od imenica muškoga roda te na -in, nastalih od imenica ženskoga roda, odnosno pri tvorbi uvećanica i umanjenica palatalizira se *i* i *c* ispred *e* i *i*:

oče (prema otac), zečevi (prema zec), stričev (prema stric), Maričin (prema Marica), ptičica (prema ptica).

Katkad u suvremenom jeziku ne možemo objasniti odnos *k – č*, *g – ž*, *h – š* bez poznavanja povijesti jezika jer su se neke promjene izvršile u davnoj prošlosti, te danas uz njih stoje drugi glasovi: mračan (prema mrak), snažan (prema snaga), krušac (prema kruh), siromašan (prema siromah) itd.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koja glasovna promjena se naziva palatalizacijom?
2. Odakle potječe naziv palatalizacija?
3. U kojim oblicima riječi se javlja palatalizacija?
4. Pronađite u sljedećim rečenicama riječi u kojima je palatalizacija izvršena i pokušajte je protumačiti!

Ja topline hoću

I obzorja, moj družo nepoznati.

(DOBRIŠA CESARIĆ)

Naj ti prsten, momče, moj te rod ne ljubi.

... Kad me stanu tužnu do groba nositi.

(NARODNA)

Kad se ženi mladoženja zeče,

kuma kumi zelena kurjaka.

(NARODNA)

Jednom sam na maloruskoj ravni našao krupan i crven cvijet, njegova sočna čaška, kratka cvata, nudila je, u široko rastvorenim laticama svoje nadrasle prašnike svim vjetrovima.

(IVO ANDRIĆ)

Al' zaplače udovica Janja.

(NARODNA)

5. U kojim oblicima sljedećih riječi može doći do palatalizacije? Pokušajte pronaći po mogućnosti što više takvih oblika!
mrak, kruh, siromah, pjesnik, moći, reći, dah, muka, uho, orah, vlaga, brak, mjesec
6. Kako glasi u hrvatskome jeziku oslovljavanje sljedećih časnika: *vodnik, poručnik, pukovnik*?

SIBILARIZACIJA

Jedrenici **k**, **g**, **h** u nekim oblicima ispred **i** mijenjaju se sa **c**, **z**, **s**, a ta se promjena naziva sibilizacija. Naziv je dobila po tome što umjesto jedrenika dolaze sibilanti (piskavci).

Sibilizacija se provodi:

- a) u dativu i lokativu jednine imenica ženskoga roda: ruka – ruci, snaga – snazi, snaha – snasi;
- b) u nominativu i vokativu množine imenica muškoga roda: đak – đaci, izlog – izlozi, orah – orasi;
- c) u dativu, lokativu i instrumentalu množine imenica muškoga roda: đacima, izlozima, orasima;
- d) u imperativu nekih glagola: reci, teci, vuci, lezi.

U suvremenome hrvatskom književnom jeziku proces **desibilizacije** je stalno nazočan u tolikoj mjeri da postoji čitav niz imenica u kojima se sibilizacija ne provodi (npr. u dativu i lokativu jednine imenica ženskoga roda na – **ha**, kao *svrha*, sibilizacija se jedva provodi, dok manji broj imenica toga tipa postoji s dvostrukim likovima: *juhi* – *jusi*). Mnogo je iznimaka od pravila o sibilizaciji, a prvenstveno se ona ne provodi u vlastitim imenima (*Olga*, *Zinka*), tuđicama te imenicama na – **ga** (*alga*, *sfinga*) kojemu prethodi zatvornik ili poluotvornik, i dr.

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je sibilizacija?
2. U kojim oblicima riječi se provodi sibilizacija?
3. Odakle potječe naziv za sibilizaciju?
4. Protumačite pojavu desibilizacije!
5. U sljedećem tekstu pronađite a) one riječi u kojima je izvršena sibilizacija; b) one riječi koje u nekom drugom obliku mogu provoditi sibilizaciju!

Nagnut nad kovčegom, dječak je gledao čas knjigu, čas korice i osjećao kako mu krv nadire u glavu. Što se radi u sličnim prilikama? Jasno je znao da onom ridom snažnom čovjeku u biblioteci ne bi nikad i nipošto smio priznati svoju nezgodu. Hoće li se ipak poznati na knjizi da je popravljena?

(IVO ANDRIĆ)

6. Kako glasi pravilan oblik imenice u zagradi?

Jesam li vam već pričala o susjedu (Varga)? Odmah pošaljite brzojav (Dubravka)! Govorim o (Olga), sestri moje prijateljice. U svim vijestima možeš čuti o političaru (Ortega). Po (Volga) su nekada plovile mnoge galije. O književniku (Verga) nismo učili u srednjoj školi.

JOTACIJA

Stapanje nenepčanih suglasnika s glasom *j* u novi, nepčani suglasnik naziva se **jotacija**. Glasovna promjena je dobila naziv prema grčkom nazivu za glas *j* – **jota**.

Stapanjem mogu nastati sljedeći glasovi:

- c i j > daj e č** micati – mičem (mic + jem), ticati – tičem (tic + jem), klicati – kličem (klic + jem)
- d i j > đ** mlad – mlađi (mlad + ji), glodati – glođem (glod + jem), voditi – vođen (vod + jen), glad – glađu (glad + ju)
- g i j > ž** drag – draži (drag + ji), dug – duži (dug + ji), slagati – slažem (slag + jem)
- h i j > š** tih – tiši (tih + ji), jahati – jašem (jah + jem), puhati – pušem (puh + jem)
- k i j > č** vikati – vičem (vik + jem), jak – jači (jak + ji), skakati – skačem (skak + jem)
- l i j > lj** dalek – dalji (dal + ji), sol – solju (sol + ju)
- n i j > nj** kamen – kamenje (kamen + je), goniti – gonjen (gon + jen), tanak – tanji (tan + ji)
- s i j > š** visok – viši (vis + ji), disati – dišem (dis + jem), nositi – nošen (nos + jen)
- t i j > ć** prut – pruće (prut + je), ljut – ljući (ljut + ji), cvijet – cvijeće (cvijet + je), mlatiti – mlaćen (mlat + jen)
- z i j > ž** rezati – režem (rez + jem), vezati – veži (vez + ji), brz – brži (brz + ji), maziti – mažen (maz + jen)

I jednu nešto drukčiju pojavu smatramo jotacijom, kada se između usnenika *b*, *p*, *m*, *v* i glasa *j* umeće suglasnik *l* koji se tada s glasom *j* stapa u *lj*. Takvo *l* zovemo **umetnuto** ili **epentetsko l**:

grob + je > groblje, grub + ji > grublji, kap + jem > kapljem
glup + ji > gluplji, grm + je > grmlje, zdrav + je > zdravlje.

Jotaciji slična pojava se može primijetiti i u mađarskome jeziku, međutim, mađarski pravopis ne bilježi u pismu stapanje glasova *t*, *d*, *n* s glasom *j*. To spajanje se manifestira samo u izgovoru, a u pismo ostaje nazabilježeno:

part + jai > partjai [partyai]
kard + juk > kardjuk [karyuk]
turbán + ja > turbánja [turbánnya]

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je jotacija i odakle joj potječe naziv?
2. Objasnite pojavu *umetnutog* ili *epentetskog* *l*!
3. Pronađite i objasnite sve oblike riječi u kojima je izvršena jotacija!

Izgubljeno zdravlje prisili me da se što skorije natrag povratim.

(MATTJA MAŽURANIĆ)

Naslon mu drven, truo, a nose ga gvozdена pera, zavijena, okrugla, načičkana željeznim liščem i cvijećem. Ove željezne, prolisale i rascvjetale grane su kao lepeza naduvena od lahora, nabujala od ljubavnog daha koji nekada duvaše iz kuće, zaboravljenim vratima i prozorima. Tuga, strah, neopisiva me osjećanja obuzimahu pod balkonom, gledajući ga kao lepezu punu mladosti i sreće u žutim, crvotočnim rukama, posmatrajući ga kao zaljubljen, primamljiv smiješak na slici dragog pokojnika... .. preko mog balkona, uspuzao zimzelen, zelen kao najdraži mi kamen smaragd, zelen kao plijesan i lešina, zelen kao nada, tih i miran kao grob, zaljubljen kao starac. Moj me balkon napunio čudom, stravom, ljubavlju...

(ANTUN GUSTAV MATOŠ)

Nakon jednodnevne vožnje ugledao je napokon poznati mu domaći kolodvor, okičen bagremovim i kestenovim stabaljem.

(JOSIP KOZARAC)

4. Pronađite one oblike sljedećih riječi u kojima može doći do jotacije!

grob, izgraditi, jesen, proslaviti, mlad, selo, grad, rod, zahvatiti, pohvaliti, nagrada, oprema, grana, drvo, glad, vidjeti, grm, put, zdrav, grozd, čeznuti, kap, tvrd, dubok

5. Pronađite jotaciji slične primjere u mađarskome jeziku koji se u pismu ne obilježavaju, ali se u izgovoru događaju!

JEDNAČENJE ŠUMNIKA PO ZVUČNOSTI

Kada se nađu jedan do drugoga dva šumnika različite zvučnosti, oni se izjednačuju radi lakšega izgovora, na taj način da oba postanu zvučnici ili bezzvučnici. Pri tome vrijedi pravilo da se uvijek prvi šumnik prilagođava drugome. Za ovo jednačenje je važna činjenica da svi zvučnici imaju svoje bezzvučne parove:

Zvučnici	b	d	g	z	ž	–	–	–	dž	đ
Bezzvučnici	p	t	k	s	š	f	h	c	č	ć

- a) Ako se nađu zajedno dva šumnika od kojih je prvi zvučan, a drugi bezzvučan, prvi se šumnik zamjenjuje sa svojim bezzvučnim parnjakom.

b > p rob + stvo > ropstvo

vrabac > vrab(a)ca > vrapca

kobac > kob(a)ca > kopca

d > t **slad**ak > **slad**(a)ka > slatka
 gladak > **glad**(a)ka > glatka
 napredak > **napred**(a)ka > napretka
 redak > **red**(a)ka > retka

IZNIMKA!

Suglasnik **d** ispred **c, č, ć, s, š** ostaje nepromijenjen!

pod + cijeniti > **podc**ijeniti
pod + činiti > **podč**initi
od + ćušnuti > **odć**ušnuti
pred + sjednik > **preds**jednik
pod + šišati > **podš**išati

g > k **drug**i + čiji > **druk**čiji

đ > ć **riđ** + **ka** > rićka
 žeđ + **ca** > žećca

z > s **niz**ak > **niz**(a)ka > niska
 mrzak > **mrz**(a)ka > mrska
 dolazak + i > **dolaz**(a)ci > dolasci
 iz + **pasti** > **isp**asti
 uzak > **uz**(a)ka > uska

ž > š **tež**ak > **tež**(a)ka > teška
 lažac > **laž**(a)ca > lašca

b) Ako se zajedno nađu dva šumnika od kojih je prvi bezvučan, a drugi zvučan, prvi se šumnik zamjenjuje svojim zvučnim parnjakom.

p > b **top** + **dž**ija > **tobdž**ija

t > d **svat** + **ba** > **svad**ba
 primijet(iti) + **ba** > **primjed**ba
 kosit(i) + **ba** > **kosid**ba
 prosit(i) + **ba** > **prosid**ba

k > g **nek**ada > **nek**(a)da > **neg**da
 svaki dan > **svakd**anji > **svagd**anji

č > dž **svjedoč**(iti) + **ba** > **svjedodž**ba
 naruč(iti) + **ba** > **narudž**ba
 uč(iti) + **benik** > **udž**benik

s > z s + bogom > z bogom
 glas + ba > glazba
 s(a)birati > zbir
 s + baci > z baci

š > ž za dušu > z adušbina > z adužbina

IZNIMKA!

U pisanju se katkad odstupa od jednačenja po zvučnosti, prema određenim pravilima, pa se jednačenje ne vrši u nekim riječima, odnosno vlastitim imenicama stranoga podrijetla, kao i u pridjevima izvedenima od njih, te u nekim složenicama: *adhezija*, *gangster*, *Habsburgovci*, *ivanićgradski*, *jurisdikcija*, *podtajnik*, *podtekst*, *postdiplomski*, *predturski*, *vašingtonski*.

Uspoređujući hrvatski pravopis s mađarskim s gledišta jednačenja po zvučnosti mogu se primijetiti značajne razlike. Naime, mađarski jezik jednačenje po zvučnosti provodi samo i isključivo u izgovoru, a u pismu ne. Takvo jednačenje se zove **neoznačenim jednačenjem**:

ablak + ban > ablakban [ablagban]
 nép + dal > népdal [nébdal]
 víz + szint > vízszint [víszszint]
 lök + dös > lökdös [lögdös]
 mos + dó > mosdó [moszdó]

Uspoređujući sa: nekada > negda
 top + džija > tobdžija
 grizem > gristi
 svak(i) dan > svagdašnji
 za dušu > z adužbina

Mađarska vlastita imena se mogu pored izvornoga pisanja pisati i fonetski, ali tada se jednačenje po zvučnosti ne provodi: npr. *Balažfi* (*Balázsvfi*), *Varašdi* (*Varasdi*).

ZADACI I VJEŽBE

1. Objasnite jednačenje šumnika po zvučnosti!
2. Navedite parove zvučnih i bezzvučnih šumnika!
3. Kada se ne vrši jednačenje šumnika po zvučnosti?
4. Objasnite jednačenje šumnika po zvučnosti u sljedećim riječima: *udžbenik*, *teškoga*, *ženidba*, *srpski*, *drska*, *vrapca*!
5. U sljedećem tekstu pronađite riječi u kojima je izvršeno jednačenje šumnika po zvučnosti!

Otpremiv to pismo, lati se kotarski sudac Vučetić iz puke znatiželjnosti jednoga sveska Maupassantovih pripovijesti. I premda je on kao sudac mnogomu prepredenomu zločinu zavirio u dušu, ipak su mu novele tako teško na dušu pale, a sada mu je bilo kao da i on i cijela njegova okolica diše atmosferom one francuske knjige. On nije nigda ni pomislio na to da bi njegova ljubav naprama njoj mogla nježnija i toplija biti. Kasnije je uvidio da je ona imala pravo: njegujući dijete rashladilo se on.

Sutradan kada se je žestina one strašne pomisli ponešto rasplinula, zastidio se Vučetić samoga sebe.

(JOSIP KOZARAC)

6. Koje riječi su nepravilno napisane? Kako glase pravilno?

topdžija, nekda, zbor, narudžba, svjedočba, teška, drugčije, lašca, napretka, grizti, pret-sjednik, predstava, gradski, potsvijest, otšetati, kadšto, višegradski, izključiti, izbrisati

7. Potražite primjere za sprovođenje jednačenja po zvučnosti u mađarskom jeziku koji se samo u izgovoru događaju!

JEDNAČENJE ZATVORNICA PO MJESTU TVORBE

Kada se nađu dva zatvornika koji se tvore na različitim mjestima, prvi se zatvornik mijenja tako da umjesto njega dolazi njemu sličan, ali po tvorbenome mjestu bliži drugomu zatvorniku. To se jednačenje odnosi svega na četiri glasa: **s**, **z**, **h**, **n**, prema sljedećim pravilima:

1. Šumnici **s** i **z** ispred nepčanika **č**, **ć**, **lj**, **nj**, **đ**, **dž** zamjenjuju se sa svojim nepčanim parovima, sa **š** i **ž**.

s > **š** nos(iti) + **nja** > nošnja
 pros(iti) + **nja** > prošnja
 bijesan + **ji** > bjes(a)**nji** > bješnji

z > **ž** voz(iti) + **nja** > vožnja
 kazn(iti) + **jiv** > kažnjiv
 paz(iti) + **nja** > pažnja

Tome jednačenju često prethode neke druge promjene u riječi, kao na primjer:

a) jednačenje po zvučnosti: **iz** + češljati > iščešljati > iščešljati
 b) jotacija: grozd + **je** > grozđe > grožđe

IZNIMKA!

Ovo pravilo se katkad ne provodi, na primjer kada glasovi **s** i **z** pripadaju predmetku ili prefiksu (**s** i **z** su završetak predmetka), ne mijenjaju se u **š** i **ž**:

s + ljubiti > sljubiti raz + ljutiti > razljutiti
 raz + nježiti > raznježiti iz + njušiti > iznjušiti

Glasovi **s** i **z** se također ne mijenjaju kada se nađu pred zvonačnicima **lj** i **nj** u kojima je **j** dobiveno prema starome jatu: posljednji, sljedbenik (prema slijediti), sljepoća (prema slijep), ozljeda (ozlijediti).

2. Kada se nosnik **n** nađe ispred dvousnenih zapornika **b** ili **p**, zamjenjuje se sa nosnim dvousnenikom **m**:

n > m obran(iti) + **ben** > obramben
 prehan(iti) + **ben** > prehramben
 zelen + **bać** > zelembać
 stan + **beni** > stambeni

IZNIMKA!

Ovo pravilo vrijedi tek za izvedene riječi (izvedenice), ali ono ne vrijedi za složenice ili polusloženice u kojima se ne provodi jednačenje u pismu na kraju prvoga dijela složenice u kojoj su oba dijela jasna:

npr. jedan + **put** > jedan**put**
 crven + **perka** > crven**perka**
 stran + **put(ica)** > stran**putica**
 izvan + **bračni** > izvan**bračni**
 voden + **buba** > voden**buba**

3. Kada se jedrenik **h** nađe ispred **ć** ili **č**, zamjenjuje se nepčanicom **š** (osim u glagola *dahtati* i *drhtati*, u kojima može ostati i **h**: *dahćem* i *daščem*, *drhćem* i *drščem*):

npr. orah + **čić** > oraš**čić**
 trbuh + **čić** > trbuš**čić**
 mijeh + **čić** > mješ**čić**

Primjenjujući pravilo jednačenja po mjestu tvorbe na mađarski pravopis, također se može ustanoviti da se ono provodi jedino u izgovoru, nikako u pismu: glas **n** ispred dvousnenika **p**, **b**, **m** izgovara se kao **m** ili njemu blizak glas:

szén + por > szén**por** [szémpor]
 azon + ban > azon**ban** [azomban]
 tan + menet > tan**menet** [tammenet]

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje sve pojave spadaju u jednačenje zatvornika po mjestu tvorbe?
2. Kada se ne provodi jednačenje zatvornika po mjestu tvorbe?
3. Neki govore „š *njim*“ i „š *njome*“. Je li to pravilno? Koja još odstupanja od književnoga jezika poznajete u vezi s jednačenjem po mjestu tvorbe?
4. Usporedite i objasnite glasovne promjene u sljedećim glagolima:

razvezati
razvodniti

rastjerati
rastumačiti

raščistiti
rašćerdati

<i>razvući</i>	<i>rasprodati</i>	<i>raščlaniti</i>
<i>razboljeti se</i>	<i>raskinuti</i>	<i>raščupanko</i>
<i>raznijeti</i>	<i>rascijepati</i>	<i>raščeretati se</i>

5. U sljedećim rečenicama pronađite primjere za jednačenje po mjestu tvorbe!

Ona ista smrtna slabina koja ga je neki dan uhvatila, i sada ga poluonesviješčena baci na stolac...

Zar je ono stablo tamo ikada mislilo da će ga njegovo rođeno lišće onako jadno ostaviti, daleko od njega odletjeti?

Traži ga mornar da jakošću svojom odolijeva strašnoj morskoj buri.

(JOSIP KOZARAC)

I bespomoćna sve je natega!

(SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ)

Put dug, beskonačan. Nekada dospjeh iz varošice do mog balkona za neko pola sata, dok je danas moje hodočašće beskrajno. Mišljah da siđoh s uma.

(ANTUN GUSTAV MATOŠ)

6. Pronađite primjere za jednačenje po mjestu tvorbe u mađarskome jeziku koji se u pismu ne označavaju, ali se u izgovoru sprovode!

GUBLJENJE SUGLASNIKA

Kada se nađu dva ista zatvornika jedan do drugoga, izgovara se i piše samo jedan. Ta promjena se naziva gubljenje suglasnika.

npr. bez + zakon(je) > bezzakonje > bezakonje
 pred + dvorje > pred**dv**orje > predvorje
 rus + ski > russki > ruski

Do udvajanja, a odmah poslije i do gubljenja suglasnika često dolazi nakon nekih drugih glasovnih promjena:

- nakon jednačenja po zvučnosti: pet + deset > peddeset > pedeset, od + tjerati > ottjerati > otjerati*
- nakon jednačenja po mjestu tvorbe: bez + žični > bežžični > bežični, raz + žalostiti > ražžalostiti > ražalostiti*
- nakon obadva jednačenja: iz + šarati > iššarati > iššarati > išarati, raz + širiti > rasširiti > rašširiti > raširiti*

IZNIMKA!

Odstupa se od pravila gubljenja suglasnika:

- a) u *superlativu pridjeva koji počinju zvanačnikom j*: najjači, najjadniji, najjasniji, najjedinstveniji, najjednostavniji, najjedriji, najjeftiniji, najjetkiji, najjestiviji, najjegrovitiji, najjeziviji, najjogunastiji, najjužniji
- b) u *nekim složenicama* (da se značenje riječi ne bi izgubilo): dvadesettrećina, nuzzarada, nuzzanimanje, naddruštveni, poddijalekt.

Kada se nađu zajedno dva slična zatvornika u određenim skupovima, jedan se od njih gubi. Tako se, na primjer, gube zapornici **d** i **t**:

- a) *ispred c, č, ć*: sudac > sud(a)ca > sudca > suca
 zadatak > zadata(a)ci > zadataci > zadaci
 sirot(a) + če > sirotče > siroče

IZNIMKA!

Radi izbjegavanja dvoznačnosti u množini dvosložnih imenica na –(a)c i –(a)k ne gube se **d** i **t**: redak – redci, metak – metci.

- b) *ispred glasovnog skupa št*: gospod + ština > gospodština > gospoština
 hrvat + ština > hrvatština > hrvaština
- c) u *skupovima stn, štn, zdn, ždn, stl, stk, štnj*:
 bolest + ni > bolestni > bolesni
 kazalište + ni > kazalištni > kazališni
 brazd(a) + ni > brazdni > brazni (pored brazdni)
 nužd(a) + ni > nuždni > nužni
 rastao + la > rast(a)la > rastla > rasla
 naprstak > naprst(a)ka > naprstka > naprska

IZNIMKA!

Zapornik **t** ne gubi se u nekim pridjevima uglavnom stranoga podrijetla: *ametistni, aoristni, damastni, kontekstni, protestni, i dr.*

Tjesnačnik **s** gubi se iz sufiksa –ski kada se nađe iza glasa **ć**:

- mladić + ski > mladićski > mladički
 plemić + ski > plemićski > plemički
 Gospić + ski > gospićski > gospički

IZNIMKA!

Tjesnačnik **s** se ne gubi kada se nađe u sufiksu –stvo: *pokućstvo, slabićstvo.*

Gubljenje suglasnika je glasovna promjena u kojoj se vidi bitna razlika između hrvatskoga i mađarskog jezika u kojemu je sasvim obična pojava da dva suglasnika tvore tzv. dugi suglasnik: *váll, ezzel, annak, kenyérrel, kellett ...* U mađarskom se jeziku i mnoge strane riječi (tuđice), koje je prihvatio i hrvatski, pišu s udvojenim suglasnikom, pa se zbog toga također razlikuju od hrvatskog: *akkumulátor, attentátum, grammatika, impresszionizmus, misszió, summa, vatta*, itd., dok se hrvatski pišu: *akumulator, atentat, gramatika, impresionizam, misija, suma, vata ...*

ZADACI I VJEŽBE

1. Objasnite gubljenje suglasnika!
2. Koje su iznimke?
3. Koje su od navedenih riječi nepravilno napisane? Ispravite ih!

mladički, ruski, najužniji, odcijepiti, bolesnik, tridesettrojica, pedeset, radosna, poddijalekt, komunistkinja, bratstvo, rasrditi, nuzzanimanje

4. a) Pronađite u sljedećoj pjesmici riječi u kojima je izvršena bilo koja glasovna promjena!

*Svakog dana sunce zapada. Doći će
Dan od kojeg će se znati: mene
Više nema.
Neće se ništa desiti što nije bilo
Za moga vijeka: mornari će
Ploviti morima, vjetrovi će hujati žalostivo
U granju, savijati će se dozrelo klasje k zemlji.
Voljet će se mladići i djevojke
Kao što se prije njih
Nikada nije volio nitko.
U jesen, kad voće dozrijeva, kad se beru
Plodovi, prolaziti će njih dvoje
Alejom ispred Sveučilišta; zatim će
Šetati pod kestenima na Griču
Držeći se za ruke, dugo, dugo,
Kao što se prije njih nitko
Nije držao nikada. Oni će sjesti na klupu
Starinsku i spaziti oboje: na njima leži srebro mjesečine
(Kako je negda počivalo na tebi
I meni, u doba mlade ljubavi). Prije neg se poljube,
Djevojka će šapnuti sjajnom mjesecu: Sanjam li
Ili čitam pjesnika koji je pjevao o mojoj ljubavi?*

(DRAGUTIN TADIJANOVIĆ)

- b) Pronađite u pjesmi i one riječi u kojima u nekom drugom obliku može doći do nekih glasovnih promjena!

GLASOVI Č I Ć

Glasoni č i ć u pojedinim se govorima izgovaraju različito, a ponegdje se (npr. u kajkavaca) njihov izgovor izjednačava, tako da se izgovara samo jedan od njih. Pojedinci moraju naučiti kako ih valja pravilno izgovarati, stoga je potrebno znati u kojim riječima dolaze.

I. Glasovi č i ć dolaze u riječima kojima postanak nije vidljiv.

- a) Nekoliko običnijih riječi sa č: *Bačka, bačva, Beč, bič, čabar, čađa, čaj, čamac, Čakovec, čarapa, čardak, čas, čast, čaša, čavao, čedo, Čeh, ček, čekati, čekić, čelik, čempres, čep, čest, čestit, četa, četiri, četka, čiji, činiti, čipka, čist, čitati, čizma, član, čokolada, čovjek, čupati, čuti, čvor, čvrst, dečko, drukčiji, glečer, grč, hlače, inače, jučer, kauč, kičma, ključ, kočija, kolač, kovčeg, kreč, luč, mač, mačka, močvara, naranča, očaj, palača, pčela, pečat, ploča, početi, pričati, račun, rajčica, sendvič, točak, tumač, unatoč, večera, žuč.*
- b) Nekoliko običnijih riječi sa ć: *bećar, ćaskati, ćelija, ćevapčić, ćilim, Ćiril, ćorav, ćud, ćuk, ćup, dućan, gaće, Gospić, kći, kuća, leća, moć, nećak, noć, obećati, opći, peć, pluća, sreća, svijetla, šećer, tisuća, treći, već, veći, vijeće, vreća.*
Iste glasove imaju i izvedenice od gore navedenih riječi, npr:
- od četiri: *četvrti, četvrtak, četrnaest, četrdeset, četvrt*
 - od Bačka: *Bačvanin, Bačvanka, bačvanski*
 - od noć: *noćas, noćni, noćiste, noćobdija, noćenje, noćca, prenoćiti.*

II. U izvedenicama i oblicima prema osnovnome k i c dolazi č:

- k > č momak: momče, momčina, momčić, momački, momčiti se, momčad
znak: značka, značiti, značenje, značaj, označiti
reku: reče, rečenica, izrečeno
- c > č otac: oče, očev, očinski, očevi
ptica: ptičica, ptičurina, ptičje, ptičar
djeca: dječica, dječji, dječurlija

III. U izvedenicama i oblicima prema osnovnome t i d dolazi ć:

- t > ć pamtiti: pamćenje, zapamćen
brat: braća
ljut: ljući

- đ > ć (u nekim oblicima zbog jednačenja po zvučnosti):
smeđ: smečkast
riđ: ričkast, rička
leđa: nalećke

IV. Glas č dolazi u sljedećim sufiksima:

- a) u imenica:
-ač: kovač -čić: barunčić

- ača : udavača	- ečak : kamečak
- ča : rudača	- ič : gonič
- čaga : rupčaga	- ičak : plamičak
- čanin : Zagrepčanin	- ičar : kemičar
- če : siročje	- ična : sestrična
- čica : grančica	
- b) u pridjeva:
- ačak : slabačak	- ič(a)n : simpatičan
- ački : zagrebački	- ički : turistički
- ičast : ljubičast	
- c) u priloga:
- ačke : naglavačke	- ački : naglavački

V. Glas *ć* dolazi u sljedećim sufiksima:

- a) u imenica:
- ać : golać	- dać : crvendać
- aća : mokraća	- ić : bratić
- bać : zelembać	- oća : lakoća
- ća : obuća	
- b) u pridjeva:
- aći : kupaći	- eći : teleći
- c) u priloga:
- ći : idući	

Glasove *č* i *ć* imaju i druge riječi koje su izvedene uz pomoć gore navedenih nastavaka.

Velik broj slavenskih prezimena ima nastavak **-ič**: *Miklošič*, *Župančič* (slovenski), *Miletich* (bugarski), *Belič* (češki), *Palkovič* (slovački), *Ivan Sergejevič Turgenjev*, *Anton Pavlovič Čehov* (ruski).

Valja razlikovati:

<i>guščak</i> (gusinjak)	-	<i>guščak</i> (gustiš)
<i>mlačenje</i> (od mlačiti)	-	<i>mlačenje</i> (od mlatiti)
<i>posječen</i> (od posjeći)	-	<i>posječen</i> (od posjetiti)
<i>spavačica</i> (žena koja spava)	-	<i>spavačica</i> (odjeća za spavanje)
<i>čiča</i> (od stric)	-	<i>ćaća</i> (od tata)
<i>zgrčim</i> (od zgrčiti)	-	<i>zgrčem</i> (od zgrtati)
<i>bičem</i> (I. od bič)	-	<i>bičem</i> (I. od biće)
<i>kočenje</i> (od kočiti)	-	<i>kočenje</i> (od kotiti)
<i>lišće</i> (V. od lisac)	-	<i>lišće</i> (zb. im. od list)
<i>mučenje</i> (od mučiti)	-	<i>mučenje</i> (od mutiti)
<i>sobičak</i> (sobica)	-	<i>slabičak</i> (slabić)
<i>Petrovič</i> (Rus)	-	<i>Petrović</i> (Hrvat)
<i>vračanje</i> (od vračati)	-	<i>vračanje</i> (od vratiti)
<i>žuči</i> (G. od žuč)	-	<i>žući</i> (komp. od žut)

Rječničko blago mađarskoga jezika ima velik broj slavenskih posuđenica. Njihov se glasovni sastav znatno izmijenio, ali se kod većine lako prepoznaje njihovo podrijetlo. Tako npr. u riječima: *csónak*, *csöbör*, *csütörtök*, *gatyá*, *kocsma*, *kalács*, *pecsenye*, itd.

ZADACI I VJEŽBE

1. Uvježbajte pravilan izgovor glasova č i ć uz pjesmu Grigora Viteza:

Ptičja pjevanka

<i>Jutros pala knjiga s krova,</i>	<i>I pijuču i cijuču,</i>
<i>Prosula se iz nje slova.</i>	<i>Žuborkaju, ćućorkaju,</i>
<i>Došle ptice velike i male</i>	<i>Pirikaju, cirikaju,</i>
<i>I slova se nazobale.</i>	<i>Piskutaju, cvijukaju,</i>
<i>Cvrljugaju, švrljugaju,</i>	
<i>Pa sad sriču svakog dana</i>	<i>Ćirlikaju, grljukaju,</i>
<i>Razna slova progutana.</i>	<i>Fijukaju i biglišu</i>
<i>Naglas viču, te ćurliču</i>	<i>I pjevaju i uzdišu...</i>
<i>I cvrkuću i ćuviču</i>	
<i>I žvrgolje i živkaju</i>	<i>Svaki dan ih sunce pita,</i>
<i>I ćućore i civkaju,</i>	<i>Iz knjige im zlatne čita,</i>
<i>Pište, žvrlje i ciliču,</i>	<i>Te od zore uče, sriču,</i>
<i>Kriješte, cvrče i ćivriču,</i>	<i>Dva-tri slova da ćurliču.</i>
<i>Kriče, grču i grliču</i>	

2. U rječničkom blagu mađarskoga jezika nazočno je podosta slavenskih posuđenica kojima se glasovni sastav nešto izmijenio, ali se ipak prepoznaje slavensko podrijetlo.
- a) Istražite kako glase sljedeće mađarske riječi i usporedite ih s odgovarajućim hrvatskima!

abroncs, *csinálni*, *csipke*, *csizma*, *csekk*, *csoda*, *csokoládé*, *csónak*, *csöbör*, *csütörtök*, *gatyá*, *gerencsér*, *kocsma*, *kalács*, *lencse*, *mocsár*, *papucs*, *pecsenye*, *pecsét*, *pogácsa*, *puncs*, *szerencse*, *takács*, *tiszta*, *vacsora*

- b) Pronađite i druge mađarske riječi bilo kojega podrijetla koje su zbog glasova č i ć vrlo slične istim hrvatskim riječima!

GLASOVI DŽ I Đ

Glas *dž* je zvučni parnjak bezvučnome glasu č. Njegovo mjesto je lako prepoznatljivo:

- a) u riječima kojima postanak nije vidljiv (i izvedenicama od njih): *džamija*, *džem*, *džemper*, *džentlmen*, *džep*, *džez*, *džungla*, *maharadža*, *pidžama*, *srdžba*
džep: *džeparac*, *džeparoš*, *džepni*, *džepić*

Glas **dž** se u hrvatskome jeziku često nalazi u riječima turskoga podrijetla, koje su katkad i stilski obilježene: *amidža, daidža, dženet, fildžan*.

- a) u riječima sa sufiksom **džija** (i izvedenicama od njih): šeširdžija, kujundžija, buregdžija, bundžija
- b) na mjestu č ispred zvučnoga **b**: jednač(iti) + **ba** > *jednadžba*, uč(iti) + **benik** > *udžbenik*, svjedoč(iti) + **ba** > *svjedodžba*

Glas **đ** je zvučni parnjak bezvučnoga **ć** i kao takav nalazi se:

- a) u oblicima i izvedenicama na mjestu osnovnoga **d**: *mład – mlađi, tvrđ – tvrđi, vidjeti – viđen, graditi – građa, grozd – grožđe*
- b) u riječima čiji postanak nije vidljiv (i izvedenicama od njih): *anđeo, đak, đakon, Đakovo, đavao, đeram, đerdan, đon, đubre, Đuro, evanđelje, lađa, leđa, Mađar, oruđe, riđ, smeđ*

Valja razlikovati:

- đžak** (vreća) – **đak** (učenik)
- Džon** (engl. ime) – **đon** (potplat)
- đžem** (pekmez) – **đem** (žvale – u konjskoj opremi)
- dodžem** (auto) – **dođem** (od gl. doći)

ZADACI I VJEŽBE

1. Od sljedećih riječi tvorite nove koje će sadržati **đ** ili **dž**!

glad, predočiti, mlad, vidjeti, dogoditi se, osloboditi, grad, vraćati, svjedočiti, glodati, graditi, svjedočiti, grozd, naslijediti

SMJENJIVANJE –IE–JE–E–I

Na onim mjestima gdje je nekada bio poseban glas nazvan jat, neke riječi iste osnove i njihovi pojedini oblici imaju različite glasove, odnosno glasovne skupove: dvoglasnik **ie** (pravopisno **ije**), **je**, **e**, **i**. Npr. *lijep – ljepši – ljepota; snijeg – snježni* (pored *sniježni*) – *sniježiti* – *snjegovi* – *snješko*; *vrijedan – vrijedni* (pored *vredni*) – *vrijednota* (pored *vrednota*).

Alternaciju (smjenjivanje ili promjenu) ie, je, e, i najbolje ćemo uočiti, ukoliko uspoređujemo riječi jekavskoga i ikavskoga izgovora:

jekavski	ikavski
mlijeko	mliko
brijeg	brig
djeca	dica
djed	dđd
tijesto	tisto

Te promjene nisu slučajne, one se događaju po određenim pravilima i tvore određen sustav.

Prvo pravilo je, da u većini riječi, kojima postanak nije vidljiv, pisanje *je*, *je*, *e* ili *i* treba usvojiti svjesnim ili nesvjesnim učenjem. Pravilo za pisanje tih jednostavnih riječi također je jednostavno:

- ukoliko je izgovaramo kratko, ono se piše sa *je*: *nèdželja*, *ponèdželjak*, *sĵèna*, *čòvjek*, *mĵèsto*, *lĵèto*, *dĵèca*
- ukoliko je izgovaramo dugo, ono se piše sa *i**je*: *lĳep*, *svĳet*, *rĳedak*, *sĳeno*, *sĳecanj*, *lĳek*, *cvĳeće*, *grĳeh*, *gnĳezdo*

Takvo pisanje ostaje u svim oblicima iste riječi, odnosno u izvedenicama i složenicama u kojima dužina sloga ostaje nepromijenjena, npr. *lĳek* – *lĳeka* – *lĳekovi* – *lĳèčiti* – *lĳèčnik*; *dĵèca* – *dĵèci* – *dĵèčji* – *dĵètinjasti* – *dĵètinjstvo*.

Promjene u pisanju nastanu tek onda kada se mijenja dužina sloga, tj., kratko se *je* dulji ili se dugo *i**je* krati. Te promjene se mogu prikazati u nekoliko osnovnih pravila, pri kojima se za polazište uzima osnovni oblik riječi, a to je u imenica nominativ, u pridjeva pozitiv, a u glagola infinitiv.

I. pravilo: duljenje kratkoga je

Ako se osnovno kratko *je* dulji, uglavnom postaje dugo *je* (u pisanju nepromijenjeno), tek rijetko se zamjenjuje dvoglasnikom *i**je*.

1. dugo je se nalazi:

- a) u genitivu množine:

<i>dĵèlo</i>	–	<i>dĵelā</i>
<i>mĵèsto</i>	–	<i>mĵestā</i>
<i>vĵèra</i>	–	<i>vĵerā</i>
- b) ispred dva suglasnika od kojih je prvi *l*, *lj*, *n*, *r*, *v*:

<i>dĵèlo</i>	–	<i>dĵelce</i>
<i>ponèdželjak</i>	–	<i>ponèdĵeljka</i>
<i>sĵèna</i>	–	<i>sĵenka</i>
<i>vĵèra</i>	–	<i>vĵernik</i>
<i>vĵdjeti</i>	–	<i>vĵdjēvši</i>
- c) u složenicama tipa *kùtomjēr*, *tòplomjēr*, *vòdomjēr* ...
- d) u imenicama odmila (odmilnicama) i njihovim izvedenicama:

dĵèvōjka: *dĵèva*, *dĵèvin*, *dĵèvac*
Stĵèpan: *Stĵèpo*, *Stĵèpin* ...
- e) u nesvršenim glagolima i izvedenicama od njih ukoliko su im u osnovi riječi *mĵèra*, *mĵèsto* i *sĵèsti*:

nāmjestiti: *namĵèštati*, *namĵèštānje*, *namĵèštalo*
zāmjeriti: *zamĵérati*, *zamĵérānje*, *zamĵéralo*
zāsjesti: *zasĵédati*, *zasĵédānje* ...
- f) u imenicama izvedenih pomoću sufiksa – *je*:

vĵèra: *bèzvĵèrje*, *krĳvovĵèrje*, *praznovĵèrje*
licèmjer: *lĳcemĵèrje*
- g) u riječima *bdĵénje*, *htĵénje* (uz *htĳénje*) i *pĵèv*

2. U drugim riječima umjesto dugoga je dolazi dvoglasnik ije:

a) u nesvršenim glagolima i glagolskim imenicama (osim ako je u osnovi riječi riječ mjera, mjesto i sjesti):

nàdjeti: nadijēvati, nadijēvānje

odòljeti: odolijēvati, odolijēvānje

razùmjati: razumijēvati, razumijēvānje

zapòvjediti: zapovijēdati, zapovijēdānje

b) na mjestu osnovnoga **e, i** u riječima **letjeti, leći i liti** i njihovih složenica i složenica sa **-zreti**:

lèći : lijēgati, lijēgānje

dòzreti: dozrijēvati, dozrijēvānje

nàliti: nalijēvati, nalijēvānje

c) u tvorbi imenica od glagola pomoću prefiksa **pre-**:

prèlaziti: prijelaz

prelòmiti: prijelom

prevòditi: prijevod

predlòžiti: prijedlog

Na isti način se pišu i sljedeće imenice: *Prijedor, prijēglas, prijēgon, prijēgor, prijēklop, prijēkor, prijēnos, prijēpor, prijēstup, prijēvoj, prijēvoz.*

U nekoliko drugih imenica ostaje nepromijenjeno **pre-**: *prébir, prégib, prégléd, prékid, prékup, prélet, préljév, préljub, prémas, prépad, prépjév, préplet, préplóv, présjek, préskok, prétrés, prétrg ...* Razlog tomu je što se predmetak **pre-** često izgovara s kratkim naglaskom, ali u kolebanjima između **pre-** i **prije-** bolje je upotrijebiti **prije-**.

d) glagol **sjèći** i njegove složenice imaju u jednima oblicima kratko **je**, dok u drugima dvoglasnik **ije**:

sjèći – sjèkao, sjèkla, siječém, sijeci, sijekūći

e) glagoli **bdjèti, vrèti** i njihove složenice imaju prezent s **ije**:

bdijēm, probdijēm, vrijēm, provrijēm (uz bđim, vrđim)

f) glagol **zrèti** u značenju „gledati“ u složenicama tipa *nàzreti, pròzreti* ima prezent *nàzrēm, pròzrēm*, dok u značenju „sazrijevati“ ima prezent *zrijēm* (pored *zrēm* i *zrđm*)

II. pravilo: kraćenje sloga s dvoglasnikom ie

Ako se slog s dvoglasnikom **ie** krati, na njegovo mjesto dolazi kratko **je**:

1. U svim slogovima ispred naglaska, budući da u književnome jeziku ne može biti dugi slog.

a) u izvedenicama koje imaju naglasak na sufiksu (imenice na **-òća, -òta, -ùrina, -ina**, te pridjevi na **-òvit**): *bjesnòća, ljepòta, vodùrina, cjelina, mješòvit*

b) u imenicama na **-ač, -ar, -aš**: *kováč, pripovjedač, cvječár, zvježdáš*

c) u svim imenicama ženskoga roda izvedenim od imenica muškoga roda pod b): *pripovjedàčica, cvječàrica, zvjezdàšica*

- d) u prvom dijelu složenice ispred naglasaka: cjelovèčernji, sjedòkos, ljevòruk, cjèvòvòd
- e) u svim nesvršenim glagolima na **-(j)ívati, -(j)ávati** izvedenim od svršenih glagola s dvoglasnikom **ie**: ocijēniti – ocjenjívati
pobijēditi – pobjeđívati
riješiti – rješávati

Glagolski pridjev trpni svršenih glagola također ima dvoglasnik **ie**: òcijēnjen, pòbijēđen, ríješēn.

2. Kratko **je** dolazi na mjestu na kojem je slog kratak:

- a) u imenicama srednjega roda s proširenom osnovom: dijete – djèteta, tìjelo – tje-
lèsa
- b) u dugoj množini onih imenica koje u jednini imaju postojan naglasak: svìjet –
svìjèta - svjètovi, snìjeg – snìjèga – snjègovi, stìjeg – stìjèga – stjègovi

Ukoliko je naglasak imenice nepostojan u jednini, dvoglasnik **ie** ostaje i u množini: lìjek – lijèka – lijèkovi; tìjek – tijèka – tijèkovi. Kratka množina svih imenica ovoga tipa ima dvoglasnik **ie**: snìjezi, brìjezi, bìjezi.

- c) u komparativu i superlativu svih pridjeva koji u pozitivu imaju dvoglasnik:
lìjep, ljèpši, nājljepši
bìjel, bjèlji, nājbjelji
smijēšan, smjēšniji, nājsmjēšniji
- d) u izvedenica koje imaju samo kratke naglaske (imenice sa sufixima **-ara, -ba, -čić, -ić, -ina, -ište, -telj, -ulja, -uša**; pridjevi sa sufixima **-an, -ast, -cat, -it, -iv, -ljiv**): primjèdba, cvjètić, svjètina, djèlitelj, bjèluša, pjèščan, ljèvkast, bijèl
bjèlcat, ljèpljiv
- e) u genitivu množine imenica ženskoga roda na **-ijevka** s nepostojanim a:
dvòcijèvka – dvòcjèvākā
kòlijèvka – kòljèvākā
pòpijèvka – pòpjèvākā

Kada u genitivu množine nema nepostojanog a, a nastavak je **-i** umjesto **-a**, dvoglasnik **ie** ostaje: dvòcijèvki, kòlijèvki, pòpijèvki.

III. pravilo: suglasnička skupina sa suglasnikom r

U stalnim suglasničkim skupinama sa dva ili tri suglasnika od kojih je zadnji **r** (tzv. pokriveno **r**), kratko **je** u jednim riječima ostaje, a u drugima glas **j** može nestati, pa tako imamo dvojake oblike: **je** i **e**.

Izgovara se i piše **je**:

- a) ako je suglasnička skupina na granici složenice u kojoj je **ispred r prefiks**: odrje-
šit, razrjeđenje, razrješavati, razrješnica ...
- b) u glagola **modrjeti** i **pomodrjeti** i imenice **ogrjev**

U ostalim riječima sa dvoglasničkom ili trosuglasničkom skupinom u kojoj je krajnji suglasnik **r**, umjesto **je** može doći i samo **e**:

- a) u slogovima ispred naglaska: tr(j)eznoća, vr(j)ednoća, spr(j)ečavati, unapr(j)eđivati
- b) na mjestu kratkoga sloga: brijeg – br(j)egovi
crijep – cr(j)epovi
brijest – br(j)estić

U proširenoj osnovi imenice **vrijeme** i njezinih složenica uobičajeniji su oblici bez j: *vrijeme, vremena, vremenu; poluvrijeme, poluvremena, poluvremenu...*

IV. ostala pravila

- Umjesto **ie** ili **je** ispred o ili j uvijek dolazi samo **i**:
cijel – cio, dijela – dio, živjela – živio, htjela – htio, donijela – donio ...

IZNIMKA!

Jedino je *sjeo, odsjeo, zasjeo, zapodjeo i vreo, zreo* uz *vrrio i zrio*.

- Glagol **umjeti** i njegove složenice, složenice sa **-htjeti** i **-spjeti**, odnosno glagol **smjeti** imaju u prezentu **i** umjesto **je** ispred prezentskog nastavka *-jem, -ješ ...*

umjeti – umijem	izumjeti – izumijem
razumjeti – razumijem	smjeti – smijem
prohtjeti – prohtijem	uspjeti – uspijem

- Prema osnovnome **teći** dolazi **-tjecati**, a prema **taći**, **taknuti** dolazi **-ticati**:

dotjecati : doteći	doticati : dotaći
istjecati : isteći	isticati : istaći
potjecati : poteći	poticati : potaknuti
utjecati : uteći	uticati : utaknuti

Prema glagolima se razlikuju i imenice tipa *natjecanje – naticanje, stjecanje – sticanje*.
Valja razlikovati:

*Dobar se učenik **istiće**, a rok **istječe**.*

*Ivana **potičemo** na djelo, a Zoran **potječe** iz bogate obitelji.*

*Dunav **utječe** u Crno more, a štap se **utiče** u zemlju.*

*Sportaši se **natječu**, a papuče se **natiču** na noge.*

- Većina glagola od iste osnove s **-jeti** ima jedno značenje, dok sa **-iti** drugo, npr:

<i>bijeljeti</i> – postati bijel	<i>bijeliti</i> – činiti nešto bijelim
<i>crnjeti</i> – postati crn	<i>crniti</i> – činiti nešto crnim
<i>opustjeti</i> – postati pust	<i>opustiti</i> – učiniti nešto pustim
<i>oživjeti</i> – postati živ	<i>oživiti</i> – učiniti nešto živim ...

- Vlastite imenice se upotrebljavaju prema izgovoru kraja iz kojega potječu: *Beleste-nec, Nemčić, Bilić, Cvitković, Cvetković, Cvjetković, Medvednica, Bili Brig, Ivanja Reka, Beli Manastir*

Osim navedenih primjera valja razlikovati:

beg – turski plemić	bijeg – bježanje
besan – nema sna	bijesan – veoma ljut, srdit

deva – pustinjska životinja
 djela – G. im. *djelo*
 korenje – gl. im. od *koriti*
 leta – G. im. *let*
 ljevak – ljevoruk čovjek
 med – proizvod pčela
 mesni – koji se odnosi na *meso*
 nema – 3. l. jed. gl. *nemati*
 odjelu – DL od *odjel*
 otesan – istesan
 pisama – G. mn. od *pismo*
 preko – prijedlog (*preko puta*)
 razrediti – rasporediti
 redak – mali *red*
 sjedjeti, *sjedim* – stanje tijela
 selo – naselje
 sjena – sjenka
 sir – mlječni proizvod
 svet – neporočan
 sljedeći – gl. prilog sadašnji
 svijetleći – gl. prilog sadašnji
 telešce – malo *tele*
 treska – buka
 umre – 3. l. prezenta od *umrijeti*
 uspjevati – zapjevati
 uspe – 3. l od *usuti*
 vinca – G. od *vince*
 zahtjeva – G. od *zahtjev*

djeva – djevica
 dijela – G. im. *dio*
 korijenje – zb. im. od *korijen*
 ljeta – G. im. *ljet*
 lijevak – naprava za lijevanje
 mjed – mesing
 mjesni – koji se odnosi na *mjesto*
 nijema – ž. r. od *nijem*
 odijelu – DL od *odijelo*
 otijesan – malo tijesan
 pjesama – G. mn. od *pjesma*
 prijeko – prilog (*on je prijeko*)
 razrijediti – učiniti rijetkim
 rijedak – nije čest, gust
 sijedjeti – postati sijed
 sijelo – posijelo
 sijena – G. im. *sijeno*
 sijer – siv
 svijet – ljudi, zemlja
 sljedeći – pridjev
 svjetleći – pridjev
 tjelešce – malo *tijelo*
 trijeska – otpadak od drveta
 umrije – 3. l. aorista od *umrijeti*
 uspijevati – postići uspjeh
 uspije – 3. l. od *uspjeti*
 vijenca – G. od *vijenac*
 zahtijeva – 3. l. od *zahtijevati*

Ako ne pripazimo na uporabu ovih pravila, pogriješit ćemo, a možda i reći nešto smiješno, što nismo namjeravali.

ZADACI I VJEŽBE

1. Protumačite značenje podcrtanih riječi u sljedećim rečenicama:

Majka sjedi. – Majka sijedi.

Neke žene uspjevaju svojom ljepotom. – Neke žene uspijevaju svojom ljepotom.

Radio je na novom odjelu. – Radio je u novom odijelu.

Vještica je gorjela. – Vještica je gorila.

2. Kako valja pisati kratko *je*, odnosno dvoglasnik *ie*?
3. Kako valja pisati kratko *je* ukoliko se ono dulji?
4. Kako se piše slog s dvoglasnikom ukoliko se krati?
5. Što valja znati o pisanju suglasničke skupine sa *r* i kratko *je*?

Naglasak

NAGLAŠENI I NENAGLAŠENI SLOGOVI

Pročitajmo naglas skupine ovih riječi:

1. zid, san, nebo, more, sunce, Petrović, govedina, junak, jutro, kilometar
2. obitelj, vodenica, kavalir, kasete, kiparstvo, kišurina, nezavidan
3. kokakola, gotovina, ilustracija, južnoslavenski, kišobranarski, matematika
4. administracija, kemoterapija, marioneta, Mediteranac, minopolagač
5. aerodinamičnost, ikonopoklonstvo, zvonoljevaonica, mikrobiologija
6. sedamdesetogodišnjica, revolucionarac, revolucionirati, racionalizirati
7. tridesetogodišnjakinja, pedesetmilijunita, kontrarevolucionar

Od gore navedenih riječi neke se izgovaraju u jednome dahu (npr. *san, zid*), neke u dva (npr. *mo-re, sun-ce*), pa u tri (npr. *o-bi-telj, ka-va-lir*), četiri (npr. *ko-ka-ko-la, ne-za-vi-dan*) ili više (npr. *i-ko-no-pok-lon-stvo*).

Najmanja izgovorna cjelina naziva se **slog**. Nositelji slogova su **samoglasnici**, pa prema tome svaka riječ ima toliko slogova, koliko u njoj ima samoglasnika.

Jednosložne riječi: zid, san

Dvosložne riječi: ne-bo, mo-re

Trosložne riječi: o-bi-telj, ka-se-ta

Četverosložne riječi: ko-ka-ko-la, go-to-vi-na

Peterosložne riječi: i-lust-ra-ci-ja, ma-ri-o-ne-ta

Nosilac sloga može biti i **samoglasno** (tzv. **slogotvorno**) **r**:

krv, smrt, vrt, vrv-je-ti, svr-ši-ti, kr-va-ri-ti

Dvoglasnik **ie** (u pismu **ije**), iako sadrži dva samoglasnika, tvori samo jedan slog, npr.:

- u jednosložnim riječima: *brijeg, bijel, cijel, grijeh, lijek, lijen, riječ, smijeh, snijeg, svijet, vijek*
- u dvosložnim riječima: *bije-la, cije-la, cvije-će, liječ-nik, mlije-ko, rije-či, sije-no, srije-da, tije-kom, tije-lo, vije-nac, vrije-me*
- u trosložnim riječima: *cije-di-ti, drije-ma-ti, grije-ši-ti, krijes-ni-ca, liječ-ni-ca, mije-nja-ti, mije-ša-ti, prije-sto-lje, rije-ši-ti, slije-di-ti, zije-va-ti*
- u četverosložnim riječima: *iz-lije-či-ti, na-slije-di-ti, o-cije-ni-ti, po-bije-di-ti, po-grije-ši-ti, pro-mije-ni-ti, u-vrije-di-ti*
- u peterosložnim riječima: *is-po-vije-da-ti, o-ba-vijes-ti-ti, u-nap-rije-di-ti, is-pri-po-vije-da-ti*

U jednoj riječi se svi slogovi ne izgovaraju jednakom jačinom i jednakim tonom. U riječima pod brojem 1) ističe se prvi slog, u riječima pod brojem 2) ističe se drugi slog, pod

brojem 3) treći, itd. sve do riječi u redu pod brojem 7) u kojima se ističe čak sedmi slog. Ti označeni slogovi se izgovaraju jačim i višim glasom od ostalih, stoga se nazivaju **naglašeni slogovi**. Ostali slogovi u tim riječima su **nenaglašeni**.

Isticanje sloga jačinom i visinom glasa zove se **naglasak** ili *akcent*.

KRATKI I DUGI SLOGOVI

Isticanje pojedinih slogova po vremenskom trajanju može biti dugo ili kratko. Vrijeme potrebno da se izgovori slog zove se **dužina** ili **kračina slogova** (*kvantiteta*).

Mrak je u selu.

Istaknuti slogovi u riječima *mrak* i *selu* razlikuju se po dužini. Glas **a** se izgovara duže od glasa **e**, a budući da jedan dugi samoglasnik otprilike traje koliko dva kratka, tako izgovor dugih glasova možemo zamisliti kao dvodjelnu cjelinu, pa se to slikovito može ovako prikazati: *mraak – selu*.

Budući da su samoglasnici nositelji slogova, dužina slogova se određuje dužinom samoglasnika. Dužina i kračina samoglasnika se u pismu obično ne označuje, ali u rječnicima, gramatikama itd. mogu se označiti posebnim znakovima:

ā – dužina (označava se vodoravnom crticom iznad slova)

ǎ – kračina (označava se lukom otvorenim prema gore)

Za razliku od hrvatskoga književnog jezika mađarski jezik i u pismu uvijek razlikuje duge i kratke samoglasnike: i – í, o – ó, ö – ő, u – ú, itd.

U hrvatskome književnom jeziku svi nenaglašeni slogovi ispred naglašenoga su kratki, dok iza naglašenoga mogu biti i dugi i kratki. Npr. šććērānǎ, nǎūčiti, djěvǒjkǎ, drǎgi, zǎpǒvjědnǐštǎvǒ.

INTONACIJA

Izgovorite naglas sljedeće riječi: **glava**, **sunce**, **ruka**, **osmi**, **buditi**, **pišem**, **ispitivati**, **dobar**, **para**, **žena**, **noga**.

Naglašeni slogovi u riječima *sunce*, *ruka*, *osmi*, *buditi*, *pišem*, *ispitivati* su dugi, a u riječima *dobar*, *para*, *žena* i *noga* su kratki. Međutim, ni svi dugi slogovi se ne izgovaraju na isti način, kao ni svi kratki. Osim jačine i dužine naglašeni slogovi imaju i melodijske osobine, glas u njima se spušta ili diže.

U riječima *sunce*, *osmi*, *pišem* ton (glas) naglašenog sloga se najprije diže, a odmah zatim naglo spušta, silazi. To se slikovito može ovako prikazati:

SU

|

unce

O

|

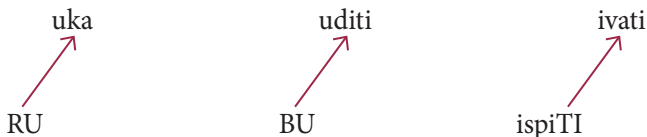
osmi

PI

|

išem

Naglašeni samoglasnik je u riječima *ruka*, *buditi*, *ispitivati* također dug, ali on se ravnomjerno penje, uzlazi:

Stoga što je silazna intonacija brža i oštrija od uzlazne, pad ili spuštanje tona je označeno okomitom crtom. Slabiji i sporiji rast uzlazne intonacije predočen je nešto dužom kosom crticom. Naglašeni slog označuju velika slova, a nenaglašene slogove mala.

Slične tonske osobitosti imaju i kratki naglašeni slogovi u riječima *dobar*, *para*, *žena*, *noga*, samo što je njihova melodičnost manje izrazita, a razlika između silaznog i uzlaznog tona teže zamjetljiva.

U riječima *dobar* i *para* naglašeni samoglasnik je kratak, odsječen, a visina i jačina glasa na kraju naglo pada. To su silazni tonovi.

U riječima *noga* i *žena* naglašeni samoglasnik je kratak i malo usporen jer se visina i jačina tona na kraju podigne, uzlazi.

Promjena u visini tona u naglašenom slogu, odnosno uzlaženje i silaženje tona se zove **intonacija**. **Intonacija** može biti **silazna** ili **uzlazna**.

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je slog?
2. Koliko slogova ima jedna riječ?
3. Sljedeće riječi izgovorite rastavljajući ih na slogove!

srce, predživot, udžbenik, Baranja, zaljubljenik, Ljiljana, Aladžić, penjanje, koljeno, čudo, čaj, polje, razumjeti, pepeo, tvrđava

4. Što znači dužina ili kračina slogova?
5. Navedene riječi prepisite te im označite dužinu ili kračinu slogova!

prijateljstvo, momak, poznavati, proljeće, cvjetovi, mijenjam, natjecatelj, sijačica, medvjeda, dvocijevka, svijetli, djela, rješenje, ljepilo, ozljeda, piće, cvjetulja

6. Što je naglasak?
7. Što je intonacija i kakva može biti?
8. Pokušajte ustanoviti intonaciju sljedećih riječi!

borac, mlijeko, braco, kiša, oluja, optuživati, preneseno, mačak, vjetar, baka, obitelj, nedjelja, godina, četvrtak, upoznavati se

Vrste naglasaka

Neke riječi u hrvatskom književnom jeziku imaju isti glasovni sastav, ali se ipak izgovaraju na različite načine (duže ili kraće, uzlaznim ili silaznim tonovima). Npr. riječi *lùk* (povrće) i *lûk* (oružje) se razlikuju u dužini, dok se riječi *tàtica* (dragi tata) i *tatica* (kraljivica) razlikuju u tonovima, a riječi *pìtati* (hraniti, toвити) i *pítati* (tražiti odgovor) i po jednom i po drugom. Na osnovi toga možemo zaključiti da hrvatski se naglasni sustav sastoji od tri jedinice, a to su: **jačina, dužina i tonovi**.

U najvećem broju hrvatskih riječi jačinom je istaknut samo jedan slog. Po vremenu trajanja slogovi mogu biti dugi ili kratki, dok po visini tona visoki ili niski.

Navedene naglasne jedinice (jačina, dužina i ton) se spajaju u hrvatskim riječima prema određenim pravilima. Najvažnija naglasna jedinica je jačina jer ona određuje **mjesto naglasaka** u riječima, dok se **vrsta naglasaka** određuje prema dužini i tonovima. Po dužini i intonaciji u hrvatskom se književnom jeziku razlikuju četiri naglasaka:

- **kratkosilazni naglasak** (kratak, odsječen, sa silaznim tonom): *lùk, tàtica, pìtati*
- **kratkouzlazni naglasak** (kratak, malo usporen, s uzlaznim tonom): *tatica, slàgati, žèna, noga*
- **dugosilazni naglasak** (dug, sa silaznim tonom): *lûk, sùnce, mðre, pìšem, òsmi*
- **dugouzlazni naglasak** (dug, s uzlaznim tonom): *pítati, slàgati, rúka, búđiti, ispitívati*

Četiri hrvatska naglasaka se obilježavaju oznakom iznad samoglasnika u naglašenim slogovima:

kratkosilazni:	≈
kratkouzlazni:	∖
dugosilazni:	∩
dugouzlazni:	∕

Pregledno se mogu prikazati i sljedećom tablicom:

	kratki	dugi
silazni	≈	∩
uzlazni	∖	∕

PREPOZNAVANJE NAGLASAKA

Razlikovanje naglasaka po dužini ne zadaje nam naročitih teškoća, budući da i u mađarskom jeziku razlikujemo duge i kratke samoglasnike. Radi pravilne uporabe pojedinih vrsta naglasaka najvažnije je, međutim, razlikovati uzlazne od silaznih naglasaka, budući da je to bitna odlika hrvatskoga književnoga jezika.

Radi što lakšeg prepoznavanja pojedinih naglasaka, možemo izvesti nekoliko najosnovnijih koraka:

1. **korak:** odrediti mjesto naglasaka, tj. odrediti koji je naglašen slog (npr. u riječi Marko naglašen je prvi slog: Marko)
2. **korak:** utvrditi dužinu ili kraćinu naglašenoga sloga (taj prvi slog je dug: Maar-)

3. **korak** (najteži!): odrediti intonaciju naglašenoga sloga (za utvrđivanje intonacije mogu pomoći i druga pravila naglašavanja) (npr: u dugom naglašenom slogu Maar – ton se spušta, tj. intonacija je silazna, dakle naglasak je dugosilazni)
4. **korak**: određivanje nenaglašene dužine iza naglašenoga sloga (u riječi Marko iza naglašenoga sloga nema dugog samoglasnika)

Molim malo *vđdē*.

Nema one *žēnē*.

Djevojke dugo *prćajū*.

U riječima *vode*, *žene* i *pričaju* iza naglašenoga prvog sloga imamo samoglasnike s označenom dužinom. Ti slogovi nisu naglašeni, ali ipak ih treba izgovarati nešto duže od ostalih. Obično takvi slogovi nisu dvostruko duži od nenaglašanih, najčešće su tek malo, ali ipak primjetno duži. To su samoglasnici s **nenaglašenom dužinom**.

Nenaglašenu dužinu imaju nastavci:

- a) u *prezentu glagola*: vđlīm, vđliš, vđli, vđlīmo, vđlīte, vđlē; glēdam, glēdaš, glēdā, glēdamō, glēdatē, glēdajū
- b) u *određenom obliku pridjeva*: slātkī, slātkā, slātkō, slātkōga, slātkōme ...
- c) u *genitivu jednine imenica ženskoga roda*: žēnē, vđdē, sēstrē
- d) u *instrumentalu jednine imenica ženskoga roda*: žēnōm, vđdōm, sēstrōm ...
- e) u *genitivu množine imenica svih rodova*: sīnōvā, djēvojākā, sēlā, mōrā

Mnoge druge riječi u različitim položajima također mogu imati nenaglašenu dužinu: *mđmčād*, *zēmljāk*, *zēmljōrādnik*, *īgralište*, *krđtkōst*.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje naglaske razlikuje hrvatski književni jezik i čime se oni obilježavaju?
2. Što je nenaglašena dužina?
3. U kojim oblicima riječi dolazi nenaglašena dužina?
4. Stavite silazne naglaske na sljedeće riječi!

bod, *mač*, *med*, *tvrd*, *peč*, *čist*, *plav*, *zvati*, *znati*, *tući*, *stoj*, *blijed*, *san*, *dan*

5. Uvježbajte pravilno naglašavanje riječi čitajući naglas sonet *Notturmo* Antuna Gustava Matoša!

Mlāčna nđć; u sēlu lāvez; kāsān
Ćuk il nētopīr;
Ljúbav cvījēća – mīrīs jak i strāsān
Slāvi tājni pīr.

Sitnī cvřćak sjetno cvřćī, jāsān
Kāo srēbren vīr;
Tēške đči sklāpaju se nā san,
S nēba rđsī mīr.

S mřkōg tōrnja bāt
Brđfi pđspān sāt,
Blāga svjētlōst sīpī sa visīnā;

Kroz samđću, mūk,
Svē je tīši hūk:
Žēljeznicu gūtā vēc daljīna.

RIJEČI I IZGOVORNE CJELINE

Dogodit će mi se sve čemu sam se oduvijek nadala.

Gore navedena rečenica se sastoji od deset riječi. Međutim, ne naglašava se svaka riječ zasebno, već one dolaze u skupovima koji su pod jednim naglaskom:

[*Dogoditćemise*] [*sve*] [*čemusamse*] [*oduvijek*] [*nadala*].

Dakle, rečenica koja se sastoji od deset riječi, ima pet izgovornih cjelina. Riječi koje nemaju svoga naglasaka izgovaraju se zajedno s riječi ispred ili iza sebe kao jedna izgovorna cjelina. **Izgovorna** ili **naglasna cjelina** je skup riječi koje se izgovaraju u jednome dahu, pod jednim naglaskom.

NAGLAŠENE I NENAGLAŠENE RIJEČI

Iz prethodne rečenice se može vidjeti da u hrvatskom jeziku nije svaka riječ naglašena.

Riječi *će, mi, se, sam* nemaju svoga naglasaka već se izgovaraju zajedno s drugim riječima.

Riječi koje nemaju svoga naglasaka zovu se **nenaglasnice**, **klitike** ili **atoničke (nenaglašene) riječi**.

Razlikuju se dvije vrste klitika: **prednaglasnice** i **zanaglasnice**.

- Zanaglasnice** su riječi bez svoga naglasaka koje stoje iza naglašene riječi i izgovaraju se s njom zajedno kao jedna izgovorna (naglasna) cjelina.

Zovu se još **enklitike** ili **naslonjenice**.

npr. *Hoćeš li doći?* [*Hoćešli*] [*doći*]?
Ti ćeš mu reći. [*Tićešmu*] [*reći*].

Zanaglasnice su:

- glagolske:** *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će; sam, si, je, smo, ste, su; bih, bi, bismo, biste;*
- zamjeničke:** *me, mi, te, ti, ga, mu, je, ju, joj, nam, nas, vam, vas, ih, im;*
- upitna čestica:** *li*

- Prednaglasnice** su riječi bez svoga naglasaka koje se nalaze ispred naglašene riječi i izgovaraju se s njom zajedno kao jedna izgovorna (naglasna) cjelina.

Zovu se još i **proklitike** ili **prislonjenice**.

Idem iz grada. – [*Idem*] [*izgrada*].

Ne volim crtati. – [*Nevolim*] [*crtati*],

Prednaglasnice su :

- prijedlozi:** *u, o, na, po, zbog, oko, iz, do,* itd.
- neki veznici:** *i, ni, i dr.*
- niječnica:** *ne*

Prednaglasnice se utoliko razlikuju od zanaglasnica što one pod određenim uvjetima mogu postati i naglašene. To se događa kada se prednaglasnica nađe pred slogom na

kojem je silazni naglasak. Tada se taj silazni naglasak pomiče za jedan slog naprijed, na prednaglasnicu kao kratkouzlazni.

npr. *ne spavam* > [nespavam], *kod kuće* > [kotkuće], *uz put* > [usput]

Naglasci se mogu promijeniti i unutar istih ili srodnih riječi. Po pravilu naglasak je stalan samo na nepromjenjivim riječima. U velikom broju promjenjivih riječi naglasak podliježe promjenama: prelazi na drugi slog ili mu se mijenja karakter.

npr. *sîn, sînovi, (od) sinóvā, sinòvima*
grād, grādu, (po) grádu, grādovi, gradóvā, grādovima
rúka, rúku, (zbog) rúkē

Naglasci nekih izvedenica također se mogu razlikovati od naglasaka osnovnih riječi od kojih su izvedene:

npr. *ljūt – ljútinja; bàcati – báciti; Kàtica – Káta; dôm – dòmovina:*

ZADACI I VJEŽBE

1. Što su naglasne ili izgovorne cjeline?
2. Kako se nazivaju riječi bez svoga naglasaka?
3. U koje dvije skupine se dijele riječi bez svoga naglasaka?
4. U sljedećim rečenicama pronađite nenaglašene riječi i odredite ih prema vrsti!

Istinu govoreći, ne znam što smo gledali, što smo čekali, ali i ja sam gledao. Oblake, vjetar, valove...

Kad bi oluja počela, najprije kao jak vjetar, ustali bismo i stajali uza samo more. Sve do kiše. A tada, iako bi svi vidjeli da pada, moj bi djed rekao:

– Kiša!

Kao da smo tu njegovu riječ čekali, a ne oluju. Žurili smo u kuću, na svoja mjesta oko ognjišta.

OSNOVNA PRAVILA HRVATSKOGA NAGLAŠAVANJA

1. **Svaka je riječ naglašena (tonička riječ)** osim nenaglasnica, pri čemu **jedna riječ obično ima jedan naglasak**. Iznimno neki pridjevi u superlativu, odnosno neke složennice mogu imati po dva naglasaka. (*nājrazgovjētnijī, kòntrarevolúcija*)
2. **Jednosložne riječi imaju samo silazne naglaske**. (*dān, sāt, mīr, kāp, sīr, rōd, rāt, sān*)
3. **Višesložne riječi na prvome slogu mogu imati bilo koji naglasak**.

kratkosilazni: *sjēnica, gōdina, nēbo*

kratkouzlazni: *sēlo, pāra, žēna*

dugosilazni: *mājka, bājka, Kārlovac*

dugouzlazni: *príluka, rúžan, táma*

Za razliku od hrvatskoga jezika u mađarskom je naglašen uvijek prvi slog. Takav **naglasak** se zove **vezan**. Hrvatski naglasni sustav je **djelomično vezan**, kao što se to vidi iz navedenih pravila hrvatskoga naglašavanja.

U hrvatskom i mađarskom jeziku postoji velik broj riječi istoga ili sličnoga glasovnog sastava i značenja. To su uglavnom tuđice, kao i vlastita imena. Budući da je u mađarskome jeziku naglasak vezan, u tim riječima je naglasak na prvome slogu: *cezúra*, *tabletta*, *politika*, *telefon*, *Amerika*. U istim riječima u hrvatskome jeziku naglasak je na središnjim slogovima, pa njihovo pravilno naglašavanje glasi ovako: *cezura*, *tableta*, *politika*, *telefon*, *Amerika*.

4. **Na središnjim slogovima višesložnih riječi mogu stajati samo uzlazni naglasci.**
 kratkouzlazni: *višîna*, *daljîna*, *površîna*, *dalmâtînski*
 dugouzlazni: *počétak*, *poduzéce*, *dominírati*, *Dalmatínac*
5. **Na posljednjem slogu po pravilu nema naglasaka**, osim nekih usklika i riječi stranoga podrijetla: *ohó*, *ahá*, *René*
6. **Silazni se naglasci mogu prenijeti na prednaglasnicu ...**
 a) kao kratkouzlazni: *iz kućê*, *òd njega*, *ù škòlu*
 b) kao kratkosilazni: *zà nogu*, *pòd ruku*, *nà glavu*
7. **U promjenjivim riječima** s promjenom oblika često se mijenja i naglasak. (*písati*, *pîšem*, *pîsi*; *drûg*, *drûgovi*)
8. **Naglasak ima razlikovnu funkciju u značenju riječi.** (*gràd* – *grâd*, *lûk* – *lûk*, *pàs* – *pàs*, *pèro* – *Péro*)

Razlikovna funkcija naglasaka

Katkad o naglascima i dužini ovisi značenje riječi, ili drugom riječju s promjenom naglasaka riječ dobije i novo značenje. U sljedećim parovima riječi se nalaze riječi istoga glasovnog sastava, ali se one razlikuju po naglasku, pa i značenju:

<i>dràga</i> (uvala, dolinica)	-	<i>drâgâ</i> (mila)
<i>gràd</i> (tuča, led)	-	<i>grâd</i> (naselje)
<i>jèla</i> (jestvine)	-	<i>jéla</i> (crnogorično drvo)
<i>kûpiti</i> (sabitati)	-	<i>kúpiti</i> (novcem pribaviti)
<i>lûk</i> (povrće)	-	<i>lûk</i> (oružje)
<i>mîslite</i> (prezent)	-	<i>mîslite</i> (imperativ)
<i>pàs</i> (životinja)	-	<i>pàs</i> (pojas)
<i>pèro</i> (sredstvo za pisanje)	-	<i>Péro</i> (muško ime)
<i>pítati</i> (tražiti odgovor)	-	<i>pîtati</i> (hraniti, toviti)
<i>sàmo</i> (veznik)	-	<i>sámo</i> (pridjev)
<i>slàgati</i> (izreći laž)	-	<i>slâgati</i> (sastavljati)
<i>tèk</i> (istom)	-	<i>têk</i> (apetit)
<i>tiik</i> (prilog za blizinu)	-	<i>tîk</i> (vrsta drveta)
<i>Vîd</i> (muško ime)	-	<i>vîd</i> (osjetilo)
<i>Vlâsi</i> (narod)	-	<i>vlâsi</i> (kosa)

ZADACI I VJEŽBE

1. Koji naglasak imaju jednosložne riječi?
2. Ima li riječi u hrvatskom književnom jeziku s dvama naglascima?
3. Koji naglasak imaju višesložne riječi na prvome slogu?
4. Navedite još neka od pravila hrvatskoga naglašavanja!
5. Označite pravilnim naglascima riječi u sljedećim rečenicama!

On je mnogo radio i napravio radio. Smije se kad se smije. Ruža ne treba pomoć ruža. Evo Luke iz luke. Naša mlada nije baš mlada. Jela bi nešto jela. Radi kao što se radi. On nema žene; zato ga braća žene, ali on ne mari za žene. Bilo mu je slabo bilo.

6. Pronađite nepravilno naglašene riječi među sljedećima!

pòtpis, ìzrada, bròd, pravòpis, učítelj, seljāk, brój, porcùlān, vòjnik, profesòrica, ispitíva-ti, gipkòća, svàdba, potpáliti

GOVORNO PRIOPĆAVANJE

„Govor je izvor svih nesporazuma.“
(ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY)

Što je jezik?

„Jezik je čovjekov urođen sustav znakova koji mu služi za sporazumijevanje, odnosno za priopćavanje svojih misli i osjećaja.“

Sva se živa bića, a među njima i ljudi služe raznim **sustavima za sporazumijevanje**. Životinje se, na primjer sporazumijevaju glasanjem: ptice cvrkuću, mačke mijauću, psi laju, krave muću, konji ržu, itd. Osim glasanja, životinje se sporazumijevaju i njuhom, ostavljajući za sobom mirisne tragove, pokretima (npr. pčelinji ples). Miris je nazočan i u međusobnom sporazumijevanju nekih biljaka i kukaca.

Sva ta osjetila imaju ulogu i u sporazumijevanju ljudi. **Sporazumijevanje vidom** npr. uključuje razne grimase, geste, pokrete lica i tijela. Prometni znakovi, dimni signali, pisma, znakovi gluhoonijemih također su neki od vidova vidnog sporazumijevanja.

Sporazumijevanje dodirom uključuje rukovanje, poljubac, zagrljaj, udarac, zaušnicu, pa i Brailleovo pismo kojim se služe slijepi.

Mirisom i okusom se služe novorođenčad i mala djeca, a oni im pomažu u prepoznavanju njima bliskih osoba, roditelja, a prvenstveno majke.

Osjetilo sluha se ne ograničava samo na govor, već sporazumijevanju uz pomoć sluha pripada i plač, pjevanje, fućkanje, smijeh, pa kucanje, Morseovi znaci i sl. Međutim, kako ljudi stalno imaju potrebu priopćavati drugima, svojoj okolini sve ono što se njima događa, svoje misli, osjećaje, želje, strahove, boli itd., govor spada u najvažnija i najčešća glasanja ljudi. Prema tome, ljudsko sporazumijevanje nije ništa drugo do izmjenjivanje misli, osjećaja, iskustava i sl., a sredstvo toga sporazumijevanja je **jezik**, kojim se ljudi razlikuju od ostalih živih bića. **Jezik je jedinstveno ljudsko sredstvo sporazumijevanja.**

Jezikom su se ljudi sporazumijevali i u prošlosti kada još nisu bile izumljene razne naprave za snimanje i skladištenje zvukova da ih sačuvaju za budućnost. Tada su nam svoja znanja i iskustva sačuvali u pisanom obliku, ili su ih prenosili s pokoljenja na pokoljenje usmenim putem.

ZADACI I VJEŽBE

1. Podsjetite se u kojim zanimanjima se ljudi služe raznim vidljivim znakovima?
2. Navedite tehnička sredstva koja su izumljena da nam pomognu u sporazumijevanju jezikom!
3. Što znate o sporazumijevanju putem različitih osjetila?
4. Što mislite, mogu li životinje naučiti ljudski jezik? Iznosite neka svoja iskustva!
5. Što je jezik?

Uloga materinskog jezika u životu pojedinca, društva te u komunikaciji

Jezik je sredstvo za izražavanje naših misli, osjećaja i htijenja. Pogodan je i za to da s drugim ljudima iz naše sredine stupimo u kontakt. Jezik je važna činjenica i ljudskoga razvoja, budući da se putem jezika prenosi u sadašnjicu sve ono iskustvo koje su stekli naši preci. Na taj način zadaća nadolazećih naraštaja nije u tome da sve počnu iznova, već da postojeća znanja dalje razviju. **Jezik je, dakle najvažniji izvor naših znanja te nezamjenjivo sredstvo njihovih daljih unapređivanja.**

Jezik je sredstvo i našega razmišljanja. Misao koja se rodi u nama, ugledat će svjetlo dana u riječima, sintagmama, rečenicama. Raščlanjen, gibak jezik nas osposobljava da svoje misli i osjećaje izrazimo nijansirano.

Raščlanjenost i gipkost jezika je rezultat dugogodišnjega razvoja, pa se jezik pri upotrebi neprestano mijenja i razvija, čak i dandanas. Ovim jezičnim razvojem upravljaju unutarnje zakonitosti jezika, dok svjesna uporaba jezika taj proces može ubrzati. Ima vremenskih, društvenih razdoblja u kojima **svjesno razvijanje jezika** postaje društvenim zahtjevom (npr. hrvatski narodni književni preporod).

Jezični razvoj se događa i u životu pojedinca. Čovjek počinje rabiti jezik čim ga postane svjestan. Jezik koji malo dijete nauči od majke zovemo **materinskim (materinjim) jezikom**. Materinski jezik razumijemo, znamo najviše, njega rabimo najradije i najljepše. Na tome jeziku razmišljamo i sanjamo. Iako pojedinac tijekom svoga života nauči i druge (strane) jezike, najveće radosti i boli njegovoga života izražava na svome materinskom jeziku.

Konkretna stvarnost jezika za svakog pojedinca je njegov materinski jezik. On ga prati tijekom njegova života. Međutim, svaki jezik je živ dotle dok ga govore i dok je spreman na promjene i razvijanje. Ako iz bilo kojega razloga prestane funkcionirati, skameni se, postaje **mrtvim (izumrlim) jezikom** jer svaki jezik u životu drže njegovi korisnici. **Zahtjevna, pretenciozna uporaba materinskog jezika osnovni je zahtjev postojanja našega naroda.**

Jezik bogatim arsenalom svojih sredstava (rječničkim blagom, sustavom određenih pravila) stoji na raspolaganju svojih korisnika. Pripadnici jednog te istog naroda stoga se relativno lako sporazumijevaju što rabe iste jezične znakove, što znači, govore istim jezikom kada međusobno komuniciraju. **Jezik kao sredstvo svojina je cijeloga društva.** Tu kolektivnu svojinu svaki pojedinac koristi na svoj način, a tu konkretnu i **funkcionalnu uporabu jezika** nazivamo govorom. **Govor je prema tome, pojedinačnoga karaktera.**

Neophodni čimbenici govornoga priopćavanja (govorne komunikacije) jesu: **govornik, jezik** kao posrednik i **slušatelj**. Između govornika i slušatelja se stvara **govorna situacija** koja određuje **temu i ton govora te način oblikovanja**. Govornik i slušatelj su u stalnoj **uzajamnoj vezi**, a njihove uloge se mogu i zamijeniti. Nije samo govornik aktivan član, i slušatelj je to: sluša, pazi, razumije, shvaća i šalje povratnu informaciju, a samim time utječe na tijek govornoga priopćavanja. **Govorenje znači odgovornost** i za govornika, i za slušatelja. Govornik mora formulirati svoje misli tako da slušatelj od njih shvati

što je moguće više, dok slušatelj mora sve učiniti da bi shvatio i primio **poruku**. **Poruka je obavijest poslana iskazom.**

U govornom priopćavanju namjera nam nije samo priopćavanje, već i **djelovanje na** drugog čovjeka, pojedinca, tj. na **slušatelja**. Priopćavanje naših misli i konstatacija prati i **izražavanje naših osjećaja**. Ponekad molimo nešto, izražavamo svoju želju ili pak potičemo, zapovijedamo. Svoje zanimanje za neku stvar izražavamo pitanjem. Pitanje može služiti i kao sredstvo održavanja kontakta s drugim pojedincem.

Čimbenici govornoga priopćavanja djeluju zajedno. Nije važan samo sadržaj naših iskaza već i osjećaji koji su usko povezani sa sadržajem i koji ga prate, kao što je važan i **način i kakvoća formuliranja izrečenoga**.

Prenositi poruku i s tom porukom postići učinak moguće je samo uz pomoć profinjeno i **iznijansirano govorenog jezika**. Stoga „govoriti nije lako“!

ZAPAMTITE!

Jezik je kolektivna, društvena pojava, dok je govor pojedinačna pojava. Jezik je skup onih elemenata i pravila od kojih tijekom komunikacije činimo tekst.

Jeste li znali?

I drugi jezici razlikuju nazive za jezik i govor. U engleskom jeziku se jezik naziva *language*, a govor *speech*, u njemačkom ta se razlika očituje u izrazima *Sprache* i *Rede*, dok u francuskom u nazivima *langue* i *parole*. O razlikovanju jezika i govora prvi put je progovorio vrstan jezikoslovac francuskoga podrijetla Ferdinand de Saussure (čit. Sosir). Po njegovom mišljenju jezik i govor su dvije strane iste medalje.

ZADACI I VJEŽBE

1. Objasnite jezični razvoj!
2. Definirajte materinski jezik!
3. Koji su najvažniji čimbenici govornoga priopćavanja?
4. Što je poruka?

Čimbenici i funkcije govornoga priopćavanja

Svaki se znak zasniva na društvenom sporazumu. To je uvjet toga da bi ga obje strane (pošiljalac i primalac poruke) jednako razumjele.

Govorno priopćavanje (govorna komunikacija) znači:

- a) U širem smislu namjerna primjena bilo kojega jezičnoga sustava stvara govorno priopćavanje.

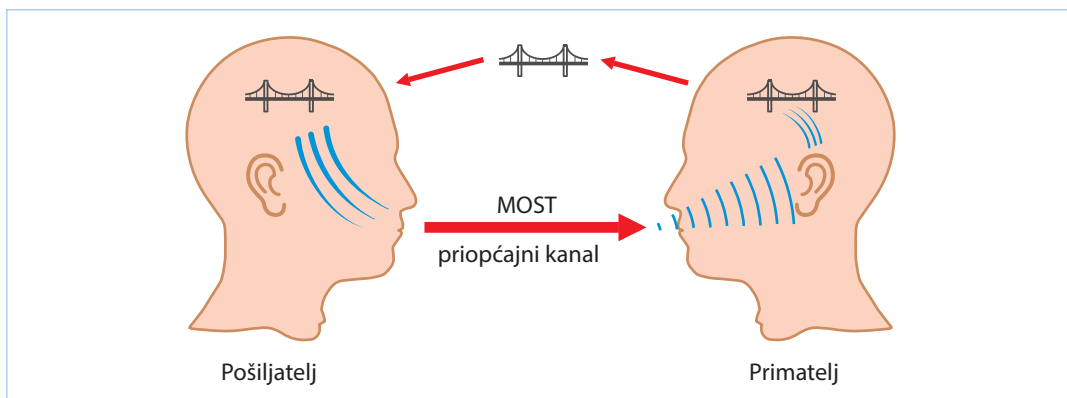
b) U užem smislu govornim priopćavanjem nazivamo namjernu uporabu jezika između ljudi. Govorno priopćavanje se zasniva na uzajamnosti. Pojednostavljeno rečeno **slanje** (od pošiljatelja) i **primanje** (od primatelja) **poruke** nazivamo **govornim priopćavanjem** (**govornom komunikacijom**).

Koji proces se odigrava kada se slušatelju želi prenijeti poruka *Nacrtaj mi most!*?

U svijesti se govornika, koga nazivamo **pošiljateljem**, stvara „slika“ mosta, koju nazivamo **pojmom**. Pošiljatelj tu poruku želi prenijeti slušatelju koji se u govornoj komunikaciji zove **primatelj** poruke. Nakon stvaranja slike u svijesti pošiljatelja slijedi **nadraživanje živčanog sustava**, a zatim **pokretanje govornih organa** (usne, nosna šupljina, zubi, desni i dr.) koji proizvode glasove *m, o, s, t*. Ti isti glasovi pokreću zračne valove koji udaraju na bubnjiće primatelja poruke i nadražuju mu živčani sustav uslijed čega živčani sustav šalje određene impulse svijesti i tako se u primateljevoj svijesti stvara slika tj. pojam mosta.

I u pošiljatelja i u primatelja poruke se odigrava isti proces, ali obrnutim redoslijedom. Dok je u pošiljatelja poruke proces ovakav: stvaranje pojma mosta > nadraživanje živčanog sustava > pokretanje govornih organa i proizvodnja glasova, dotle je u primatelja poruke baš obrnut: udaranje zračnih valova na bubnjiće > nadraživanje živčanog sustava > stvaranje pojma mosta.

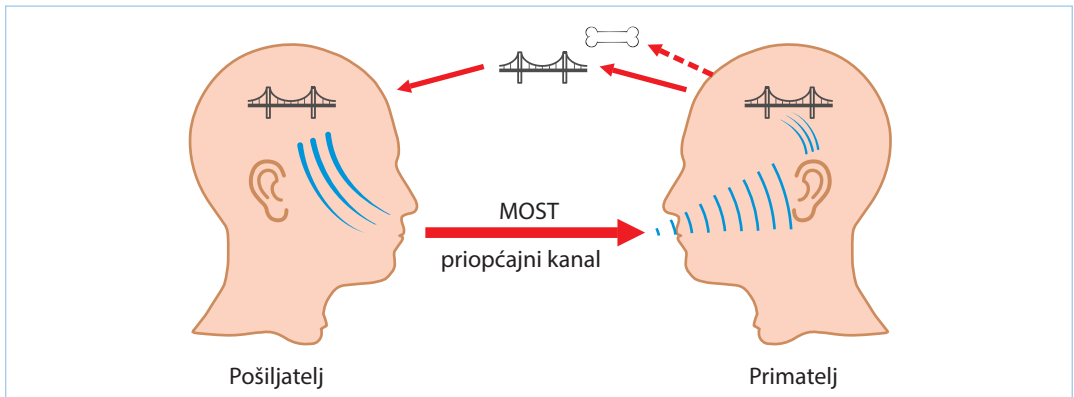
Iz navedenoga se jasno vidi da svaka poruka mora proći kroz **tri faze** od kojih se prva (stvaranje pojma) naziva **psihološkom**, druga (nadraživanje živčanog sustava) **fiziološkom**, a treća (pokretanje govornih organa i tvorba glasova) **fizičkom**. Njihov redoslijed je u pošiljatelja: psihološka, fiziološka, fizička, a u primatelja poruke: fizička, fiziološka, psihološka.

Stvaranje pojma most

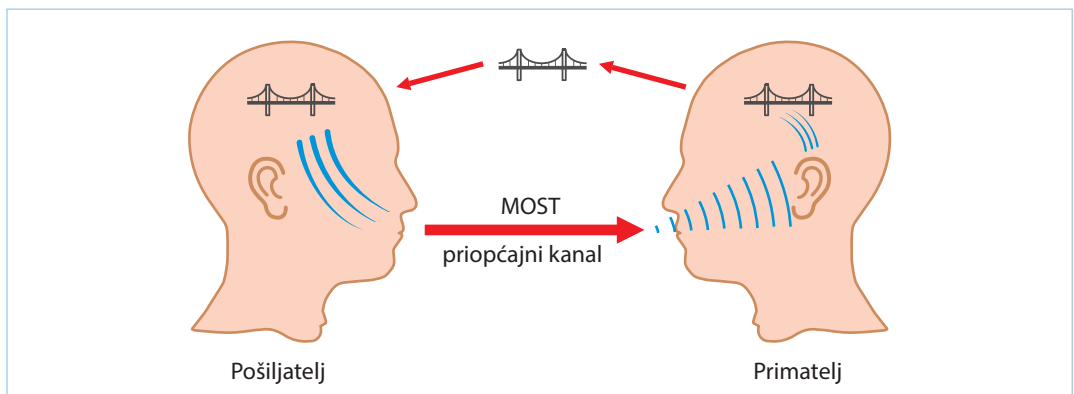
Primatelj poruke poruku može primiti na dva načina:

1. onako kako ju je pošiljatelj poslao, onim redom kojim ju je izgovorio. Tada će se pojam primatelja poistovjetiti s pojmom pošiljatelja. To nazivamo **sporazumom**.
2. drukčije od onoga kako ju je pošiljatelj poslao: npr. jedan glas zamijeni drugim ili glasove primi drugim redoslijedom. Tada će između pošiljatelja i primatelja doći do **nesporazuma**.

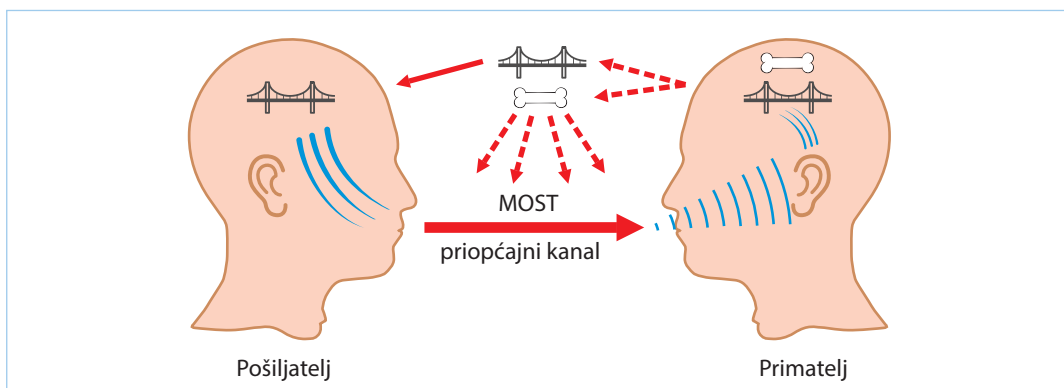
Nesporazum između pošiljatelja i primatelja poruke

Put kojim poruka putuje od pošiljatelja do primatelja poruke naziva se **priopćajnim (komunikacijskim) kanalom**. To je najčešće zrak koji nas okružuje, ali može biti i pismo, telefonska žica, email i sl.

Sporazum između pošiljatelja i primatelja poruke

U priopćajnome (komunikacijskome) kanalu bilo koje vrste može doći do određenih smetnji različite naravi (npr. neka buka s ulice, i sl.), ili je primatelj ne primi onakvu kakvu ju je pošiljatelj poslao, ili je uopće ne primi. Tu pojavu nazivamo **bukom u priopćajnome (komunikacijskome) kanalu**. Uzmimo na primjer da je primatelj poruke krivo razumio prvi element poruke *most*, glas *m* (zovimo ga **odsječkom** ili **segmentom** poruke), a mjesto njega je razumio glas *k* > *kost*. Tada će se u njegovoj svijesti stvoriti krivi pojam, a ne onaj na koji je mislio pošiljatelj poruke. Primatelj je od poruke primio samo *-ost*, ne znajući na što je mislio pošiljatelj poruke (*most* ili *kost*).

Buka u priopćajnom kanalu

Poruku *Nacrtaj mi most!* možemo dopuniti još nekim elementima, npr. *Nacrtaj mi most preko Dunava*. Taj dodatni element *preko Dunava* će otkloniti smetnje jer unatoč buci u priopćajnome kanalu, primatelj neće zamijeniti odsječak *m* odsječkom *k* jer bi poruka *Nacrtaj mi kost preko Dunava* bila neobična, nelogična, možda i apsurdna. Takve elemente koje razumijemo zahvaljujući okolini u kojoj se nalaze (**kontekstu**), nazivamo **zalihošću** ili **redundancijom**. **Zalihost** je, prema tome, **višak obavijesti** što služi tome da obavijest bolje razumijemo, a poruku primimo onakvu kakvu ju je pošiljatelj poslao.

Svaka poruka sadrži složenu namjeru, želi utjecati na više područja. **Cilj komunikacije** ovisi o govornoj situaciji i/li poruci. Prema tome razlikujemo različite **funkcije / uloge govornoga priopćavanja**:

1. obavješćivanje
2. izražavanje osjećaja
3. izražavanje zapovijedi ili želje.

Obavješćivanjem ili prenošenjem obavijesti i poruka postiže se **racionalni (razumni) učinak**, izražavanjem svojih osjećaja postizemo **emocionalni (osjećajni) učinak**, dok izražavanjem zapovijedi i želja na druge ljude usmjerujemo svoja htijenja, dakle postiže se **učinak volje**. Pri obavještajnoj funkciji pošiljatelj se najčešće izražava izjavnim rečenicama, dok su pri izražavanju osjećaja ili zapovijedi/želje češće usklične rečenice.

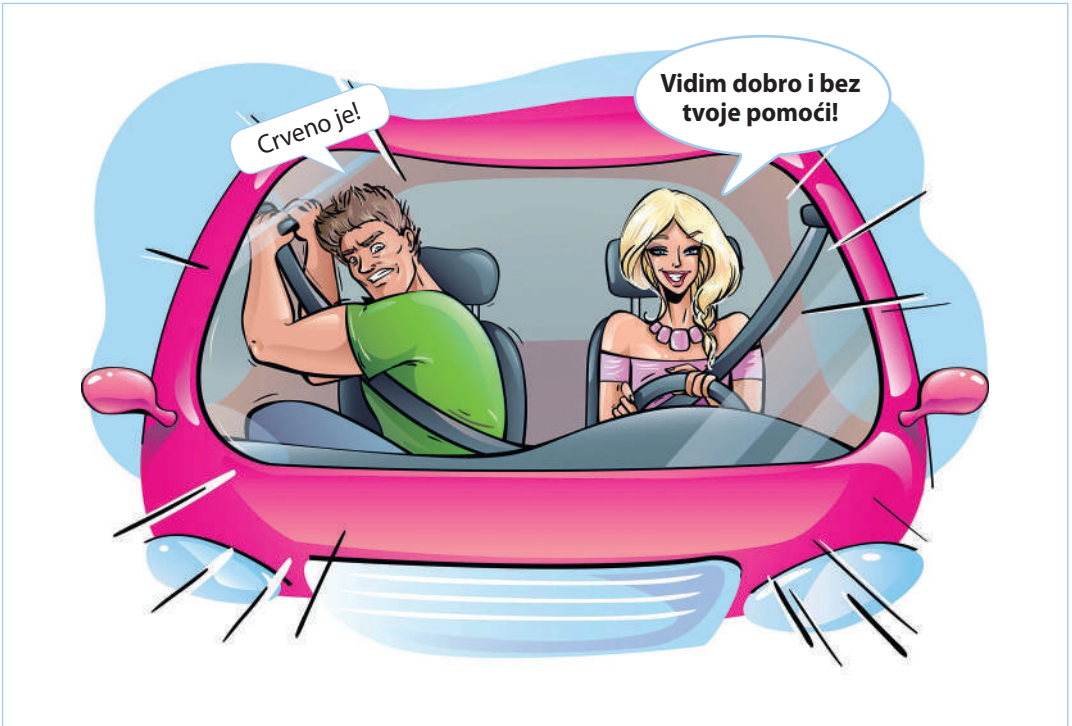
Omjer tih triju funkcija određuje tijek govornog priopćavanja. Obično se te tri funkcije zajedno pojavljuju, ali samo jedna od njih dominira. Npr. pri tumačenju fizičkih zakonitosti dominira razum, pri izviješću o umjetničkom doživljaju dominira izražavanje osjećaja, dok pri pozivu za organizaciju jedne priredbe dominira sam poziv ili poticaj. U lijepoj književnosti, na začuđujući način, sve tri funkcije djeluju istovremeno. Beletrističko djelo nas uvodi u svijet nepoznatih stvari pružajući pri tom doživljaj, formirajući naš karakter, izgrađujući našu osobnost. Jezično oblikovanje može postati izvorom i estetskoga doživljaja, tj. ono ima **estetsku ulogu**.

Osim gore navedenih funkcija govornog priopćavanja postoji još i funkcija za uspostavljanje kontakta. Naime svaku komunikaciju nekako započinjemo, pozdravljamo, oslovljavamo sugovornika s kojim želimo uspostaviti kontakt. Tada dolazi do izražaja

funkcija uspostavljanja kontakta. Tijekom komunikacije više puta dolazi do **funkcije održavanja kontakta**, tj. zapitamo sugovornika razumije li, prati li što mu govorimo. A na kraju svakako ćemo se oprostiti od sugovornika, znači važna je i funkcija zatvaranja/završavanja komunikacije.

U nekim situacijama govorimo o samom jeziku uz pomoć jezika, tu njegovu funkciju nazivamo **objasnidbenom**, stranom riječju **metajezičnom funkcijom**.

Na sljedećoj ilustraciji pokazat ćemo kako svaka obavijest sadrži mnoge poruke.

Svojom bezazlenom rečenicom *Crveno je!* pošiljatelj svjesno ili nesvjesno, namjerno ili nenamjerno, istovremeno odašilje četiri poruke:

1. prenosi predmetni sadržaj (crveno je),
2. prenosi ono što misli o samome sebi (Nadam se da ću preživjeti!),
3. o svojem sugovorniku i njihovom odnosu (Potrebna ti je moja pomoć u vožnji!),
4. o onome na što želi potaknuti svojim iskazom (Stani!).

I muškarac i žena odašilju brojne skrivene poruke. Muškarac upozorava ženu da joj/im prijete opasnost ako ona ne zaustavi automobil, da ga je strah na suvozačevom mjestu, on kritizira njezin način vožnje. Žena pak na njegov napad odgovara uvrijeđeno, arogantno, napeto kao da želi reći: „Nećeš mi ti zapovijedati kako da vozim, kada da kočim, šuti!“ i sl.

Govorno priopćavanje svoje funkcije može ispuniti samo ukoliko su svi njegovi čimbenici osigurani, stoga ih ponovimo!

Čimbenici govornoga priopćavanja su:

- a) **govornik i slušatelj**, tj. **pošiljatelj i primatelj** poruke (oni su uzajamno povezani, njihova uloga se mijenja, pri čemu ni uloga primatelja nije pasivna)
- b) **zajednički** sustav znakova koji posreduje, tj. **jezik** (ne samo jezični znakovi, već i nejezični kao što su geste i sl.)
- c) **poruka** (ona je rezultat govornoga priopćavanja)
- d) prijenosni kanal, tj. **priopćajni ili komunikacijski kanal**
- e) **zajednička znanja** i iskustva (prilagođavanje primatelju poruke).

TIPOVI KOMUNIKACIJE

Prema usmjerenosti komunikacijskog procesa razlikujemo jednosmjernu i dvosmjernu komunikaciju. **Jednosmjerna** je **komunikacija** kada slušatelj unutar procesa komunikacije ne može preuzeti ulogu govornika (pošiljatelja poruke). Primjer jednosmjerne komunikacije je usmeno predavanje, kada je predavač u ulozi pošiljatelja, a publika, slušateljstvo u ulozi primatelja, ili slušamo vijesti na televiziji, ili pisac piše knjigu.

Dvosmjerna je komunikacija ako u istoj govornoj situaciji govornik i slušatelj konstantno mogu zamijeniti uloge (npr. razgovor, telefonski razgovor, rasprava i sl.)

Tipove komunikacije razlikujemo i po tomu na koji način su sudionici komunikacije nazočni u prostoru i vremenu. Ako su pošiljatelj i primatelj istovremeno sudjeluju u komunikaciji, tj. u isto su vrijeme prisutni na istomu mjestu, riječ je o **neposrednoj komunikaciji**. Ako se komunikacija ne odvija u istome prostoru (npr. pri telefoniranju) ili u isto vrijeme (npr. na pismo odgovaramo tek nakon preuzimanja), radi se o **posrednoj komunikaciji**. I posredna i neposredna komunikacija može biti **jednosmjerna** ili **dvosmjerna**. Osim toga svaka komunikacija može biti **jezična (verbalna)** ili **nejezična (neverbalna/nonverbalna)**. Jezična se komunikacija služi jezičnim znakovima, dok nejezična pomoću nejezičnih znakova (npr. grimasa, gesta).

ZAPAMTITE!

KOMUNIKACIJA	NEPOSREDNA	POSREDNA
dvosmjerna	dva prijatelja razgovaraju za stolom	telefonski razgovor
jednosmjerna	predavanje na fakultetu	televizijska emisija

ZADACI I VJEŽBE

1. Definirajte govorno priopćavanje!
2. Objasnite faze govornoga priopćavanja!
3. Kakav je redoslijed faza u pošiljatelja, a kakav u primatelja poruke?
4. Kada govorno priopćavanje rezultira sporazumom, a kada nesporazumom?

OPĆA ZNANJA O JEZIKU

„Nitko drugoga potpuno ne razumije i nitko ne misli kod iste riječi isto ono što misli drugi.“

(JOHANN WOLFGANG VON GOETHE)

Komunikacijski sustavi

U prethodnom poglavlju smo se upoznali s pojmom sporazumijevanja. **Sporazumijevanje** ili **komunikacija** je proces u kojem jedan sudionik (govornik ili pošilatelj poruke) drugom sudioniku (slušatelju ili primatelju poruke) u nekom kontekstu s određenom namjerom želi prenijeti neku poruku. Sporazumijevanje se vrši komunikacijskim sustavom.

Komunikacijski sustavi su uvijek organizirane cjeline koje se sastoje od više međusobno povezanih dijelova, koji su nastali svjesno i namjerno da bi se uz njihovu pomoć ljudi lakše i bolje sporazumijevali. Dijelove komunikacijskog sustava, budući da imaju svoje značenje, nazivamo **znakovima**. Prema tome komunikacijski sustav, sastavljen od znakova, nazivamo **znakovni sustav**. Za ljudsko društvo je najvažniji komunikacijski sustav **jezik**, ali postoji još čitav niz drugih **nejezičnih** komunikacijskih sustava. Svijet tih nejezičnih znakova je jako bogat, prožima čitav čovjekov život, pomaže u snalaženju u svijetu. Skup svih znakova primijenjenim na pojedinome određenom području naziva se **znakovni sustav**. Takav znakovni sustav čine na primjer, prometne table i znakovi, razne boje koje označavaju reljef na zemljovidu ili sinoptičke karte u meteorologiji. Osnovna funkcija svih znakova u bilo kojem znakovnom sustavu je ista: oblikovanje i prenošenje poruke, sporazumijevanje u društvu.

Znanost koja se bavi proučavanjem jezika naziva se u znanstvenoj terminologiji **jezikoslovlje** ili **lingvistika** (*lat. lingua, jezik*), a znanost koja proučava razne nejezične znakovne sustave (kao što su simboli, signali, piktogrami, dijagrami i sl.) zove se **semiologija** (*grč. semeion, znak + logos, riječ, govor*).

Jezik kao znakovni sustav

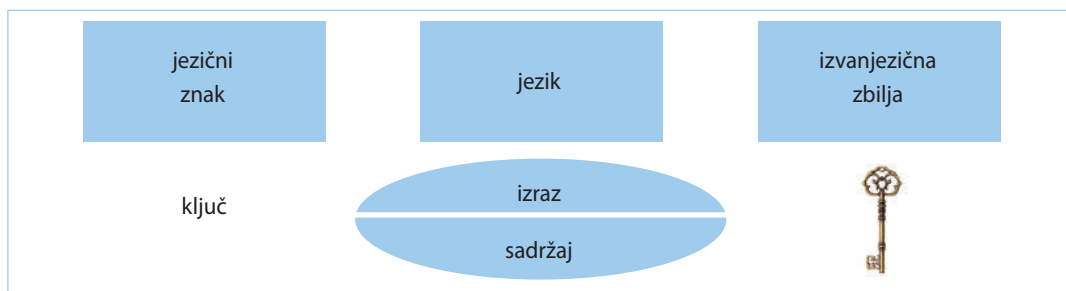
Jezik je sveopći **znakovni sustav** kojega svi poznaju i svi upotrebljavaju. Ujedno je jezik i najsavršeniji znakovni sustav jer je sposoban izraziti najzamršenije veze među stvarima svijeta, najsloženije odnose, najapstraktnije misli i najdublje osjećaje. Služi kao sredstvo ljudskoga razmišljanja i komunikacije.

Jezik je društveno djelo kojeg su stvorili ljudski kontakti u društvu. Njegov nastanak je rezultat dugogodišnjega razvoja. Jezik nije ništa drugo već sustav jezičnih znakova i pravila koje služe za njihovo povezivanje, koje su tisućama i tisućama godina stvarali članovi jedne sredine, društva ili naroda.

Jezik kao znakovni sustav tvore **jezični znakovi** kao što su glas, slovo, riječi, rečenice i sl. Većina jezičnih znakova ima dvodijelni sastav. Uzmimo na primjer za jezični znak riječ *ključ*. Ta riječ ima svoju materijalnu stranu koja se u govoru manifestira kao niz fonema (glasova): (k) + (lj) + (u) + (č), a u pismu kao niz grafema (slova): k + lj + u + č. Taj dio se naziva **označitelj** ili **izraz znaka**. S druge strane ista riječ ima i svoje značenje, tj. onu sliku predmeta izvanjezične zbilje koja postoji u svijesti pošiljatelja (*metalni predmet za otvaranje i zatvaranje brava*). Taj dio znaka se naziva **označenik** ili **sadržaj znaka**. Osim ta dva dijela postoji i treći, nejezični, a to je sam imenovani predmet, u ovome slučaju

Dakle od triju elemenata jezičnoga znaka dva pripadaju jeziku (izraz i sadržaj), a treći izvanjezičnoj zbilji.

Veza između označitelja i označenika nije uvijek tako jednostavna, naime jednom izrazu nije uvijek pridružen tako jednostavan sadržaj kao u slučaju jezičnoga znaka *ključ*, *škola* (prosvjetna i odgojna ustanova) ili *grad* (naseljeno mjesto).

Budući da se jezik kao sustav neprestano mijenja, veza između izraza i sadržaja može biti različita u raznim vremenskim periodima. Prisjetimo se samo kako je od nekadašnje *roka*, postalo *ruka*, od *byk* > *bik* ili od *ryba* postalo *riba*. Do promjena, međutim, može doći ne samo u dijelu izraza, već i u dijelu sadržaja. U prošlosti se izrazu *vrač* pridruživao sadržaj *liječnik*, a danas se istome izrazu pridružuje sadržaj *gatalac*.

Radi lakšega prikaza veze između izraza i sadržaja jezičnoga znaka u dosadašnjim smo primjerima jezični znak poistovijetili s riječi, ali izraz jezičnoga znaka nije samo jedna riječ, nego mogu biti i dvije, tri ili više, npr. *pas čuvar*, *mliječna čokolada*, *televizijska emisija*, *zoološki vrt*, *igraju se*, *daj mi ga*, *ne bi li ga*. Iz toga se vidi da jezični znak i riječ nisu istoiznačnice.

Veza između jezičnoga znaka i predmeta ili pojma iz izvanjezičnoga svijeta nije uvijek lako zamisliva. Kod riječi *kuća*, *pas*, *pjeva*, *piše*, *dnevnik* nije teško tu vezu zamisliti, ali je s tim teže učiniti isto kod riječi *i*, *ni*, *pred*, *iz* i sl. Stoga se riječi po stupnju određenosti svojega značenja dijele na **punoznačne (punoznačnice)** i **nepunoznačne (nepunoznačnice)**.

Nepunoznačnice su prijedlozi, uzvici, veznici i čestice. One služe za uspostavljanje veza (značenjskih i rečeničnih) između punoznačnica, pa se stoga nazivaju gramatičkim ili odnošajnim riječima. Imaju samo **gramatičko značenje**.

Punoznačnice su imenice, glagoli, zamjenice, pridjevi, brojevi i prilozima. One u rečeničnu (sintaktičku) vezu stupaju neovisno o drugim riječima, tj. samostalno ili zajedno s nepunoznačnicama. Prema tome punoznačnice imaju i **gramatičko** i **leksičko značenje**.

ZADACI I VJEŽBE

1. Kako se nazivaju simboli koji služe sporazumijevanju među ljudima?
2. Što je znakovni sustav?
3. Kako se dijele znakovni sustavi?
4. Kojoj od dviju skupina znakova pripadaju aerodromski znakovi, signalizacija riječne plovidbe i znakovi željezničke signalizacije?
5. Koja znanost proučava nejezične znakovne sustave?
6. Koji sadržaj povezujete uz sljedeće nejezične znakove?

Razlikovne značajke jezika

Jezik se razlikuje od svakog drugog sustava sporazumijevanja, bilo ljudskih, bilo ostalih. Postoji nekoliko bitnih značajki koje ga razlikuju od svih ostalih, a to su **proizvoljnost**, **usvojitost**, **plodnost**, **strukturno dvojtvo** te **strukturiranost**.

■ Proizvoljnost

Ljudski jezik je znakovni sustav u kojem su znakovi glasovi, kao i u mnogobrojnim životinjskim sustavima za sporazumijevanje, no bitna razlika je u tome što je veza između znakova i njihovog sadržaja proizvoljna, tj. **umjetno** je **uspostavljena**. Ta veza nema nikakvu povezanost sa stvarnošću. Npr. riječi *srna*, *medvjed*, *lav* ničim posebnim ne opravdavaju činjenicu da baš tim, a ne nekim drugim glasovima označavaju životinje o kojima je riječ. To nije slučaj kod životinja čiji su znakovi u izravnoj vezi s onim što znače (npr. brzina pčelinog pokreta u izravnoj je vezi s udaljenosti hrane od košnice).

Proizvoljnost vrijedi i za riječ kao jezični znak, budući da je veza između izraza i sadržaja riječi (*kuća* – zgrada koja služi za stanovanje) također utvrđena prešutnim dogovorom članova nekog društva. To najbolje možemo ilustrirati činjenicom da se isti **označenik**, *mužjak kokoši* u različitim dijelovima hrvatskoga jezičnog područja povezuje s različitim **označiteljem**: *pijetao*, *pijevac*, *oroz*, *kokot*. Iznimku čine jedino onomatopejske riječi koje svojim izrazom (glasovima) pokušavaju oponašati određene zvukove iz prirode.

■ Usvojitost

Svaki pojedinac uči, **usvaja** jezik, najprije od majke, kasnije od sredine, okolice u kojoj se nalazi, a onda tijekom školovanja, pa i kasnije. Može se reći da čovjek uči jezik dok je živ, dok su životinjama različiti sustavi za sporazumijevanje ugrađeni genetski.

■ Plodnost

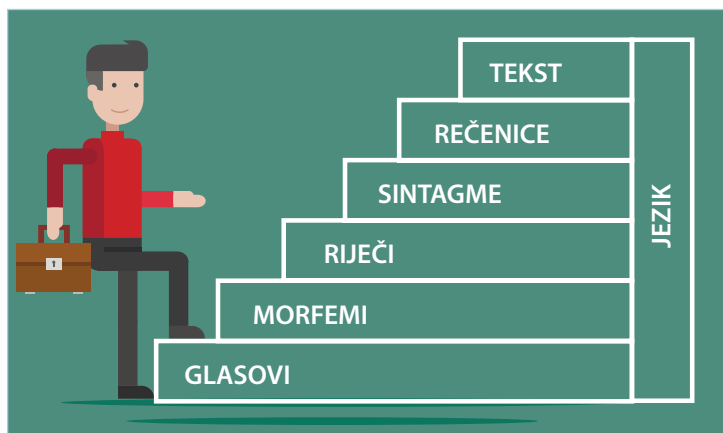
Jezična plodnost znači da je njime moguće iskazivati bezbroj novih značenja, što proizlazi iz činjenice da je broj kombinacija jezičnih znakova neograničen. Jezičnu plodnost dokazuje i činjenica da je jezik u stalnome razvoju, uvijek je moguće pojavljivanje novih jezičnih znakova koji se onda opet mogu kombinirati s već postojećima na bezbroj načina.

■ Strukturno dvojtvo

Ljudski jezik, kao i životinjski, se sastoji od glasova koji sami po sebi ništa ne znače (npr. glasovi *o č e v j k*). Spajajući glasove na razne načine dobijamo riječi koje pak imaju svoje značenje: *oče, čovjek, koje, ček*. To znači da se ljudski jezik sastoji s jedne strane od glasova, jedinica koje nemaju značenje, ali imaju razlikovnu funkciju, a s druge strane od riječi (sastavljenih od glasova) koje imaju značenje. Upravo ova mogućnost raščlanjivanja ljudskoga jezika ne dvije razine, glasovnu i značenjsku, znači **strukturno dvojtvo**.

■ Strukturiranost

Strukturiranošću ljudskoga jezika nazivamo pojavu da svaka jezična jedinica ima svoje mjesto u jezičnome sustavu i prema određenim pravilima se spaja s drugim jedinicama iz istoga sustava (ili se mogu s njima zamjenjivati). Tako se glasovi spajaju s drugim glasovima u **riječi**, riječi s drugim riječima u **sintagme**, sintagme s drugim sintagmama u **rečenice**, a rečenice s drugim rečenicama se spajaju u povezan **tekst**. To u životinjskim priopćajnim sustavima nije tako, budući da su njihove jedinice bez međusobnoga povezivanja. Npr. rečenica *Ivan sjedi na stolici* se sastoji od jedinica *Ivan, sjedi, na, stolici*. Redosljed tih jedinica je djelomično vezan, budući da ona još može glasiti *Na stolici sjedi Ivan, Na stolici Ivan sjedi* ili *Ivan na stolici sjedi*, ali ne može *Na Ivan stolici sjedi, Na sjedi Ivan stolici* i sl. jer je mjesto prijedloga u jezičnome sustavu određeno pravilima.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje su razlikovne značajke jezika?
2. Ima li jezičnih znakova koji ne podliježu proizvoljnosti jezika?
3. Protumačite strukturno dvojstvo jezika!
4. Što znači strukturiranost jezika?

Razlike između jezičnoga sustava i govora

Jezik kao sredstvo pruža nam mogućnost za govorni čin, za uspostavljanje komunikacijskoga procesa (usmenoga ili pismenoga), ali jezik i govor nije jedno te isto. Jezik se razvio iz govora tijekom jednog dugog procesa čiji rezultat je jezični sustav. Osnovom izgradnje jezičnoga sustava bio je govor.

Razlike između jezičnoga sustava i govora su sljedeće:

JEZIK je...	GOVOR je ...
kolektivno djelo	individualno djelo, primjena jezika u komunikaciji
sredstvo (mogućnost)	ostvaraj uz pomoć toga sredstva
vezan, pravilima reguliran, iako se stalno mijenja	mного nevezaniji, jezični znakovi se mogu slobodno rabiti (unutar pravila i zakonitosti)
neovisan o svijesti pojedinca (objektivan)	individualno obojeno djelo (subjektivan)

Između govora i jezika postoji uzajamna povezanost i danas. Što više poznajemo jezik, to se točnije, preciznije, iznijansiranije izražavamo.

Jezik je promjenljiv znakovni sustav koji dotle postoji dok je spreman na promjene i dok njegovi korisnici osjećaju odgovornost ne samo za svoj govor, već i za jezik svoga naroda.

Govorne vrednote jezika

*„Djeco moja, hrabri zatočnici,
Vas je ova zemlja porodila,
Kršovita, ali vami zlatna.
Djedi vaši rodiše se tudijer,
Oci vaši rodiše se tudijer,
I vi isti rodiste se tudijer:
Za vas ljepše u svijetu neima.“*

(IVAN MAŽURANIĆ, SMRT SMAIL-AGE ČENGIĆA, ČETA)

Zamislite da ove Mažuranićeve stihove morate izgovoriti pred publikom na školskoj priredbi! Da bi vaša interpretacija bila što bolja i izražajnija morate se služiti visinom, bojom glasa, ubrzavanjem i usporavanjem recitiranja, stankama, podizanjem i spuštanjem tona i sl.

U prethodnim lekcijama bilo je riječi o jeziku kao sredstvu komunikacije, ali i ovaj primjer dokazuje da se ne sporazumijevamo samo uz pomoć jezika tj. onoga što riječi znače, već i uz pomoć govornih vrednota jezika, a to su: **jačina (intenzitet)** glasa, **visina (ton)** glasa, **brzina (tempo)** govorenja i **stanka (pauza)**.

Ako bolje razmislimo, ne služimo se svi jezikom na isti način. Gore navedene Mažuranićeve stihove svi bismo izgovarali na različite načine, u drugačijoj interpretaciji jer se svi različito služimo govornim vrednotama. Tako činimo i u svakodnevnoj komunikaciji: načinom kojim govorimo dopunjujemo značenje onoga što govorimo.

Stupanj ulaganja napora, snage, isticanja glasa nazivamo **jačina (intenzitet) glasa**. Njome možemo izraziti svoj emocionalni stav prema onome o čemu govorimo. Riječ koju želimo naglasiti izgovaramo jačim glasom. Tu osobinu glasa možemo kombinirati s visinom glasa.

Visina (ton) glasa postiže se dizanjem ili spuštanjem glasa. Kada se jačina i visina udruže, tj. u rečenici se visinom i jačinom istakne jedna riječ, tada je na toj riječi **rečenični/logički naglasak**. Ta je riječ najvažnija za razumijevanje obavijesti.

Mijenjanje visine tona naziva se **rečenična/govorna intonacija/melodija**. Razlikujemo **silaznu** i **uzlaznu intonaciju**. Izjavne, upitne i usklične rečenice imaju različitu rečeničnu melodiju. Budući da intonacija razlikuje značenje rečenice (ima razlikovnu funkciju), naziva se i **logička melodija**.

Brzina ili **tempo govora** je vrijeme potrebno za izgovor riječi i/li rečenica. Tempo može biti polagan, umjeren ili brz. Dinamična zbivanja se izgovaraju brzim tempom, a melankolična, tužna polaganim tempom.

Stanka ili **pauza** znači predah u govorenju. Razlikujemo dvije vrste stanki: **1. fiziološka stanka** (predah radi udisanja), **2. psihološka stanka** (namjerni, svjesni predah radi isticanja onoga što slijedi u govoru). Katkad o mjestu stanke ovisi značenje rečenice, stoga ju nazivamo **logičkom stankom**.

Među govorne vrednote spadaju još **ritam** (pravilna izmjena kratkih i dugih, naglašanih i nenaglašanih slogova), **mimika** (izražavanje osjećaja pokretima mišića lica - grimase), i **gestikulacija** (izražavanje gestama - pokretima ruku i tijela).

Govorne vrednote proizlaze iz zvuka ljudskoga glasa, a govorne se osobe razlikuju prema boji glasa (**timbar**), snažnom izražajnom sredstvu koje prenosi mnoštvo ugodnih i neugodnih obavijesti.

Razlikovna sredstva na razini rečenice jesu rečenična intonacija, rečenična stanka i rečenični naglasak.

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje su vrednote govorenog jezika?
2. Što se postiže u komunikaciji govornim vrednotama?
3. Rečenicu *Susjed je kupio nov auto* izgovorite različitim rečeničnim intonacijama! Objasnite svoju interpretaciju!
4. Stihove Antuna Branka Šimića interpretirajte različitim rečeničnim intonacijama!

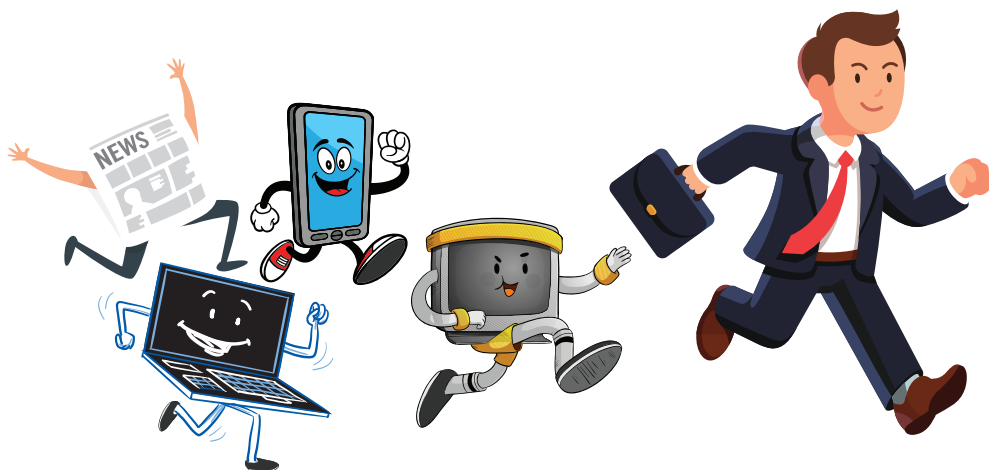
Pjesnici su čuđenje u svijetu

*Oni idu zemljom i njihove oči
velike i nijeme rastu pored stvari*

*Naslonivši uho
na ćutanje što ih okružuje i muči
pjesnici su vječno treptanje u svijetu*

Masovna komunikacija

Vjerojatno svi volite slušati radio, gledati televiziju, čitati novine, časopise, stripove, a danas je neophodno rukovati i računalom, surfati internetom i sl. Koristeći se zadnjim krikovima tehnike primjećujemo da na nas osim napisanih ili izgovorenih riječi utječu i slike, boje, zvukovi koji prate te riječi. Ovim jezičnim i nejezičnim kodovima sredstva masovne komunikacije šire neku obavijest, obavještavaju nas ili nam skreću pozornost na neku zanimljivu, važnu stvar. Nedostatak te komunikacije je da ne možemo odmah

reagirati na poruke televizije, radija, interneta i ostalih sredstava masovne komunikacije, a i kasnije u dosta ograničenom obliku.

Masovna komunikacija je jednosmjerno prenošenje poruka brojnoj publici posredstvom masovnih medija.

Sredstva masovnog priopćavanja imaju brojne funkcije: prvenstveno nas obavještavaju, ali važna im je i uloga pozivanja te u tom interesu nisu lišeni ni elemenata kojima djeluju na naše emocije. U vizualnim (vidljivim) i auditivnim (slušnim) emisijama važno je uspostaviti i održavati kontakt s publikom te zaključiti ga na kraju. U pisanim vrstama medija bitna je i estetska funkcija. Masmedije karakterizira što redovito i uglavnom istovremeno dostavljaju informacije primateljima. Primanje tih informacija mi, primatelji možemo regulirati, naime jednostavno možemo isključiti radio ili televizor ako ne želimo poslušati najnovije vijesti.

PONOVITE!

Komunikacija je obavještavanje, razmjena obavijesti, informacija uz pomoć nekog sredstva koje služi u te svrhe, odnosno jezičnog i nejezičnog sustava znakova.

Čimbenici **procesa priopćavanja**: pošiljatelj, primatelj, poruka, jezični kod, komunikacijski kanal, zajednička stvarnost, zajedničko predznanje, govorna situacija, veza i buka u kanalu.

Cilj komunikacije: informiranje, izražavanje osjećaja, poziv, uspostavljanje i održavanje kontakta, estetski učinak, objasnidbena uloga.

Komunikacija može biti **jednosmjerna** i **dvosmjerna**, odnosno **neposredna** i **posredna**.

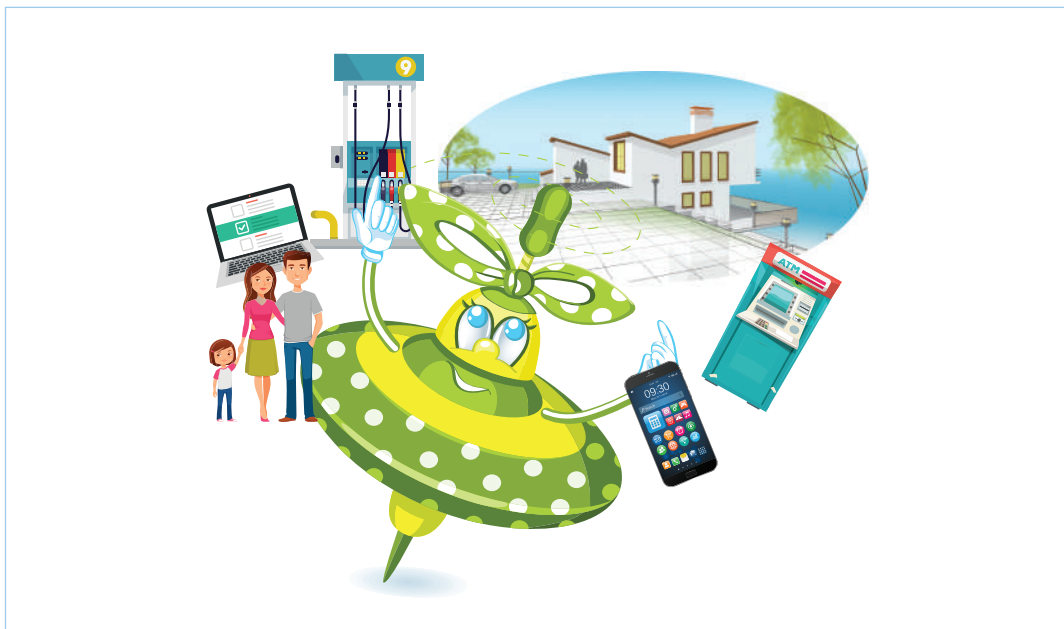
Masovna komunikacija je ona vrsta komunikacije koja brojnoj publici na jednosmjernan i posredan način prenosi informacije uz pomoć jezičnih i nejezičnih znakova.

Jeste li čuli za spin? Ova riječ engleskog podrijetla (engl. *virtjeti*) danas se sve češće upotrebljava u medijima za manipuliranje javnosti lažnim, neistinitim informacijama kojima se osobe ili događaji prikazuju boljima nego što u stvarnosti jesu. Spin je trik kojim se informacije toliko „zavrtne“ da se prikazuju u drugom, ljepšem svjetlu bez iznošenja laži. To postižu raznoraznim tehnikama, npr. iznošenjem samo pozitivnih činjenica, upotrebom **eufemizama** koji ublažavaju istinu, prikrivanjem loših vijesti i sl.

Da bismo izbjegli utjecaj spina, informacije iz masovnih medija moramo primati s oprezom razmišljajući o svakoj informaciji koju dobijamo. Moramo poraditi na svojoj medijskoj pismenosti. **Medijska pismenost** znači razlikovati pravu i bitnu informaciju od manipulativne, lažne, netočne ili zabavne. To možemo postići ako postavljamo slična pitanja:

- Tko je izvor informacije?
- Možemo li mu vjerovati i zašto?
- Tko stoji iza informacije?

- Gdje je informacija objavljena, a gdje nije?
- Možemo li provjeriti je li informacija točna?

Više o toj temi možete doznati na stranici www.medijskapismenost.hr

Medijske vrste

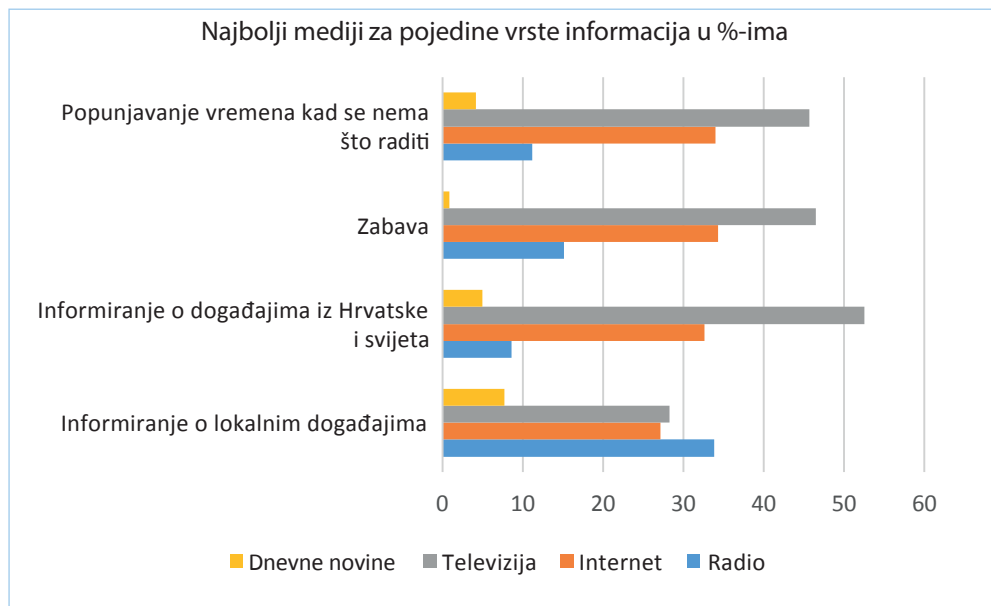
Zakon o medijima (2013.) u masovne medije svrstava isključivo medije koji informiraju: „novine i drugi tisak, radijski i TV programi, sadržaji novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletext i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih sadržaja prijenosom zapisa, glasa, zvuka ili slike“.

Naziv medija dolazi od latinske riječi **medium, media** što znači sredstva javnog priopćavanja i informiranja. U ovome poglavlju upoznat ćemo se s najrasprostranjenijim medijskim vrstama.

Vjerojatno i sami imate iskustva o tome kako ljudi biraju između različitih vrsta medija, ovisno o tome kakve informacije traže. Radio se smatra najboljim medijem za informiranje o mjesnim događajima. Za druge potrebe, kao što je informiranje o događajima iz zemlje ili svijeta, za zabavu ili provođenje slobodnog vremena, televizija i internet su bolji, prikladniji mediji od radija.

Stručnjaci kažu da radio zadovoljava potrebe slušatelja za zabavom i informiranjem, koje su najvažnije potrebe slušatelja. Oni smatraju da slušatelji imaju najveću potrebu za lokalnim informacijama stoga i radije slušaju lokalne radio postaje. To je ujedno i glavna prednost lokalnih radio postaja, one nude sadržaj koji je potreban slušateljima, a nije dostupan na nacionalnim ili regionalnim radio postajama. Nacionalne i regionalne postaje

se prema mišljenju stručnjaka u većoj mjeri slušaju zbog glazbe i kratkih informacija iz Hrvatske i svijeta.

Analiza Agencije za elektroničke medije u lipnju 2015. koju je provela agencija Ipsos

TISKOVINE

Među medijskim vrstama tiskani mediji tj. **tiskovine** su najstarije. One se tiskaju u nakladi većoj od 500 primjeraka. Tiskana izdanja koja izlaze svakodnevno popularno se zovu **novine**, jer im je težište na vijestima, novostima ili novinama, dok ostale tiskovine nazi-

vamo prema učestalosti njihova izlaženja. Jedan je od kriterija podjele tiskovina upravo **redovitost izlaženja** prema kojoj razlikujemo dnevne listove (dnevnike), tjednike, dvotjednike, mjesečnike, a postoje i časopisi koji izlaze periodično (npr. tromjesečnici, polugodišnjaci, godišnjaci i sl.). Tiskovine koje izlaze u redovitim vremenskim razmacima

(kraćim od godine, a dužim od petnaest dana), a svojim sadržajem pokrivaju određeno područje znanosti, umjetnosti, kulture i sl. ili se izdaju za unaprijed određenu publiku povezanu zajedničkim interesom za neku temu, nazivaju se **časopisi**. Bogato ilustrirani časopisi nazivaju se **revije**.

Drugi kriterij može biti **mjesto objavljivanja** ili **distribuiranja** prema kojemu razlikujemo opće ili nacionalne, prekogranične, regionalne (županijske) i lokalne (seoske, gradske) novine. Postoje još novine različitih institucija, npr. škola, poduzeća, udruga i sl.

Prema **kriteriju sadržaja** tiskovine mogu biti zabavnog, stručnog, umjetničkog, političkog ili znanstvenog sadržaja, a postoje časopisi i s mješovitim sadržajem. Osim po učestalosti izlaženja novine i časopisi se razlikuju i po tome što su u časopisima obrade pojedinih tema iscrpnije, zanimljivije i većega opsega od onih u novinama. Tekstovi u časopisima često su ilustrirani slikovnim materijalom. Većinu časopisa klasificiramo prema publici kojoj su namijenjeni, pa tako razlikujemo **opće** ili **popularne časopise** (namijenjene najširem krugu čitatelja) i **specijalne časopise** (namijenjene specijalnom krugu čitatelja). Prema ovom kriteriju moguće je onoliko vrsta koliko ciljane publike postoji: publika određene dobi (npr. tinejdžeri), određenog zanimanja i interesnog kruga (znanstveni, umjetnički, kritički, sportski časopisi i sl.)

Prema **jeziku** tiskovine možemo dijeliti u jednojezične, dvojezične pa čak i višejezične.

U novije vrijeme razlikuju se tiskani i elektronički mediji. Od mnogih vrsta mi ćemo predstaviti samo one koje se najčešće rabe. U novinarstvu razlikujemo **obavijesne (informativne)** i **publicističke** žanrove.

A) Obavijesne (informativne) vrste tiskovina

Najtipičnije vrste ovoga žanra jesu: **vijest, informacija, obavijest (priopćenje), izvješće, reportaža i intervju**.

Vijest je jedan od temeljnih žanrova novinarstva, i predstavlja kratak izvještaj o dnevnom događaju. Vijest je dobra, ako je svježja (aktualna), od općeg značaja i važnosti i odgovara na barem četiri pitanja: *S kim ili čim? Gdje? Kada? Što se dogodilo ili što će se dogoditi?* Proširena vijest još odgovara na pitanja: *Zašto? Kako?*

U novinarstvu je poznata formula za vijesti 5 W + H koja potječe iz anglo-američkog novinarstva (početna slova upitnih riječi Who? What? When? Where? Why? + How? = Tko? Što? Kada? Gdje? Zašto? + Kako?), ali njezini počeci sežu sve do retorike staroga vijeka kada su pravni slučajevi trebali odgovarati na sljedeća pitanja sročena u heksametre: Quis, quid, ubi, quibus, auxiliis, cur, quomodo, quando? (Tko i kada, što, gdje, zašto, kako i uz pomoć čega?).

Novosti **POŽUJTE**

Dres hrvatske reprezentacije za Svjetsko prvenstvo 2018. od danas službeno u prodaji

19.06.18. 14:00

Nike i Hrvatski nogometni savez nedavno su službeno predstavili dresove u kojima će hrvatska nogometna reprezentacija nastupiti na FIFA Svjetskom nogometnom prvenstvu u Rusiji ovog ljeta.

Informacija je temelj svake vijesti. Ukoliko neka informacija sadrži više podataka nego što bi stalo u jednu vijest, utoliko se sama informacija pojavljuje. Ona je zapravo ukupnost nizova vijesti, tj. može se podijeliti na više manjih vijesti. U tiskovinama objavljene informacije uvijek se pojavljuju s naslovom.

Obavijest (priopćenje) je kratka vijest neke organizacije, poduzeća ili privatne osobe od opće važnosti koja se priopćuje široj javnosti ili određenim osobama.

Izvjješće je srodno vijesti, znači također mora odgovarati na pitanja tko (što), gdje, kada, što, zašto i eventualno kako. Osim toga mora biti točno, faktično i objektivno. Razlika između vijesti i izvješća je u tome što izvjestitelj u svakom slučaju izvješćuje o događaju koji je sam vidio, čuo, doživio, iskusio, znači neophodna je njegova nazočnost. Izvješća se mogu pisati o neobičnim događajima (npr. o otvaranju neke izložbe, o uspjehom pokusu, nesreći, katastrofi, neobičnoj prirodnoj pojavi i sl.), ali i o svakodnevnima.

Reportaža je utoliko slična izvješću da je i pri pisanju reportaže važna osobna nazočnost novinara. Dok je, međutim, u izvješću novinar više promatrač, opisivač, dotle je u reportaži više pripovjedač, aktivni sudionik. Reportaža izvješćuje o stvarnom događaju tako da u njoj progovaraju i sudionici. Najvažnija značajka reportaže je da ima fabulu (priču). Vjerodostojnost reportaže novinar jamči uporabom dijaloga, slikovitih izraza i književnih postupaka. Dobroj reportaži ne nedostaje opis situacije, karakterizacija likova, maštovitost i osobni ton. Teme reportaža su različite: prikazivanje događaja, krajolika, čovjeka, skupine ljudi, nekog zanimanja, istraživanje nekog povoda i sl. Obično se sastoji od tri kompozicijska dijela: **1. uvoda** koji najavljuje temu i zaintrigira čitatelja, **2. opisa** koji sadrži istraživanje razloga i dijaloge i **3. završetka** koji zaključuje fabulu ili nas navodi na daljnje razmišljanje.

Intervju je razgovor novinara s poznatim ili za razgovor značajnim osobama u dijaloškom obliku u kojem se uz pomoć pitanja novinara mogu čuti za publiku zanimljive informacije u vezi s temama od općeg značaja. U našoj se svijesti intervju i reportaža često brkaju, što se može zahvaliti dijaloškoj formi koja se javlja i u jednoj i u drugoj vrsti. Međutim, bitna je razlika među njima da je u reportaži novinar aktivan sudionik, stoga je reportaža fabulativna, dok u intervjuu novinar ima ulogu posrednika koji ispituje sugovornika.

B) Publicističke vrste tiskovina

Među publicističke vrste ubrajamo one vrste koje iznose misli, mišljenja novinara, urednika, katkad i čitatelja o nekomu događaju, pojavi. Zovu se još i komentatorsko-analitičke vrste. Polazište ovih vrsta uglavnom jest informacija od opće važnosti za cijelu javnost. Autor uz nju nadovezuje svoje mišljenje, subjektivno viđenje, odnosno analizira situaciju te ju dopunjuje informacijama iz pozadine.

Među šarolikim mnoštvom publicističkih novinskih vrsta predstaviti ćemo **članak, komentar, glosu, bilješke, čitateljsko pismo i kritiku.**

U razgovornome stilu člankom se nazivaju svi tekstovi koji se objavljuju u novinama. U novinskome jeziku međutim, **članak** je mješovita vrsta u kojem se korektno, objektivno izvješće sjedinjuje s analizom i subjektivnim mišljenjem autora. U dobrome članku ti se dijelovi nadograđuju i odlično dopunjuju. Često su popraćeni ilustracijom (fotografijama, tablicama, grafikonima i sl.).

Komentar je novinarov analitički sud, mišljenje o nekom događaju ili pojavi. Uloga mu je potpomagati razumijevanje vijesti na način da se dopunskim informacijama nadoveže na njih. Objašnjava javnosti manje poznatu osobu ili već zaboravljeni događaj koji se pojavljuje u vijestima. Komentar se može pojaviti i unutar vijesti kao **komentatorski izvještaj**, tumačeći, objašnjavajući, ocjenjujući događaj ili pojavu, ali često se javlja odvojeno od nje kao samostalna komentatorska, analitička vrsta u kojoj komentator uvijek donosi svoj analitički sud uz valjane argumente.

Glosa se ubraja u jednostavne beletrističke novinske rodove. To je kratak, jezgrovit napis s ironičnom, katkad i sarkastičnom poantom na kraju koji polazi od neke pojave kojoj se podsmjehuje. Svojim osobnim tonom i uporabom stilskih izražajnih sredstava glosa želi utjecati na čitateljeve emocije i njegov smisao za humor.

Beletristička se **bilješka** ili **zapis** također ubraja u jednostavne publicističke vrste. Temelji se na nekom svakodnevnom događaju koji opisuje živopisno mješavinom novinarskog i književno-umjetničkog stila. Ton joj može biti ozbiljan i humorističan, lirski, dramatičan, katkad i ironičan. U njoj jasno dolazi do izražaja autorov osobni stav prema opisivanoj temi, a cilj joj je natjerati čitatelja na razmišljanje.

Osim novinarskih u tisku se često objavljuju i čitateljski napisi. **Čitateljsko pismo** sadrži čitateljeva mišljenja, primjedbe, komentare vezane uz neki napis iz novina, a obično se objavljuju u skraćenoj, prerađenoj verziji.

Kritika je po svojim značajkama slična komentaru, ali se prema uvriježenoj hrvatskoj praksi kritikom nazivaju komentari koji ocjenjuju, vrednuju predmet iz područja umjetnosti ili kulture. Prema tematskim područjima koja se u kritikama ocjenjuju razlikujemo kazališnu, glazbenu, filmsku, književnu, likovnu kritiku, a u zadnje se vrijeme pojavljuje i multimedijalna kritika (npr. umjetničkih instalacija i sl.). Prema dubini ocjenjivanja i vrednovanja, unutar kritike se razlikuju **prikaz, recenzija, studija, esej, monografija.**

PONOVITE!

Oblici **masovnih medija** su: tisak, radio i televizija. U **tisku** se pojavljuju **informativne** (vijest, obavijest, informacija, izvješće, reportaža i intervju) i **publicističke vrste** (članak, komentar, glosa, bilješka, čitateljsko pismo, kritika).

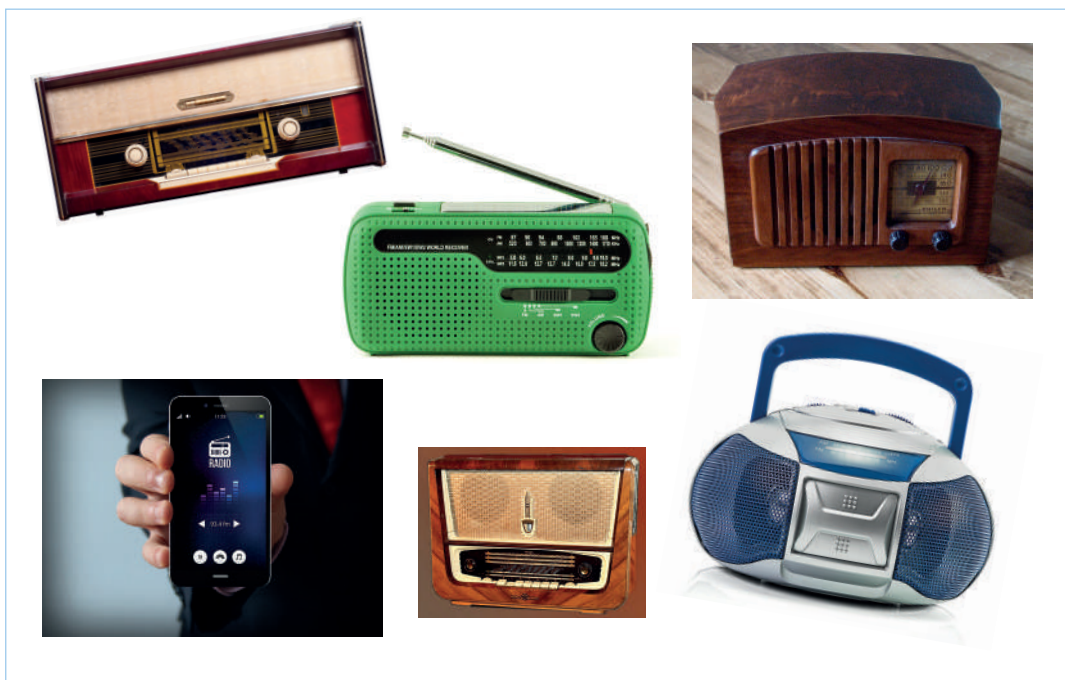
■ Radijske vrste

„Malena kutijo, koju sam, bježeći pažljivo nosio
 Da ti elektronske cijevi ne bi puknule,
 Od kuće do broda, od broda do vlaka,
 Da bi mi moji neprijatelji i dalje govorili
 Kraj postelje, na moju muku
 Navečer posljednja, ujutro prva stvar,
 O svojim pobjedama i o mojoj brizi:
 Obećaj mi da nećeš najednom zanijemiti!“

(MCLUHAN)

Do današnjih dana su se razvile različite radijske vrste koje možemo dijeliti prema raznim kriterijima. Prema **krugu distribucije** postoje **nacionalne (zemaljske)**, **prekograniczne**, **regionalne** ili **lokalne** (emitiraju unutar jednoga naselja) radio postaje. Prema **održavatelju** razlikujemo radio **postaje javnog radijskog servisa** i **komercijalne radio postaje**. Javni radijski servis funkcionira uz pomoć državne potpore i od uplata pretplatnika, dok se komercijalne radio postaje održavaju iz privatnih sredstava i uz pomoć reklama. Osim njih postoje i manje tzv. **društvene**, **civilne radio postaje** koje održava neka manja zajednica.

Prema **tematskoj podjeli** razlikujemo radio **postaje s jednim profilom** (npr. emitiraju samo zabavnu glazbu, vijesti i sl.) i **postaje s više profila** tj. **mješovite postaje**.

Na mješovitim radio postajama nalaze se sljedeći tipovi emisija:

- vijesti, informacije, kronika, politika
- mali oglasi, reklame
- glazbene emisije
- emisije za slušatelje određene dobi (npr. dječje, omladinske emisije, emisije za umirovljenike i sl.)
- manjinske emisije
- vjerske emisije
- znanstveno-popularne emisije
- sportske emisije
- zabavni magazini
- kvizovi
- radijske serije i sl.

Radijske žanrove dijelimo u dvije velike skupine:

1. žanrovi koji se temelje na pisanome materijalu (pisani tekst, npr. vijest, glosa, pismo, znanstveno-popularno predavanje i sl. čita spiker, glumac, voditelj emisije i sl.)
2. zvučni materijali tj. prvenstveni radijski žanrovi.

Radijski žanrovi iz druge skupine originalno su namijenjeni emitiranju preko radija. Jedan njihov dio se emitira sa snimka. Te su emisije radijski obrađene, montirane i uređene. Drugi tip radijskih emisija su tzv. emisije uživo među koje spadaju na primjer intervju, izvješće, reportaža, polemike, razgovori, nagradne igre, kvizovi i sl.

U radijskim emisijama informacija se prenosi zvukom, stoga je jako važno obratiti pozornost na jasan i razgovjetan govor te na točno, precizno i šaroliko formuliranje rečenica.

„U lipnju 2015. godine agencija Ipsos provela je analizu radijskog tržišta na zahtjev Agencije za elektroničke medije. Anketa je provedena na uzorku od 1920 ispitanika, na nacionalno reprezentativnom uzorku građana starijih od 15 godina. Analizom radijskog tržišta zaključeno je kako je radio, nakon televizije, najčešće korišten medij. Najviše ga slušaju mlađe i srednje generacije, no uz radio prijemnike dnevno više vremena provedu starije generacije. Radio je, u odnosu na ostale medije, ocijenjen boljim izvorom informacija o lokalnim događajima zbog čega se velika važnost pripisuje lokalnim radijskim postajama. Za većinu ljudi radio je pozadinska kulisa, slušaju ga prilikom vožnje automobilom, tijekom dnevnog odmora i obavljanja kućanskih poslova, u kafićima, trgovinama te na poslu. Radio se najčešće sluša putem radijskih prijavnika u automobilima, kućama ili javnim mjestima, no mlađi slušatelji često ga slušaju putem satelita, na internetu te uz pomoć različitih aplikacija na mobitelima, tabletima i pametnim telefonima.“

(ANKICA JUROŠ, RADIJSKE EMISIJE ZA DJECU MLAĐE ŠKOLSKE DOBI U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA, DIPLOMISKI RAD, 2016. SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU)

PONOVITE!

Radijske emisije mogu biti žanrovi koji se temelje na pisanome materijalu (vijest, bilješka, glosa, pismo, znanstveno-popularno predavanje), odnosno **zvučni materijali** (prvenstveni radijski žanrovi) koji su neposredno proizvedeni u radijske svrhe (intervju, izvešće, reportaža, polemika, nagradne igre, kvizovi).

■ Televizijske vrste

Od 1950-ih godina televizija je najučinkovitije i najutjecajnije sredstvo prenošenja vijesti i informacija na čiju pomoć se gotovo potpuno pučanstvo može osloniti. Među televizijskim postajama prema njihovom **dometu** razlikujemo televizijske **kanale s nacionalnom pokrivenošću**, **regionalnom pokrivenošću**, **lokalnom pokrivenošću** (npr. kabelska televizija), ali postoje i **kanali s prekograničnom, svjetskom pokrivenošću**.

Prema **distributeru** razlikuju se **zemaljski javni i privatni, komercijalni** kanali. Prema **emitiranome sadržaju** možemo govoriti o televizijskim **kanalima s jednim profilom** (televizija vijesti, glazbeni kanal, itd.) i o **kanalima** s općim sadržajem. Televizijske emisije možemo razlikovati i po tome jesu li **unaprijed snimljene tzv. konzervirane emisije** ili se **emitiraju uživo**.

U Hrvatskoj, kao i u Mađarskoj emitira nekoliko satelitskih, kablskih i IPTV operatera koji emitiraju cijelu paletu svih žanrova televizijskoga programa koji se mogu pratiti plaćanjem usluge dotičnom operateru. One su zovu **naplatne televizije**. Najpoznatiji operateri su Hrvatski Telekom i Vipnet koji nude satelitsku i IPTV uslugu preko svojih komercijalnih brandova MAXtv i Vip SAT TV.

Zanimljivo je da ima manje vrsta televizijskih emisija nego novinskih i radijskih, a razlog tome je što su radio i tisak vezani uz jezik, stoga im je domet ograničen. Ta ograničenost pomaže u tome da im vrste opstaju. Unatoč tome televizijski su žanrovi – iako su se razvili iz radijskih i novinskih vrsta – složeni, sve češće se brišu granice među njima, a jezik često zamjenjuje ili dopunjuje slika. Stoga je teško klasificirati televizijske vrste.

Televizijske emisije prema sadržaju okvirno možemo podijeliti na:

1. **informativne** (vijesti, dnevnik, tv-kalendar...)
2. **zabavne** (filmovi, televizijske serije, sapunice, humoristička serija, televizijska drama, razgovori u studiju, kvizovi, talk show, reality show...)
3. **popularno-znanstvene** (putopisi, dokumentarci, edukativne emisije, televizijska reportaža, emisije o životinjama...).

Televizijske emisije sličnog sadržaja na određenom televizijskom kanalu zajedno tvore točno određeni tip programa. Tako svi sportski prijenosi, snimke i reportaže čine **sportski TV-program**. Postoje televizijske emisije ciljano orijentirane na jedan sloj publike (npr. **dječje emisije**, **manjinske emisije** i sl.).

Ukoliko se određena emisija sastoji od raznorodnih sadržaja, onda se često govori o **emisijama magazinskog tipa**.

Kada televizijska emisija predstavlja jedan dio neke šire tematske i sadržajne cjeline, riječ je o epizodi **televizijske serije**.

Danas doduše manje su popularni, ali postoje i **prijenosi kazališnih predstava**, političkih događaja i sl.

PONOVITE!

Televizijske emisije mogu biti **uživo** (npr. razgovori u studiju, prijenosi sportskih utakmica, dnevnik) ili **unaprijed snimljene** i uređene tzv. konzervirane emisije (dokumentarci, manjinske emisije, televizijska novela i sl.)

■ Internetske vrste

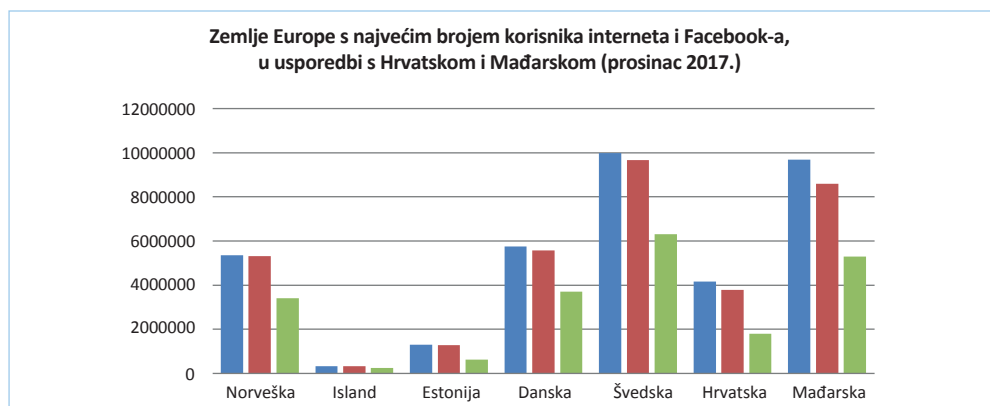
„Mislim da mogu reći da su kompjutori najmoćniji alat koji je čovjek do sada napravio. Oni su alat za komunikaciju, alat za kreativnost i mogu biti prilagođavani od strane njihovih korisnika.“
(BILL GATES)

„Internet – mijenja društvo i obrazuje budućnost kroz – chat.“
(DAVE BARRY)

Od proširenja interneta, u drugoj polovici 90-ih godina 20. stoljeća, komunikacija se obogatila novim vrstama, novim oblicima posredovanja. Svoje podrijetlo ima u istraživanjima za vojne svrhe, a za njegov razvoj najzaslužniji je engleski istraživač Tim Berners-Lee koji je 1991. godine započeo World Wide Web.

Internet nam pruža mnogo više mogućnosti od bilo kojeg drugog medija. Putem interneta možemo se igrati, dopisivati, pričati, tražiti razne informacije, gledati filmove, slušati glazbu, pisati sastavke i prezentacije, pronaći osobe sličnih interesa i sl.

Na samom početku nastanka internet, poput tradicionalnih medijskih vrsta, uglavnom je jednosmjerno prosljeđivao informaciju korisnicima – ta se forma nazivala „web 1.0“. U to vrijeme informacija je bila ustaljena na web stranicama, a postavljao ju je urednik web stranice. Jako brzo se pojavio Web 2.0 čija je bit u interakciji, tj. pored postavljača informacije i primatelj ju može mijenjati, komentirati, dopuniti.

IZVOR: <https://www.internetworldstats.com/stats4.htm> (Pristupano 07.04.2018.)

Na internetu su se uz postojeće tradicionalne medijske vrste pojavile i nove. Najčešće internetske vrste su: e-mail, chat, društvene mreže, blog, internetska stranica, web portali i sl.

Elektronička pošta e-pošta ili e-mail (naziv od engl. *electronic mail* – elektronička pošta, žična pošta i sl.) prijenos je tekstualnih poruka (uz mogućnost prilaganja ne tekstualnih dokumenata) putem komunikacijskih mreža, najčešće interneta. Budući da je e-pošta brza, jednostavna i jeftina, danas se koristi ne samo za izmjenu osobnih poruka,

nego i za službene dopise. Također elektroničkom poštom nam dostavljaju mnoge oglase, obavijesti, informacije od opće važnosti. Nejezične znakove živoga govora autori poruka pokušavaju nadomjestiti različitim emotikonima (smajlijima). Npr. ☺ ☹

Ne preporučuje se poruke pisati VELIKIM SLOVIMA (osim kratica), jer se to smatra vikanjem.

Svaka poruka je precizno oblikovana (tj. definiran je format kako treba izgledati poruka). Poruke se sastoje od zaglavlja i tijela.

Poruka ima sljedeća zaglavlja:

- From: e-mail adresa pošiljatelja
- To: e-mail adresa primatelja
- Subject: kratak naslov poruke (predmet poruke)

Sljedeća zaglavlja su moguća (ali ne nužna):

- Date: vrijeme slanja poruke (lokalno, na računalu s koga se šalje)
- Cc: *carbon copy*, tj. kome se poruka prosljeđuje na uvid (kopija poruke)
- Bcc: *blind carbon copy*, poruka se prosljeđuje na uvid, ali tako da to ni primatelj(i) poruke ni njene kopije ne znaju
- Received: informacija koju generira e-mail poslužitelj, služi za praćenje
- Reply-To: e-mail adresa na koju treba odgovoriti (ako se razlikuje od one u To: zaglavlju)
- *E-mail attachment*: prilog uz elektroničku poštu, računalna datoteka koja se šalje zajedno s nekim e-mailom („priložena“ je uz poruku).

Chat (eng.: *čavrljanje*) je oblik online komunikacije dvaju ili više korisnika putem računala i računalne mreže u realnom vremenu. Korisnici izmjenjuju vrlo kratke poruke koje korisnik vidi čim ih njegov sugovornik pošalje (obično pritiskom tipke Enter).

U nekim *chatovima* postoje tzv. **chat sobe** (engl. *chatroom*) u kojima istovremeno priča i do nekoliko desetaka korisnika. U nekima je razgovor ograničen na nekoliko sudionika. Komentare korisnika odmah vide i ostali sudionici razgovora. Za neke *chatove* ne treba ništa osim Web preglednika i Java Programskog jezika, dok su neki prerasli u zasebne računalne programe, od kojih su najpoznatiji Windows Live Messenger (bivši MSN Messenger), Skype, Yahoo! Messenger, ICQ, Google Talk itd. Sudionici i tema snažno određuju stil pisanog razgovora koji jako liči na živ govor. Sadrži mnogo aluzija, kratica, izraza koje samo data zajednica razumije. Zahvaljujući tehnici mogu se priložiti fotografije, video snimci, linkovi i sl.

Društvene su mreže (Facebook, Twitter, Instagram, Skype, YouTube) slične chat sobama utoliko što i ovdje možemo održavati veze sa svojim poznanicima, ali ove stranice često služe i za prikupljanje informacija, odnosno u više slučajeva funkcioniraju i kao reklamne površine.

Blog (engl. *weblog* < web + log = dnevnik) je **mrežni dnevnik**, tj. oblik objavljivanja informacija na internetu koji prvenstveno sadrži periodičke članke u obrnutom vremenskom slijedu – najnoviji članci su uvijek na vrhu stranice. Blogovi mogu biti individualni (kad ga pokreće pojedinac) ili kolaborativni (kada ga pokreće neka zajednica). U temat-

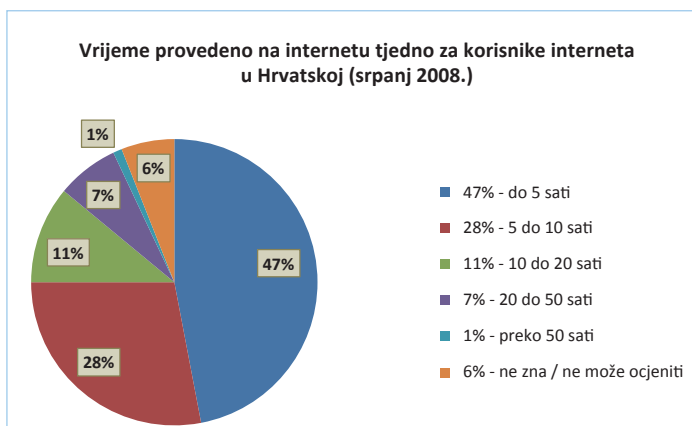
skom smislu mogu biti jednostavni koji iznose svakodnevne događaje, ali i profesionalnog karaktera koji obrađuju neku temu od društvenog značaja (npr. političku). Jezik i stil blogova vrlo je različit – od književnoumjetničkog do svakodnevnog.

U hrvatskom *cyber slangu* ne postoje različiti izrazi za engleske nazive *web site* i *web page*, pa je ponekad nejasno odnosi li se izraz ‚web stranice‘ samo na dokumente (*web page*) ili na kolekciju dokumenata i resursa koji čine *web site*, pa većina *surfera* i *web-mastera* radije koristi engleske izraze za stranicu (*page* – HTML dokument) i stranice (*site* – kolekcija HTML dokumenata i multimedijalnih resursa). **Internetske stranice** i **web portali** najotvorenije su, a ujedno i najmanje interaktivne vrste. Ovdje ćemo naći prikupljene, po temama složene i povezane dokumente namijenjene javnosti koje odgovaraju svojstvenom procesu internetske organizacije teksta. Ti se dokumenti nalaze u hipertekstualnom odnosu. Na tim se stranicama nalaze fondovi svih knjižnica svijeta, potpuni radijski i televizijski programi, filmovi, podaci i usluge tvrtki, javnih ustanova, vijesti i još mnogo toga. Sadržaj web stranica se stalno proširuje i ažurira, a otvoreni su za sve korisnike. Za sadržajno i jezično oblikovanje tekstova s jedne strane odgovorni su sastavljači stranice, a s druge strane i javnost.

PONOVITE!

Na **internetu** pored tradicionalnih medijskih vrsta nalaze se i nove vrste: e-mail, chat sobe, društvene mreže, blogovi, internetske stranice i web portali.

Mediji nam mogu poslužiti u dobre, ali na žalost, i u loše svrhe, tj. možemo ih zloupotrijebiti. Sve medijske vrste (a naročito televizija i internet) posebno jako snažno djeluju na ljudsku svijest. Poruke koje mediji prenose, a mi ih primamo gledanjem, slušanjem, čitanjem i sl. svjesno ili nesvjesno (podsvjesno) urezuju se u našu svijest i psihi i utječu na naš život. Stoga se treba jako oprezno ophoditi s njima, što znači trebamo ograničiti vrijeme provedeno uz medije i koristiti ih samo u potrebne svrhe. Razmislite o tome uz gornju tablicu!

Izvor: <http://www.gfk.hr/press1/infopis.htm> (Pristupano 05.12.2008.)
Anketa je provedena na reprezentativnom uzorku od 1000 ispitanika starijih od 15 godina.

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

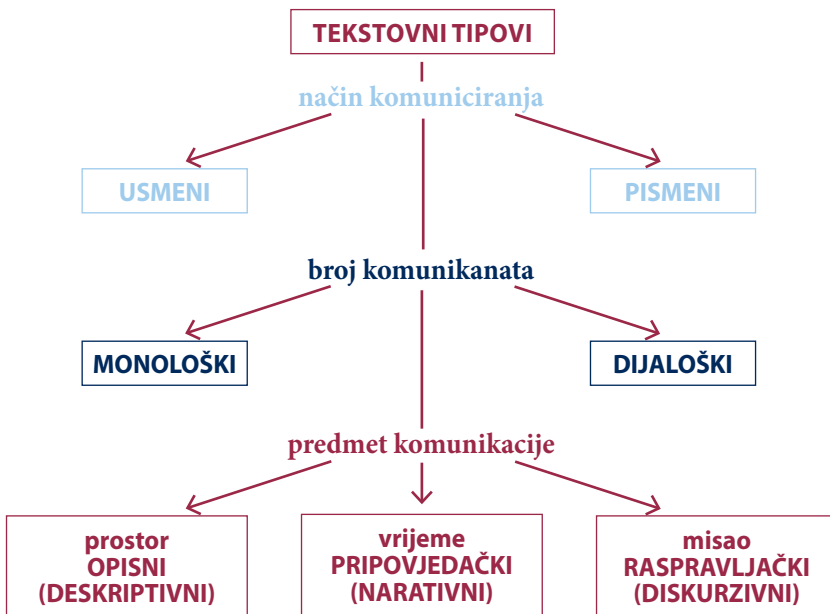
Tipovi teksta

Riječ **tekst** potječe od latinske riječi *textum*, što znači tkivo, tkanje. Tekst je doista tkivo satkano od mnoštva rečenica koje se na raznorazne načine povezuju u suvislu cjelinu. Međutim, kao što postoji nekoliko vrsta rečenica, nisu ni svi tekstovi isti.

Podjelu osnovnih tekstovnih tipova moguće je izvršiti iz više motrišta: *prema načinu komuniciranja, prema broju komunikanata* koji sudjeluju *te prema predmetu komunikacije*.

Prema *načinu komuniciranja* govorimo o **usmenim** (ukoliko se nalaze u usmenoj formi) ili **pismenim** tekstovnim tipovima (ukoliko su napisani), prema *broju komunikanata* tekstove dijelimo u **monološke** (ukoliko u njima sudjeluje jedan komunikant) i **dijaloške** tekstove (ukoliko u njima sudjeluju dva ili više komunikanata). **Monolog** (ili **samogovor**) je neprekinuto izlaganje (pismeno ili usmeno) jedne osobe, dok je **dijalog** ili **razgovor** izlaganje podijeljeno na dvije ili više osoba, a najčešće se zasniva na pitanju i odgovoru. Dijalog je nezamjenjiv rekvizit dramskih tekstova koji su namijenjeni prikazivanju na sceni. Prema *predmetu komunikacije* razlikujemo tri vrste tekstova, a to su **opisni** ili **deskriptivni** (ako je predmet komunikacije prostor), **pripovjedni** ili **narativni** (ukoliko je predmet komunikacije vrijeme) i **raspravljački** odnosno **diskurzivni** (ako je predmet komunikacije misao).

Osnovni se tekstovni tipovi, opisivački, pripovjedački i raspravljački, rjeđe pojavljuju u čistome (opisnom, pripovjednom, raspravljačkom) obliku. Mnogo su češći mješoviti tipovi tekstova u kojima se pojedini elementi isprepliću te čas dominira jedan, čas drugi.

Temelj svakog **opisa** je prostor i njegove pojedinosti. Opisivanje je prikazivanje izgleda nekoga ili nečega riječima. Opisivati se mogu osim prostora i osobe, pa i životinje. Tada je riječ o **portretu**. Kada se opisuje vanjski prostor, to se naziva **eksterijer**, dok se opis unutrašnjega prostora naziva **interijer**, a opis krajolika **pejzaž**. Uzmemo li u obzir *osobni stav komunikanta* prema opisivanom predmetu, svaki od navedenih tipova opisa se može ostvariti na **objektivan** (stilski neobilježen) i **subjektivan** (stilski obilježen) način. Objektivni opis se odlikuje točnošću, preciznošću, vjernošću opisivanja, objektivni opis je prikaz stvarnosti onakvom kakva ona uistinu jest, a subjektivnim opisom se izražava osobni, osjećajni odnos prema opisivanom predmetu. Opisivanje se može vršiti u razne svrhe, pa možemo govoriti o **umjetničkom** i o **stručnom** ili **tehničkom opisu**. Ako se opisuje prizor u mirovanju gdje prevladavaju imenice, pridjevi i glagoli stanja, riječ je o **statičnome opisu**, a ako se pak opisuju gibanja, pokreti u slici, govorimo o **dinamičnom opisu**.

Pripovijedanje prati promjene u vremenu, iznosi kretanja, radnje, zbivanja ili razne događaje. Prema osobnome stavu komunikanta i ovu vrstu teksta možemo podijeliti u **objektivno** i **subjektivno pripovijedanje**. Objektivno pripovijedanje se naziva **izvještavanje** i ono podrazumijeva točno, precizno, vjerodostojno iznošenje događaja. Subjektivno pripovijedanje se naziva **pričanje** i ono zadire u područje umjetnosti, a odlikuje se maštovitim, osjećajnim i stvaralačkim iznošenjem događaja.

Raspravljanje se temelji na razmišljanju, ono teži prikazivanju odnosa među predmetima. Jedna vrsta raspravljanja iznosi razumijevanje pojava u prostoru i vremenu, tada je riječ o **tumačenju** ili **objašnjavanju**. Druga vrsta raspravljčkih tekstova iznosi ocjenu ili procjenu o pojavama u vremenu i prostoru, ona vrednuje i prosuđuje, a naziva se **ocjenjivanje** ili **dokazivanje**.

Tekstove još možemo klasificirati prema raspoloženju kojim su prožeti, pa tako govorimo o *humorističnim, ironičnim, naturalističnim, realističnim, romantičnim, sarkastičnim, sentimentalnim* i sl. tekstovima.

ZADACI I VJEŽBE

1. Što je tekst?
2. Po kojim kriterijima se tekstovi mogu dijeliti?
3. Koje vrste tekstova poznajete prema broju komunikanta?
4. Koji su osnovni tekstualni tipovi?
5. Koja je razlika između monologa i dijaloga?
6. Kako razlikujemo opis prema osobnome stavu komunikanta?

Opisivanje

UMJETNIČKI OPIS

a) Opis krajolika – pejzaž

Rezultat opisivanja se naziva **opisom**. Opis je vrsta pismenog ili usmenog izlaganja u kojem se na osnovi promatranja daje slikovit prikaz osoba, predmeta, prirodnih pojava ili krajolika. U **umjetničkom opisu** uz opisivanje prirode pisac iskazuje i svoje osjećaje izazvane krajolikom i njegovom ljepotom. Stoga je umjetnički opis pun stilskih sredstava, usporedbi, metafora, personifikacija, epiteta, kontrasta te lirskoga nadahnuća. U književnoumjetničkom opisu dolazi do izražaja **subjektivnost**, dakle osobni stav pisca prema opisivanome krajoliku koji se ostvaruje piščevim izborom riječi, redosljedom detalja te izrazom koji se odlikuje posebnim ritmom i „melodijom“ opisa. Umjetnički opis najviše sliči komunikaciji u kojoj autor sukobljava svoje mišljenje u vezi s opisivanim pojavama s općim gledanjem na iste pojave. Stoga u takvom opisu pretežu ekspresivna jezična sredstva.

Pri opisu nekog krajolika pisac najprije određuje glavne osobitosti u njemu. Te osobitosti se ističu jače od ostalih, opisuju se opširnije, dok su druge označene tek u osnovnim crtama. Pravac piščevog opisivanja može ići od bližega prema daljem, ili od daljeg prema bližem. Opisujući pojedine detalje krajolika mogu se isticati njegove **vizualne** (osobitosti koje primamo uz pomoć osjetila vida) **akustičke** (osobitosti koje se primaju uz pomoć osjetila sluha), **taktilne** (osobitosti koje se primaju uz pomoć osjetila dodira ili opipa) i **olfaktivne** (osobitosti koje se primaju uz pomoć osjetila njuha) osobine. Sve u svemu, običan opis pejzaža raspolaze s dovoljno podataka prema kojima se opisani krajolik može zamisliti: općenit izgled krajolika, njegov osnovni ugođaj, glavne pojedinosti kraja te zvukovi i mirisi u njemu.

Za većinu opisa pejzaža su tipični glagoli stanja i zbivanja, u njima je sve mirno, nepomično. Takva vrsta opisa u mirovanju se naziva **statični opis**. Suprotno od njih, postoje opisi pejzaža u kojima je sve živo, pretežu glagoli kretanja, priroda je oživjela. Takvi opisi se nazivaju **dinamičnim opisom**.

Pokažimo to na dva (jedan statičan i jedan dinamičan) opisa krajolika:

Tko je jedanput bio u toj našoj drevnoj šumi, s onim divnim stabarjem, spravnim, čistim i visokim kao da je saliveno, taj je ne može nikada zaboraviti. Tu se dižu velebni hrastovi sa sivkastom korom, izrovanom ravnim brazdama koje teku duž cijelog, dvadeset metara visokog debla sa snažnom širokom krošnjom kojano ga je okrunila kao stasitog junaka kućma. Ponosito se oni redaju jedan do drugoga kao negda kršni vojnici krajiški, a iz cijele im prikaze čitaš da su orijaši snagom, da prkose buri i munji, da su najjači i najplemenitiji u svom carstvu i plemenu. A kad vjetrić gore zalahori a tvrdo, glatko lišće sad zašapće sad zašušti i zašumi, čini ti se da obijesne vile Slavonkinje sad popijevaju hitro neobuzdano kolo, sad tužnim glasom spominju tuge i jade prošlih davnih vremena – a sad ti se opet čini da

čuješ nad sobom veličanstveni žubor crkvene glazbe ili tužnu, srcedirajuću pjesmu nadgrobnicu... Gdje je tlo malo vlažnije, tu se podigao viti, svijetli jasen s bijelom, sitno izvezenom korom, ponešto vijugavog stabla komu je na vršiki sjela prozirna krošnja poput vela na licu krasotice. Kako koketno stoje te znatiželjno i nemirno uvis poziru, rekao bi da su izbrane ljepotice onih oholih ukočenih vojnika... Mjestimice podigao se i crni brijest, spravan kao prst, sa sitnim obješenim hvojama i ljušturastom korom, uvijek nekako mrk i zlovoljan, pravi pesimista i podmuklica... Ta tri debela otimlju se za prvenstvo što se tiče ogromnosti i veličine; ovdje nadjačava hrast, tamo jasen i brijest – oni su što lav i tigar u carstvu zvjeradi... A pod njima i među njima utisnuli se grabovi i klenovi, granati, kvrgati i nakazni – misliš da vidiš zgrbljenog slugu kako povezuje i omotava gospodaru svomu noge da ne ozebu; to su šumske parije, robovi, koji su samo zato tu da hrane i poboljšavaju tlo visokom hrastu koji ohol nema kada da se i za to pobrine...

(JOSIP KOZARAC: SLAVONSKA ŠUMA)

Dražica je otvorena prema buri, sjeveroistočnjaku, tako da valovi, gonjeni tim vjetrom, grnu ravno u nju. Nebo je vedro i prozirno, samo nad sjeveroistočnim gorama Kvarnera komešahu se sivi oblaci. Donji okrajci tih oblčina visili su kao rastrgane krpe pozlaćene rumenilom sunčanih trakova.

Na izbočenoj hridini na golom kuku za Lučicom skupilo se nešto žena, staraca i odraslije djece. Vihor je urlao među stijenama, svijao im haljine oko tijela i tresao niskim i tijetkim smrekama. Na južnom obzoru sljubilo se more s nebom. Uzburkani valovi silno se propinjahu uzdižući se jedan povrh drugoga, kao da hoće segnuti do neba.

Lađa se sve više primicala k obali. Gorostasni valovi prebacivahu se preko nje perući joj palubu, strovaljivahu je u smučene i zelenkaste jazove. Okolo lađe more je uzavrelo, voda se uzvitala, svuda se vijao dim, svuda pjena, šum, prasak, bijesna užasna pustoš. Lađa je dolje u ponoru. Kad se nasadila na val, sunce joj obliznu ispranu palubu i osvijetli joj crno korito.

(EUGEN KUMIČIĆ: OLUJA)

ZADACI I VJEŽBE

1. Po vašem mišljenju koji je od ova dva opisa statičan, a koji dinamičan? Dokažite svoje tvrdnje!
2. Koja stilska sredstva upotrebljava Kozarac da bi nam dočarao slavonsku šumu? Dokažite primjerima!
3. Kakav je Kozarčev stav prema šumi?
4. Kojim smjerom nam Kumičić prikazuje oluju? Da li od bližeg detalja prema daljem ili obrnuto?
5. Koji glagoli doprinose statičnosti odnosno dinamičnosti ovih ulomaka?

b) Opisivanje osobe – portret

Opis (**portret**) jedne osobe se može odvijati na dvjema relacijama:

1. opisivanje njezine vanjštine, fizičkoga izgleda (**vanjski portret**);
2. opisivanje njezinih unutrašnjih osobina, duševnih sastavnica osobe (**psihološki portret**).

Budući da se i osobe mogu opisivati u mirovanju, kao i u pokretu, njihov opis također može biti **statičan** ili **dinamičan**.

U književnomjetničkim opisima osobe nikada se ne daje fotografski vjeran prikaz te osobe. Ističe se uglavnom ono najvažnije za ideju i ugođaj književnoga djela. Ovisno o autorovoj predodžbi svijeta, pojedine sastavnice njegovoga junaka biti će prikazane u različitoj mjeri, jednom će prevagnuti fizičke, drugom prilikom duševne sastavnice lika, imajući pri tom na umu da je književni lik uvjetovan jednako i svojim vanjskim i unutar-njim odrednicama, kao što je uvjetovan i svojom sredinom.

1. Vanjski portret obuhvaća različite pojedinosti osobe: stas, dob, boju kože, dijelove lica, kosu, upadljivije pojedinosti tijela, ruke, noge, odjeću i obuću te ponašanje osobe, kao što je hod, govor, geste i sl. Naravno, ne opisuje svaki portret sve te pojedinosti, već samo one koje su na datoj osobi najvažnije, najmjerodavnije, po kojima se osoba bitno razlikuje od drugih. Svako opisivanje vanjštine teži otkrivanju nečeg posebnog. Pri opisivanju vanjštine književnici se obično drže redoslijeda da idu od jako upadljivih, zapažljivih detalja prema manje primjetnima, npr. od stasa preko odjeće do lica, itd.

2. Osoba se u književnomjetničkom djelu može obilježavati i psihički. Tada se opisuje njezin unutrašnji život, osjećaji, raspoloženja, misli, stanja svijesti i podsvijesti. Sav taj unutrašnji život osobe se očituje u njezinom ponašanju i njezinim postupcima prema sebi, drugima ili svojoj sredini ili društvu. Takav postupak se u književnosti naziva **psihološkom karakterizacijom lika**. Unoseći svoj osobni stav u opisivanje lika, autor može utjecati i na naše raspoloženje i odnose prema tome liku. Ako autor opisuje ljudske slabosti i mane u šaljivom, smiješnom obliku riječ je o **humoru**. Ukoliko prikriveno, podrugljivo ismijava ljudske nedostatke i osobine, postupak nazivamo **ironijom**, a ako na podrugljiv i duhovit način oštro osuđuje ljudske mane riječ je o **satiri**.

Aleksander Roslin: Dama s velom (portret)

Unutar jednog književnog djela rijetka su opisivanja koja bi bila isključivo vanjski portret ili isključivo psihološka karakterizacija. Ta dva načina opisivanja se obično isprepliću, miješaju kada je u pitanju jedna osoba, jer je u interesu autora da se njegov lik što bolje upozna sa svim svojim odrednicama (vanjskim i unutrašnjim) koji čine ukupnost jedne osobnosti.

1. Vanjski portret:

Mladiću jedva bijaše dvadeset godina. Lice bljeda, plemenito, kosa odugačka, crnomanjasta, brčići mali, čelo visoko, a sjajne plavetne oči pod tamnim trepavicama dvije žive

zvijezde, da ih nije mutila neka sjeta. Mladić bijaše lijep, snažan, a ljepši od nebrige i sjete. Naherio bješe kapu kunicu na uho, a orlovo pero treptjelo mu je za kapom. Haljinu od plavetna suknja sapinjahu velika srebrna dugmeta, a uske hlače od višnjeve boje savijahu se oko jakih listanaca. Niz široka leđa padaše mu teška, crna kabanica, pod grlom sapeta zlatnom sponom. O boku visila mu je sablja krivošija, a za pojasom od žute mletačke svile stajala mala puška, srebrom okovana. Takav bijaše mladić.

(AUGUST ŠENOVA: ZLATAROVO ZLATO)

2. Psihološka karakterizacija lika:

Čudan svat taj Grga Čokolini! Suhonjast trčuljak. Glava mu debela, obla kao glava od kupusa, obrve guste, nad nosom svedene, oči male, crne, bodljive, kad ih nije vinska magla zatirala; nos tup, širok, uzvinut, a crven, da se bojiš primaći mu puščana praha, lice olizano, nebradato, reć bi, živ cimer Grgine meštrije. Takovo bijaše vanjsko lice varoškoga brijačica. Al ne bijaše mu ni duša bolje postavljena. Prevrtljivac, jogunica, podmuklica, po svim se je kutovima vrzao, svuda svoje sopunaste prste zabadao, gdje ga i nije ništa koštalo.

Svijet nije pravo znao, odakle se Grga pobrao; riječ mu je natucala na zagorsku, za silu je znao suca ili kapelana pozdraviti latinskim dobrim jutrom. Ljudi ga nisu ni pitali za dom, i sve znajući da se je odnekuda na dobru sreću doskitao, klanjali se njegove zamjere, jer mu je jezik bio ama bič vražji. Svijeta je dosta obišao, tako bar reče; hvalio se, da je služio u banovoj vojsci pod zastavom Petra Bakača, da je pod Ivanić-gradom bio ranjen, i začudo je umio zboriti o Turcima, o svojoj srčanosti, pa kad se svijetu prejunačko činilo to njegovo junaštvo, otrešneno bi se Grga živo na njih te viknuo pokazav brazgotinu na čelu: „Lude vjere! Da nije istina? Evo gle'te! Tu me je turska sablja poljubila! Hvalite bogu, da nije jače zasjekla, jer ne bi imali koga da vas brije!“ Ljudi se dosjetili, da možeš i kod pijačine dopasti brazgotine, ele Grga osta junak te junak. Svetac baš nije Grga bio; šala i zabavica u njega natašte puna torba, ni duša nije ostala od njega bez krpice. Liječio je građane kamforom i pijavicom, liječio marvu hostijom, brijao je gospodu, brijao i trnjanske seljake na drvenoj žlici.

A za ostalog vremena je pio, kockao se i vragovao.

(AUGUST ŠENOVA: ZLATAROVO ZLATO)

ZADACI I VJEŽBE

1. Koje su najosnovnije razlike između vanjskoga portreta i psihološke karakterizacije?
2. Kojim smjerom ide Šenoa u opisivanju Pavla Gregorijanca u prvome ulomku?
3. Je li portret Grge Čokolina isključivo psihološki? Obrazložite svoj odgovor!
4. Objasnite što znače u Grginom opisu izrazi „živ cimer Grgine meštrije“ i „jezik mu je bio ama bič vražji“!
5. Prema Šenoinom osobnom stavu u koji tip opisa biste svrstali Grgin portret?
6. Analizirajte opis Stjepka Gregorijanca!

Podno zimzelena sjedaše muž, snažan junačan. Tamna bijaše mu put, crna kratka kosa i crna i dugačka brada. Vrh krupna, široka nosa uspinjalo se široko uglasto čelo.

Ispod crnih očiju skočile jake kosti iz krupnog lica a debele usne se stiskale – sve znakovi bistrice glave, smjela duha, neodoljive volje. Iza zelenkaste surine provirivala junačka prsa, petnjake debelih žutih čizama zatisnuo u mokru cjelinu, lakte upro na koljena, debelu glavu pustio na prsa. Čovjek se zamislio. Za časak pridignu glavu i zirnu u divotni svijet. Lagani ga vjetrić, miloduhno ga cvijeće uskrisi iz sna. Ljepota podno njegovih nogu obaja ga, kao što posmijeh ljepote djevojke ublažuje srce divljaka.

Plamen crnog oka prigasi mu se, usne se pootvoriše, oporo lice složi se u neki blagi sklad kao lice bolesnika, kad kane u tešku mu ranu blagi melem. Nijem je čovjek gledao, gledajući uživao. Kao nestašan leptir bludile mu oči gorom i dolom.

(AUGUST ŠENO: ZLATAROVO ZLATO)

c) Opis otvorenoga prostora – eksterijer

U opisivanju otvorenog prostora (eksterijera) najvažniju ulogu igra osobni stav autora: prilazi li opisivanome prostoru **objektivno** ili **subjektivno**.

Objektivno opisivanje prostora je lišeno svake osjećajnosti, osobnoga dojma ili stava pisca. Takav opis se približava stručnom opisu. Teži tome da bude fotografski precizno, točno i potpuno. Takvim ćemo opisom opisati sve što pripada materijalnome svijetu (pojave, naprave, građevine, itd.). Opisi različitih tehničkih uređaja kao i građevina pripadaju **tehničkomu opisu**. Objektivno opisivanje se temelji na poznavanju nečega, suprotno od subjektivnog koji se temelji na doživljavanju nečega.

Subjektivno opisivanje eksterijera odiše pojačanom izražajnošću i osjećajnošću autora. U takvim opisima otvorenog prostora se nastoji opisati prostor na takav način da se u njemu vidi samo ono što je lijepo i autoru drago, ili pak obrnuto, da se pokazuju i one manje lijepe i negativne strane prostora.

U sljedećem opisu eksterijera se iznosi jedna vrsta Šenoina viđenja grada Zagreba:

Stari kraljevski grad Zagreb, ili kako mu veljahu sami građani: "Slobodni, plemeniti varoš zagrebački na gričkim gorica" – bijaše u šestnaestom vijeku lica posve drukčijega negoli za potlašnjih vjekova. Zagreb bijaše tvrđava, pače u Zagrebu – kakva ga danas brojimo – bilo je više tvrđava. Pod kraljevski grad išla je sva zemlja među Savom i potocima Črnomercem i Medvednicom, a sred toga zemljišta plodna i široka uspinjala se predstraža gore zagrebačke, brdo po imenu Grič. Na tom brdu stajaše ovjenčan jakim zidinama – stari Zagreb, iliti „gornji varoš“, pravo obitavalište gričkih građana. Podno Griča, tj. u potlašnjem donjem gradu, skoro i nije bilo kuća – već sve polje, vrt i šikara. Jedino oko župne crkve Sv. Margarete stajala naseobina Ilica, seoce od nekoliko kukavnih drvenjara. I potlašnji Trg tridesetnički ili „Harmica“, gdje su običavali paliti vještice, nije bio nego močvarna ledina, samo kod vrela Manduševca bijelilo se nekoliko zidanih kuća poznatih u staro doba imenom: „Njemska ves“.

Sam grad pako bio je zidan u trokut. Južni mu zid, tj. prema Ilici, išao je od istočne kule brda kraj staroga kraljevskoga dvora ili potlašnje jezuitske škole i kraj samostana dominikanskoga sve do kraja zapadnoga, gdje se i opet uspinjala kula; odavle se spuštao zid nizbrdo do Mesničke ulice, gdje stajahu Mesnička vrata branjena od tvrda strelišta i dva gvozdena topa. U pol južnoga zida virio je u svijet visoki pazitoranj, a u njem tanko zvonce „Habernik“, koje je dojavljalo gradskim vratarima, kad treba otvoriti, kadli zatvoriti vrata,

il bi u čas pogibelji pozvalo zagrebačke građane pod oružje. Kraj tornja dolazilo se iz grada na zid kroz vratašca, po imenu „Dverce“, do kojih stajahu dvije male oble kule. Tu bijaše gradska puškarnica, tj. tu su građani čuvali „velike stuke, mužare, brkate gvozdene puške“ i arkebuze. Sve brdo pod južnim zidom bilo je osuto vinovom lozom, samo od Dverca spuštala se strma stazica do dna brda. Od Mesničkih vrata dizao se zid od tvrđavice ili braništa Sv. Blaža, a odavle duž Visoke ulice sve do „Novih“, poslije Opatičkih vrata. I na toj strani branjaše grad visok toranj i drveno branište po imenu „Arčel“. To bijaše gradska „praharnica“, tj. kuća za streljivo. Odavle je išao zid duž Biskupske, poslije Opatičke ulice, sve do tornja jezovitske kule. Sve brdo od zapadne strane zida do Medvednice bijaše pusto, obrašeno šikarom, samo se vijugao nevaljao put od Harmice do „Kamenitih vrata“ štono ga praunuci starih Gričana okrstiše „Dugom ulicom“. No i taj maleni kameni okvir ne bijaše puncat kuća, već su građani tu imali i svoje vrtove. Iz hrpe drvenih koliba provirivala je samo gdje gdje crkva il kameno zdanje, a zidana kuća u građanina, ma i sićušna, bijaše očit znamen bogatstva. Kako i ne bi, kad je sam gradski župnik stanovao u drvenom dvoru. Takov bijaše stari kraljevski grad. Sve drugo nije išlo pod račun zagrebački.

(AUGUST ŠENOVA: ZLATAROVO ZLATO)

Crkva sv. Marka i istoimeni trg u Zagrebu

ZADACI I VJEŽBE

1. Je li po vašem sudu ovaj opis Zagreba objektivan ili subjektivan? Potkrijepite svoj odgovor tvrdnjama!
2. Koji dio Zagreba opisuje Šenoa?

d) *Opisivanje zatvorenog prostora - interijer*

Slično opisivanju osobe, ni pri opisivanju **interijera** (unutrašnjosti kuće, zgrade, tvornice, crkve, autobusa, broda i dr. prometalā) nije potrebno dati fotografski vjernu sliku sa svima detaljima, bojama ili dimenzijama. Najčešće je dovoljno dati samo one pojedinosti pomoću kojih možemo zamisliti cijeli unutrašnji prostor, vrijeme i čovjeka koji u njemu živi. To se postiže dijelom izborom tih pojedinosti, dijelom pak autorovim stilom.

Mogu se opisivati i neki predmeti u prostoru, a njih je moguće opisivati pojedinačno, odvojene od drugih predmeta ili u suodnosu s drugim predmetima, suprotstavljene njima, ili smještene u određeni prostor. Stav autora i u takvome opisu može biti izražen (**subjektivan opis**) ili neizražen (**objektivan opis**).

Pogledajmo primjer za opis zatvorenoga prostora:

Ušli su kroz tijesnu kuhinju u neveliku, tamnu i neveselu sobu, u kojoj je bio pomiješan zapah vlage s vonjem izgorjeloga duhana i čađe iz kuhinje. Iz sobe je gledao jedan prozor u dvorište, a kraći zid do njega bio je pokrit tamnim ljagama od vlage, koje su bile nalik ogromnim bubrezima. Nad ljagama visjele su o zidu svijetle kapljice kao suze.

– Zidovi plaču ... – rekao je Pavličević Jakovu koji se zagledao u rosne kapljice po zidu... – Vlažno je, dašto... A kako hoćete! – slegao je ramenima – ja vas ne silim... Samo velim: Za te novce – deset novčića na dan – nećete stanovati u Zagrebu... Eto, imate ipak svoj krevet, pokrivala je dosta, imamo stol, svaki svoj stolac – a vode koliko god hoćete! – dodao je veselo pokazavši zemljani vrč odbita kljuna, što je stajao na niskoj stolici kraj male željezne peći. Ta je pećica imala lik dugačkog i vrlo začuđenog lica, a luknje nad vratašcima gledale su jadoliko iz tog prezačuđenog lica i davale mu izraz kao da bi ono najvoljelo proplakati.

– Pa dobro, ostat ću... – rekao je odlučno Jakov i pogledao s pouzdanjem u oči mršavomu čovjeku.

(VJENCESLAV NOVAK: U GLIB)

ZADACI I VJEŽBE

1. Koji zatvoreni prostor opisuje Novak u ovome ulomku?
2. Koje pojedinosti je izdigao Novak u opisu ovoga prostora? Koje su glavne značajke toga prostora?
3. Koje mu riječi i izrazi, koje pjesničke figure pomažu u ostvarivanju osnovnoga ugođaja toga prostora?
4. Pisac je iznio pojedinosti koje se zapažaju uz pomoć raznih osjetila. Kojih?
5. Kakvi ljudi žive u takvim prostorima?

■ Stručni opis

Specifična vrsta opisa je **stručni opis** koji predstavlja fizički svijet (i vanjski i unutrašnji) upućujući na njegove tipične pojedinosti i osobitosti. U takvome opisu autor ne iznosi svoj osobni stav prema opisivanome svijetu, dakle, takav je opis isključivo **objektivan**, pa će stoga, za razliku od umjetničkog opisa, biti nazočan u stručnoj literaturi: enciklopedijama, rječnicima, leksikonima, priručnicima i sl. Podvrstom se stručnoga opisa smatra **tehnički opis** u kojemu se precizno ocrtava funkcioniranje nekog stroja ili aparata.

Stručni opis se odlikuje **stručnim jezikom** u kojem dominira **stručno nazivlje**, te racionalnošću i ekonomičnošću upotrijebljenih jezičnih sredstava, što će reći: sa što manje riječi što preciznije opisati određenu pojavu, stroj i sl.

Evo primjera stručnoga opisa šume iz enciklopedije:

Šuma je zajednica biljnih ograničenja kojoj drveće daje osnovno obilježje. U toj zajednici nad tlom, na tlu i u tlu velik je broj članova i vrsta flore i faune. Taj svijet biljaka i životinja čini zajednicu živih bića i zajedno s neživim okolišem šumsku biogeocenozu ili ekosustav.

Općenito se, po izgledu, razlikuju bjelogorična i crnogorična šuma. Šuma je vrlo dinamična biološka grupacija; žilavo se suprotstavljajući potiskivaju od čovjeka i prirodnih sila, teži postupnom osvajanju i obraščivanju gotovo svih kopnenih predjela Zemlje. Prirodne granice njene rasprostranjenosti ovise o podneblju, prvenstveno o temperaturi i vodnim prilikama. Unutar tih granica šume se pojavljuju približno od 50 južne do 70 sjeverne širine, a ovisno o zemaljskom položaju i veličini planinskog masiva, steru se od mora do različite visine (npr. u Alpama do oko 2000 m, na Kordiljerima do oko 4900 m).

Glavne fizionomsko-ekološke formacije šuma na Zemlji su ove: Tropske kišne šume. Njihovo drveće, grmlje i povijuše trajno su zelena lišća, pupovi bez zaštite. Rasprostranjene su u području tropske vlažne i tople klime Afrike, Australije, Indije, Indonezije, Karipskog područja, Južne Amerike. - Suptropske lovoraste šume. Drveće velikih trajnozelenih listova, pupovi zaštićeni. Rasprostranjene su u umjereno toplim i vlažnim krajevima: Florida, Čile, Patagonija, Japan, Južna Kina, jug Afrike, Novi Zeland, Kanarsko otočje, Portugal. - Šume vazdazelenih tvrdih listača. Drveće ima sitno debelo kožasto lišće. Rasprostranjene su u suhoj klimi sa žarkim ljetima: Mediteran, pacifički dio Sjeverne Amerike, Australija, južna Afrika. - Zimi zelene, monsunske šume. Drveće, grmlje i povijuše gube lišće prije ljetnoga suhog perioda; rasprostranjene su u tropima gdje postoji periodicitet kišnih i suhih mjeseci: ekvatorijalna Afrika, Indija, Južna i Srednja Amerika, brazilska šuma oko Amazone. - Ljeti zelene šume listača. Drveće i grmlje gubi lišće u hladnim zimskim mjesecima. Raširene su u krajevima u kojima je ljetna temperatura umjerena, zimska prilično niska, oborine obilne. To je srednja i zapadna Europa, okolina Urala i Crnog mora, istočna Kina, Japan, Sahalin, atlantski dio Sjeverne Amerike. - Šume četinjača hladnih krajeva imaju malen broj vrsta drveća, zauzimaju krajeve s izrazito kontinentalnom klimom sjeverne Europe, Azije i Sjeverne Amerike (tajga).

Šuma je biljna zajednica složena od vrlo heterogenih bića. Polazeći od navedenih i drugih široko shvaćenih šumskih fitogeografskih formacija, danas su u svijetu - na temelju fitocenoloških istraživanja drveća, grmlja, zeljastog bilja, mahovina i lišajeva u šumi - utvrđene mnogobrojne šumske zajednice. One se međusobno razlikuju ne samo po florističkom

sastavu, izgledu (fizionomiji), po godišnjem razvitku i životnim (ekološkim) prilikama, već i sa šumskogospodarskog i širega ekonomskog stajališta.

ZADACI I VJEŽBE

1. Po vašem mišljenju, zbog čega gore navedeni ulomak nije umjetnički opis?
2. Usporedite ovaj stručni opis šume sa Kozarčevim umjetničkim opisom slavonske šume! Po čemu se razlikuju?
3. Koje su bitne odlike stručnoga opisa?

■ Pripovijedanje

Općenito rečeno **pripovijedanje** je iznošenje događaja ili zbivanja u vremenskome tijeku riječima, u usmenom ili pismenom obliku. Koji ćemo oblik pripovijedanja odabrati ovisi o temi, njezinom opsegu i o svrsi pripovijedanja.

Dvije osnovne vrste pripovijedanja su **pričanje** i **izvještavanje**.

a) Pričanje

Osjećajno, živo, slikovito i izražajno pripovijedanje stvarnih ili izmišljenih događaja, doživljaja ili pojava naziva se pričanje. Pričanjem se uspostavlja logičan slijed koji se tiče mjesta i vremena događaja, odnosno samog događaja. Jedan ispričan događaj se obično sastoji od početka, sredine i završetka. Takav sklad sastavnih dijelova pričanja naziva se **kompozicija** koja obuhvaća uvodna objašnjenja za što bolje razumijevanje priče (**uvod**), **događaj** i autorovo mišljenje o samom događaju (**zaključak**). Tijekom pričanja je moguće štošta izmijeniti, maštati i uopće događaj slikati po vlastitoj volji. U priči je naglasak na događaju, ali je za uspješnu priču osim događaja važna i kompozicija priče kao i način pripovijedanja. Pripovijedanje bi bez opisa i dijaloga bilo neživotno, pa i dosadno.

Osim samostalnog stvaranja priče postoji i **prepričavanje** nekog poznatog sadržaja (npr. filma, televizijske emisije, kazališne predstave, knjige i sl.). **Prepričavanje** je poseban oblik pričanja u kojemu se vlastitim riječima priča prema već poznatom predlošku. Prepričavanje je **sažeto** ako se priča sažimanjem fabule samo na bitne elemente, **opširno** ako se priča priča sa svim detaljima, **vjerno** ako je blisko originalu te **stvaralačko** ako se odstupa u bilo kojem dijelu radnje, u pripovjednom licu, u vremenu ili mjestu radnje i sl.

Budući da pripovjedač želi da slušatelj ili čitatelj doživi njegovu priču, on događaj iznosi u slikama, vješto bira pojedinosti kojima stvara posebni ugođaj i atmosferu, a te pojedinosti povezuje na takav način da bi u čitatelja izazvao što veću radoznalost.

b) Izvještavanje

Vrsta pripovijedanja kojim se iznose samo činjenice, ne unoseći ništa što se nije dogodilo i kojim se ne odaju pri tom autorovi osjećaji, naziva se **izvještavanje**. Vrsta izvještavanja će u mnogome ovisiti o njegovoj namjeni, o čemu će pak ovisiti njegov opseg i dužina.

Budući da izvještavač želi točno i jasno obavijestiti slušatelja ili čitatelja o nekom događaju, on iznosi samo one pojedinosti koje su potrebne za razumijevanje tog događaja, te pojedinosti povezuje onim redom kojim će najbrže i najlakše obavijestiti slušatelja/čitatelja, te nastoji izvještavati u što kraćim i jasnijim rečenicama.

Najkraći oblik izvještavanja je **vijest**. Ona sadrži odgovore samo na najosnovnija pitanja: *tko? što? kada? gdje? zašto? i kako?* Često puta će čak i na zadnja dva pitanja nedostajati odgovori.

Izvjeshće je vrlo slično vijesti jer se također temelji na najosnovnijim podacima događaja (vrijeme, mjesto, trajanje, posljedice i sl.). U izvješću se na veoma precizan način iznose važnije pojedinosti o tijeku događaja i njegovim sudionicima.

Pripovijedni tekst može biti namijenjen i medijima (raznim novinama, televiziji, radiju), kao što je to i **reportaža** koja na zanimljiv i slikovit način upoznaje svoje čitatelje ili slušatelje s nekim krajevima, ljudima ili događajima, dajući o svemu bitnome točne podatke.

Posebna vrsta pripovjednog teksta je i izvještaj o putu ili **putopis** u kojem autor opisuje krajeve kojima prolazi tijekom svojega putovanja i ljude koje upoznaje na njima, iznoseći istovremeno svoje osobne dojmove, osjećaje i razmišljanja.

Pročitajte sljedeća tri pripovjedna teksta: priču iz romana Ante Kovačića *U registraturi*, izvješće novinara iz 20. broja tjednika *Hrvatski glasnik* g. XI., te ulomak iz putopisa Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu!*

... Nekoga dana snađe me želja, da ljutom zimom i uskim utrenikom odem do susjeda „kanonika“. Tamo bijaše djece kao u ciganskom logoru sve jedno drugome do uha. Oni veliki bijahu lukavi i hrabri. Ej, bit će belaja! uzveselih se ja. Svoje saonice na leđa i ja bos s jednog brda na drugo. U susjeda stariji se krste od čuda, kako sam mogao doći tako daleko bos. A dječarci i djevojčice hvataju za moje saonice: „Sanjkati, sanjkati!“ Pak jedni pograbiše čizme od svojih starijih, a drugi videći mene bosa, usmjeliše se i oni golim nožicama u snijeg. Osvojilo njih pet, šest moje saonice, pak smuc nizbrdo, da je sve zviždalo i pucalo. Ja, gospodar saonica, pljesnuh radostan rukama i poletjeh bos za saonicama. Lete one, najednom zapnu o nekakav greben u snijegu, izvališe se, a djeca pofrkala u dubok snijeg, kano da si orahe pobacao. Eto silne vriske i cike, a ja u smijeh. Ali mali moji susjedi stadoše užasno drečati u dubokom snijegu. „Kanonik“ poleti iz kuće. Njegovo lice bijaše onakovo kano i onda, kadno se porvao s mojim ocem. „Ti si svemu kriv, zgubidanoviću!“ zaprašti ljut, uhvati me iza zatiljka za košulju konopljaču i baci u najdublji snijeg. Meni bijaše kano psetancu, kad jadnika pljusnu u sredinu jaruge. Stadoh lamati rukama ko da plivam. Ali snijeg je visoko nad mojom glavom. Zraka! Zraka! Ja baš ne vikah tako, no mislim, da sam pijukao, ali nijesam čuo samoga sebe, niti čiji drugi ljudski glas. Malo odahnuh i odmorih se, zatim napeh svu snagu i pomaknem se u snijegu, dok ispod nogu osjetih nešto tvrdo. Nogama napipljem tvrđinu, zaskočim uvis te oćutjeh, da mi je glava nad snijegom. Makni i mahni lijevo, pa desno, dok se teškom mukom ne izmotah iz utrobe snježnoga zapuha. Pogledam obzorjem, a „kanonik“ nosi i vodi svoju sitnu družinu, koja je još cviljela od studeni i prepasti, što ju malo obrlatio snijeg. Daleko pod brijegom ugledam svoje saonice, natovarim ih na leđa, te sav moka, cvokoćući zubima, pobrah se na naše brdo. Spremim saonice, pa se moka zavučem na peć među braću, ne priopćiv nikomu svojih ljutih nezgoda.

(ANTE KOVAČIĆ)

Festival glumca

Od 12. do 21. svibnja u Vinkovcima, Vukovaru, Iloku i Županji priređuje se osmi po redu Festival glumca, prestižan susret glumaca i kazališnih predstava iz svih krajeva Hrvatske.

Ovogodišnji Festival glumca otvoren je u Iloku monodramom „Jezičina“ u izvedbi poznate kazališne glumice Vlaste Knezović.

Festival glumca, čiji je umjetnički ravnatelj i izbornik kazališnih predstava Vanja Drach, ove je godine okupio 16 kazališnih predstava. Gostuju kazališta iz Zagreba, Hrvatsko narodno kazalište iz Splita, jedan kazališni projekt iz Dubrovnika i Hrvatsko kazalište iz Pečuha sa svojom predstavom „Nekoć u Saint Michelu“.

Festival je natjecateljskog karaktera te se dodjeljuju nagrade za najbolja glumačka ostvarenja. Od ove godine nagrada koja se dodjeljuje najboljim glumcima nosi ime velikog hrvatskog glumca Fabijana Šovagovića, čijem glumačkom liku je posvećen i ovogodišnji okrugli stol u sklopu Festivala glumca. Najbolji glumci, dva glumca i dvije glumice, postat će bogatiji za četiri skulpture s likom Fabijana Šovagovića, rad akademskog kipara Krune Bošnjaka. Karakteristika Festivala glumca su komorne predstave koje glumca stavljaju u prvi plan i pri tome daju izvrsna glumačka ostvarenja. Festival prate i mnogobrojni popratni sadržaji, tako primjerice i večer poezije „Glumci pjesnici“.

Hrvatski kazalištarci iz Pečuha na Festivalu glumca dvaput će odigrati predstavu „Nekoć u Saint Michelu“, 18. svibnja u Vukovaru te 19. svibnja u Vinkovcima. Nadajmo se kako će dvoje mladih glumaca, Nela Kočić i Slaven Vidaković pobrati dobre ocjene stručnog ocjenivačkog suda.

(B. P. B.)

Sarajevo je strašno veliko, i nikakav Sarajevac ne zna, koliko je; to jest, nitko nije bio po svem varošu. Tamo nije slobodno izvan glavnih ulica, nikuda ni okom pogledati, a kamoli koračati nogom. Čaršija je sva u jednoj gomili kod rijeke Miljetske (Miljacke), osim kakvih maslara (bakala, bakalina), ali zanatnika i pekara (ekmekdžija), koji po glavnih ulicah svoje dućane imaju. Iz svake mahale je slobodno stanovnikom ići, kuda jim je put u čaršiju, ali u tuđu mahalalu ni pošto je živ. Gori na glavici na prvom stupnju planine sjedi jedan slab, nego prilično prostran grad (rekao bi da je bio njegov zato sagrađen, da se u ljeto goveda utjerivaju u njega, da ne postrču). Sada su u njem turske kuće, i samo jednom ulicom (sokakom) od vrata kroza nj je svakomu slobodno proći. Sa doljnjih vrata se vidi neizmjerni prostor sarajevski. Između kuća mjesto naših pijaca svuda imaju grobje: pak se bijele kame-nu turbeta prema suncu kao labudovi.

Ispod grada više Miljetske je jedna grdna klisura, mimo klisure teče Miljetska, koja ispod gore Romanije iz mnogih potočića sastavlja se, i tekuć kroz ponorite jaze ispod Brezovače, dolazi posred Sarajeva. Odande protiče kroz polje, dokle se u Bosnoj ne udavi. Ispod rečene klisure kod vode Miljetske zove Ašik mahala. Pripovijedaju Turci, da su se tu u stara vremena skupljali njihovi momci i djevojke na svakojake igre. Između djevojaka je bila najgizdavija lijepa Fata, u koju se zaljubi jedan tankoviti momak imenom Mehmed. Njegova jedina briga bijaše, da kod lijepo Fate milost zadobije. Fata, poznavši njegovu želju, počela je i sama za njim čeznuti. Jedamput dođoše same djevojke, i lijepa Fata među njima, pa se uhvatiše ispod klisure kod vode igrati kolo. Čujuć momci u gradu, među kojima i Mehmed,

da kod vode igra kolo, doletiš svi navrh klisure, da vide. Pogleda lijepa Fata gori, pak upazi svoga dragoga, kao sokola sjedećega na klisuri. Mahnu mu zlatom mahramom, kao znak, da i on u kolo dođe, a Mehmed videći, gdi je iznenada stekao tu veliku milost, - smućen od velika veselja – pusti se niz klisuru dolje, i padne posred kola, ter se na smrt ubije, a ne reče ni medet. Fata, videći njegovu goruću ljubav, pane na njega, i hotijaše samo njegovo slatko ime da izusti, - ali srce joj se od tuge raspukne. – Najedanput od toga pukne glas po svem varošu, i tamo vrvijahu čeljad od svake vrsti gledati to žalosno čudo. Nitko nije došao, koji nije onu dvojicu slatko poljubio, i grozno zaplakao nad njima: a rođaci i prijatelji iskopaše grob, i totu jih, kao dva prekrasna goluba, zajedno ukopaše. Od otoga vremena je zabranjeno djevojkama na svake očite igre izlaziti.

(MATIJA MAŽURANIĆ)

(*čaršija* – trg; *mahale* – sela; *turbe* – grob ograđen okolo i natkriven odozgo; *medet* – Bože! Isuse!)

ZADACI I VJEŽBE

1. Koja je razlika između pričanja i izvještavanja?
2. Koje podvrste pričanja poznajete?
3. Koje su podvrste izvještavanja?
4. O kojem događaju priča Ante Kovačić u gore navedenom ulomku? Pokušajte prepričati taj događaj sažimanjem fabule!
5. Prepričajte sadržaj vama omiljenog filma s ciljem da vaše slušatelje potaknete na gledanje toga filma!
6. Koje su odlike putopisa?

■ Raspravljanje

Raspravljajući tekstovi se temelje na razmišljanju, mislima, a u njima se iznose prosudbe, ocjene i stajališta s dokazima. Svrha svih raspravljajućih tekstova je zapravo veoma slična: dati odgovore na neka pitanja, objasniti ili razjasniti neke nejasnoće, da bi se na kraju rasprave sudionici složili s rezultatima, ocjenama koje su dobili raspravljajući o tome problemu.

Najosnovnije vrste raspravljajućega teksta su: **rasprava, objašnjavanje, dokazivanje, prikaz i problemski članak.**

a) Rasprava

Svakodnevni život u društvenoj zajednici nas navodi na rješavanje niza problema i usuglašavanje našega mišljenja s mišljenjima drugih. I sam ustroj demokratskog društva se temelji na sučeljavanju raznih mišljenja i odabiru onoga koji najviše odgovara većini.

Rasprava (diskusija) je iznošenje tvrdnji u vezi s nekim problemom, nasuprot protutvrdnjama. U usmenoj raspravi jedna strane izlaže svoje tvrdnje, a druga svoje protutvrd-

nje da bi uvjerali jedni druge u istinitost svojih tvrdnji. U središtu svake rasprave je obično neka **teza**, postavka, tvrdnja koju diskutant nastoji dokazati ili braniti. Sudionici rasprave svoje tvrdnje i protutvrdnje potkrepljuju dokazom, neoborivom, vjerodostojnom činjenicom kako bi na taj način došli do zajedničkoga cilja: do zajedničkih zaključaka, ocjena i odluka. Stoga se svaka rasprava temelji na objašnjavanju, tumačenju, dokazivanju, prosuđivanju i vrednovanju.

Da bi rasprava bila produktivna, potrebno je pripremiti se za nju:

- upoznati predmet rasprave, prikupiti podatke i obavijesti u vezi s predmetom;
- utvrditi svoje mišljenje i dokaze kojima ćemo ga potkrijepiti (dokazi mogu biti svima poznate istine, znanstveno utemeljene spoznaje, citati poznatih autoriteta)
- preporučljivo je sastaviti pismeni podsjetnik.

Za uspješno sudjelovanje u raspravi potrebno je dobro razumjeti predmet rasprave, slušati s uvažavanjem i poštivati sugovornike te znati govoriti i imati što reći u vezi s predmetom. Izraz u raspravi mora biti jasan i točan, svima razumljiv.

U slučaju složenije postavljene teze za koju je potrebno više vremena, rasprava može biti i pismena. Pismene rasprave su česte u tisku, u stručnim časopisima među znanstvenicima.

Takva je i rasprava Augusta Šenoe o književnosti pod naslovom *Naša književnost* koja je prvi put objavljena 1865. g. u časopisu *Glasonoša*:

Naša književnost

Već otprije spomenuh da nam knjiga ne djeluje na naš socijalni život kako bi trebalo. Ja mislim da je upravo u svem našem razvitku i pokretu socijalni moment najvažniji. Dok nam ne bude seljak obraženiji, dok se duh narodni ne uvriježi ne samo u svakom gradu, u svakom uredu i u svakoj školi već upravo i u obitelji, koja je pravi temelj i narodnoga i državnoga života, dotle nema ni razgovora o krepku, složnu narodnom životu!

Zadaća, osnažiti i utvrditi narodni život, ide upravo u popularnu, poučnu i zabavnu struku književnosti.

Strogo znanstvena struka ne djeluje nikada tako neposredno, tako intenzivno na sve socijalne krugove, ona ostaje vazda manje-više svojinom strukovnjaka; da se šire općinstvo ponešto dirne, tomu se hoće upravo visoke civilizacije, koje dakako u nas još nema. (...)

Rad književni u nas izim strukovnjačke znanstvene radnje morao bi udariti dvojim putem. Prvo bi naši pisci morali gledati da se popularnim spisima privlači u kolo čitalačkog općinstva naš, u tom obziru zanemareni puk. U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta neće narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman su sve tuđe spletke, zaman svi vanjski pokušaji da navuku narod na svoje – on stoji tvrdo ko dub, jer je dubu silan korijen, a taj korijen je puk!

Intelektualne razlike među pojedinim krugovima društva neće nikada nestati, ali ona ne smije tako silna biti ko što je to u nas. Svi krugovi društva moraju biti spojeni tako da se

napredak i razvitak proteže ne samo na kaputaše neg' i na čohaše, a bude li sav narod jedna cjelina duševna, tko će mu braniti napredak, ma i kako nezgodno vrijeme došlo?

b) Prikaz

Prikaz je vrsta raspravljačkoga teksta koji sadrži najvažnije podatke o *sadržaju i izrazu* nekoga djela (o nazivu, rodu, vrsti, autoru, temi, fabuli, likovima, ideji, kompoziciji, stilu i jeziku djela). Prikazati se može umjetničko djelo: književno, glazbeno, likovno djelo, film, kazališna predstava, televizijska ili radio-emisija, časopis i sl.

U prikazu ima i opisnih i pripovjednih elemenata, ali naglasak je na raspravljanju. Izraz mu je uglavnom objektivn bez težnje za posebnom zvučnošću i slikovitošću, budući da mu cilj nije zabavljati, već zainteresirati za djelo i potaći na čitanje (gledanje, slušanje, itd.). Rečenice su u prikazu obično složene, ali jasno izrečene. Ovisno o djelu koji se prikazuje, o njegovoj namjeni i svrsi prikaza, u njemu će biti više ili manje stručnih izraza. Kraći prikaz može biti i usmeni.

Prikaz koji sadrži samo objektivne obavijesti o djelu, bez autorova stava, naziva se **obavijesni prikaz**.

Prikaz u kojem prevladavaju ocjene i prosudbe djela, naziva se **kritički prikaz**. Kritička prosudba se temelji na činjenicama djela, ona može biti pozitivna ili negativna.

Kompozicija prikaza je općenito sljedeća:

1. osnovni podaci o djelu (autor, naslov, vrsta, izdavač)
2. sadržaj djela (tema, radnja, fabula, likovi, ideja)
3. izraz i stil djela (kompozicija, jezik, stil).

Pročitajte prikaz jedne kazališne predstave Leone Sabolek iz I. broja časopisa *Riječ* iz 1997.g.!

Od trnja do zvijezda

O predstavama se obično sudi na osnovu viđenoga, no kako Hrvatsko kazalište iz Pečuha nije obično kazalište na njih se može osvrnuti i s malo drukčijeg aspekta.

Kada je ravnatelj Antun Vidaković najavio izvedbu poznatog mjuzikla „Čovjek iz Manche“ Wassermana i Leigha izazvao je kao prvi dojam čuđenje uz blagu dozu nevjerice. No, pripreme za predstavu su već krenule punom parom. Ovaj mjuzikl nije bio nepoznanica za njega kao koreografa jer je mađarsku verziju radio s redateljem Lászlóm Bagossyjem još prije desetak godina. Polazni okvir bio je baš taj libreto, a uz partituru na mađarskom jeziku neumorna korepetitorica Zsuzsa Bártfai. Nekako je iz Osijeka dobavljen zastarjeli prijevod Ive Juriše, ali se prepjevi nisu slagali s postojećom partiturom. Zato se slobodno može reći da je prilagođavanje libretoa bilo pravo snalaženje, odnosno bolje rečeno kolektivan rad. Od samog početka potvrdila se pretpostavka o zahtjevnosti komada. Dolazilo je do zamjene epizodnih likova, no glavni nisu dolazili u pitanje.

U svakom slučaju, dobrim potezom se pokazao angažman Stipana Đurića, glumca iz Budimpešte, u glavnoj ulozi Cervantesa-Don Quijotea. Ponekad istina premoren na

probama, bljesnuo je punim sjajem na praiizvedbi. Njegova interpretacija još će se dugo pamtit.

Što znači profesionalan glumac u Hrvatskom kazalištu vidi se na primjeru Zorice Kalić. Od prvoga dana potpuno posvećena ulozi, kao Aldonza je iskazala nesvakidašnji talent za glazbene komade, ostajuća vjerna dugoj osječkoj tradiciji na tom planu.

Da daroviti amateri predstavljaju problem samo kod zakazivanja proba iza radnog vremena pokazali su ostali angažirani u mjuziklu.

Potvrđuje to prvenstveno Andraš Mesaroš u ulozi sluge-Sancha Panse, koju je donio gotovo maestralno. Čini se da je nestalo nešto i od njegovog poznatog akcenta.

Usput treba napomenuti da neki od angažiranih glumaca uopće ne govore hrvatski jezik, ali su prereku prebrodili zahvaljujući dobrom sluhu, u prvom redu Jenő Harka koji je simpatično realizirao epizodu brijača.

Ivo Grišnik u ulozi „Guvernera“-krčmara pokazao se kao i uvijek standardno dobar i kompetentan u glumačkom zanatu.

Eva Polgar (krčmareva žena), Zoltan Gatai („Vojvoda“ – dr. Carrasco), Đuro Jerant (župnik), Vera Šajnović (Antonija), Eržebet Orovica (domaćica), mazgari: Akoš Kolar, Lenard Traum, Peter Sabo, Čaba Novak i Zlatko Filaković, te zatočenice: Timea Šakan i Anica Matoš uz dar pokazuju i ljubav za igru, te je njihov angažman neupitan iako nisu profesionalci i kao takve ih treba i ocjenjivati.

Malo kompliciraniju scenografiju ovaj put je zamislio Zoltan Bachman. Za kostime je bila zadužena Laura Bagossy, dok se za glazbu postarao Zoltan Papp. Redatelju Péteru Halásztóthu, odnosno Lászlu Bagossyju, pomagala je asistentica Janja Prodan. Efektne plesne scene koreografirao je Antun Vidaković.

Predstava se pokazala dopadljivom i treba se nadati njenom uspješnom izvođenju nakon praiizvedbe 26. studenoga u Pečuhu. Nažalost, u metodologiji rada na mjuziklu jezik je po prirodi stvari malo po strani. Više pozornosti poklanja se pjesmi i plesu, koji tako podliježu strožoj ocjeni stručnjaka.

„Čovjek iz Manche“ gledljivo je ostvarenje Hrvatskog kazališta koje će se sigurno svidjeti najširoj publici, ako o tome može suditi netko tko je i sam sudjelovao u njegovu stvaranju.

c) Problemski članak

Pri objašnjavanju naziva problemski članak valja najprije razjasniti dva pojma: članak i problem. Članak je kraći pismeni sastavak s temom iz određenoga područja koji se obično objavljuje u tisku: dnevnim novinama, časopisima, listovima. Problem je teorijsko ili praktično pitanje ili zadaća koju treba riješiti u datim okolnostima, kada naše iskustvo ne omogućava brzo razrješenje pitanja. Stoga **problemski članak** nije ništa drugo no uočavanje i rješavanje problema; kraći pismeni sastavak koji rješava ili pokušava riješiti određeni problem.

Problemski članak je također vrsta raspravljačkoga teksta koji se temelji na razumijevanju i procjenjivanju različitih pojava. Problemski članci se obično pišu o problemima koji su u svakodnevnome životu najučestaliji: o problemima rada, stanovanja, učenja, zabave, ekologije, školovanja, umjetnosti, sporta i sl.

Kompozicija problemskoga članka je obično sljedeća:

1. otkrivanje ili postavljanje problema
2. traganje za rješavanjem problema
3. izbor najboljeg rješenja.

U problemskom članku obično prevladavaju zavisnosložene rečenice, koje trebaju biti objektivne bez pretjerane osjećajnosti i osobnosti koje bi mogle zamagliti rješavanje problema.

Pročitajte sljedeći, malo duži problemski članak iz 1. broja časopisa *Jezik* god. 47.!

Kako se hrvatski kaže tepsija?

Jedan stručnjak koji piše kuharicu, pita me kako se hrvatski kaže tepsija. Veli da nikako ne može upotrijebiti tu riječ, a ne zna za drugu bolju.

Poznato je da za neke davno uobičajene predmete nemamo općeprihvaćene hrvatske nazive. Događa se to s onim riječima koje se upotrebljavaju u svakidašnjem životu, a nisu dospjele na razinu općeknjiževne upotrebe, nego se upotrebljavaju riječi iz mjesnoga ili pokrajinskoga govora. Posebno to vrijedi za pojmove u obrtu i kuharstvu. Tako za šefl(j)a, od njemačke riječi Schöpflöffel, imamo i kutlača, zaimača i varjača, ali ni jedna nije općeprihvaćena. Slično je i s riječju za rajndlika, njem. dijalekatno Reindl. Klaić ima šerpenja, šerpa, kozica, rukačica, padela i kastrola, Anić-Goldstein imaju i teća, domaće su riječi kozica i rukačica, a ostale tuđice, ali ni jedna općenito prihvaćena, a teško da bi koja i mogla biti, osim ako se posebno ne dogovorimo.

Tako je i s tepsijom. Tu sam riječ naučio u mladosti, ona je za mene, što se kaže, riječ iz majčinih usta, ali se slažem da bi sada teško mogla postati općehrvatskom kad već nije jer je mnogi ne prihvaćaju. Što bih bolje predložio, odmah nisam znao. Usmeno odgovorih da ću pogledati.

I prvo što sam uzeo u ruke bio je uobičajeni Klaićev Rječnik stranih riječi. Pod tepsija nađoh mjedenica, „pleh“ i „protfan“, pod pleh nađoh samo 2. tepsija, pod protfan – tava, tiganj, prosulja, tepsija, „pleh“. Sjetih se i dalmatinske padele; Anić-Goldstein imaju jedino nju, i pod njom u Klaića nađoh tiganj, tava, kastrola, prosuja, šerpenja, „rajndlika“.

Pogledah u Velikanović-Andrićev slikovni rječnik Šta je šta, nađoh razdjel Kuhinja, ali tamo nema ni nacrtane tepsije ni njezina naziva. U Hrvatsko ili srpsko i njemačkom slikovnom rječniku u razdjelu Kuhinja nađoh tri vrste tepsija: okrugla tepsija sa stezaljkom, pravokutna tepsija, zdjelasta tepsija (za naduvak). [Pod naduvak misli se kuglof, nabujak.]

Ni jedna naša riječ osim mjedenice, ali ona nije mnogo proširena. Josip Vončina u Hrvatskom slovu od 15. siječnja 1999. pokazao je kako je nekad bila proširena, ali kaže da smo je davno napustili, da postoji u rječničkoj pričuvi, nadajući se da bi unatoč njezinoj tvorbenoj prozirnosti mogla biti kandidat i za današnju upotrebu „jer prihvaćamo bakrenu kožu, čelične živce, olovku bez olova“. Mjedenica je ipak nešto drugo, smetala joj je njezina tvorbenost, jer se više ne pravi od mjedi, pa uz mnoštvo istoznačnica nije mogla biti općenito prihvaćena kao olovka. Kad je jednom izgubila bitku, teško je da bi danas mogla dobiti zbog istoga opterećenja.

Tepsija je prilično proširena, ušla je i u naše pjesništvo:

Reci mi, voliš li više makovnjaču
ili svibanjsku tortu ili pitu od kajsija?
Ili možda hoćeš neku savijaču,
ili ti je draža baklava puna tepsija?

D. HORVATIĆ, U SLASTIČARNICI

Unatoč tomu njezina obilježnost ne dopušta joj da bude općenito prihvaćena. I u Horvatića bi mogla biti stilski obilježena zbog bosanske baklave.

Da ni mjedenica nije prihvaćena i da za tepsiju nema sklonosti da se prihvati, pokazuju naše kuharice (knjige). Tamo se taj predmet često spominje, ali se označava riječima pleh, tepsija, lim, a katkada i tava. U novinama se često piše o receptima pa i tu nalazimo lim, pleh, tepsija i tava. Potvrde pokazuju da ni jedna nije općenito prihvaćena, a mjedenice i nema. Tavu možemo odmah isključiti iz konkurencije jer najčešće znači okruglu posudu u kojoj se peče na štednjaku pa ne bi trebalo tepsiju nazivati tavom. Zbog jasnoga odnosa prema tuđicama u hrvatskome književnome jeziku riječ pleh otpada jer pripada razgovornome jeziku, tepsija kao tuđica nije općenito prihvaćena, lim označuje pojavni oblik kovine, pa mu smeta da označuje predmet od kovine, kao i mjedenici, dakle potrebno je tražiti bolju. Ako bismo ostali pri limu kao osnovi, mogli bismo prema mjedenica reći limenica. U hrvatskome jeziku ona nije potvrđena, što znači da je slobodna za značenje i mislim da bi mogla biti prihvaćena.

Međutim kad sam tako tražio i razmišljao, u zagrebačkoj Nami vidio sam porculansku tepsiju i na njoj je uz cijenu pisalo PEKAČ. Evo najbolje riječi, pomislih. Poslije tu riječ u

značenju „*tepsija*“ *nađoh* u *Večernjem listu* 30. ožujka 1999. na 28. strani. Znači, počela se širiti i bez jezikoslovaca. Kad je tako, poduprimo je.

Ima još jedan razlog da ju podupremo. To nije novostvorena riječ jer je već zabilježena u našim rječnicima. U Rečniku Matice srpske piše da je *pekač* pokrajinska riječ, da je zabilježena u AR. Idem gledati u AR i evo što *nađoh*: „PEKAČ, m. *tepsija*. Reč ta živi u Sremu u narodu; osobito je rado upotrebljavaju Srbi rimske vere ili tzv. Šokci. Preradović 102.“

Odgovor je jasan i jednoznačan: tko želi znati kako se hrvatski kaže *tepsija*, sada zna: *pekač*, jer „*Srbi rimske vere*“ to su Hrvati. Osim toga riječ *pekač* već je krenula putem da se proširi pa je na nama da postane i općenito prihvaćena.

(STJEPAN BABIĆ)

ZADACI I VJEŽBE

1. Pokušajte utvrditi koja je teza u središtu Šenoine rasprave *Naša književnost!*
2. Koji su Šenoini argumenti?
3. Što je potrebno za produktivnu raspravu?
4. Koja je razlika između obavijesnog i kritičkog prikaza?
5. Koji su elementi kompozicije jednog prikaza? Utvrdite te elemente u prikazu Leone Sabolek!
6. Definirajte problemski članak i objasnite njegovu kompoziciju!
7. Koji problem postavlja gore navedeni problemski članak Stjepana Babića? Pokušajte utvrditi njegove kompozicijske dijelove!
8. Koje poznate stručnjake navodi Stjepan Babić tijekom traganja za najboljim mogućim rješenjem?
9. Što nudi za najbolje rješenje problema?
10. Povedite raspravu u razredu na temu *Je li televizija korisna!?* Pri tome pripazite na dva osnovna pravila: 1. Dopustiti osobi da dovrši rečenicu! 2. Biti uljudan u diskusiji! Prije same rasprave načinite popis dokaza, razvrstajte se u skupine s onima koji imaju slično mišljenje koje ćete dokazivati drugoj skupini!

■ Monolog

Tekstove možemo podijeliti i prema broju komunikanata. **Monolog** ili **samogovor** (grč. *mono* – sam, jedan, jedini + *logos* – riječ, govor) je vrsta teksta u kojem sudjeluje samo jedan komunikant. Takav tip teksta je tipičan za književnoumjetnička djela, naročito za dramska. U njemu se iznose misli, razmišljanja, osjećaji, strahovi, želje i sl. jedne osobe, upravljene gledateljima (čitateljima) ili sebi, u njemu čovjek raspravlja o neriješenom pitanju ili donosi tešku odluku, a te misli mogu biti izražene na dva načina:

1. naglas, dakle kao pravi govor nasamo sa samim sobom, književni lik ih izgovara;
2. ostaju na razini misli, tj. osoba ih „izgovara“ u sebi.

Pročitajte sljedeći monolog Pometa u komediji Marina Držića *Dundo Maroje!*

Vrag uzeo srjeću i nesrjeću. Fortunu pišu ženom ne zaman. I dobro čine tu joj čas činiti, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu sad na dobru, sad te kareca sad te duši. Vražija njeka ženska narav! U kojoj prosperirati do malo prije bijeh! Štono se reče, olova mi pliva-hu s mojijem Tudeškom. Veće ni je moj! Bandedškao me je iz svoje kuće. A gdje sada da se konsolaš, trbuše, moj dragi gospodine? Primi u pacijenciju, odsele ćeš kadgodi i srdjelicom se pasat. Ja te i sad u adversitati s baretom u ruci onoram i nijesam kako i njeki ki u dobru prijatelja ljube, u zlu ne čine ga se vidjet. Proplakah od njeke tenerece, er mi ga je žao. Pateška' će za kigodi čas, neudugo. A tu mi sperancu dava narav od fortune. Ja ne znam ki je vrag momu Tudešku. Tisuću vraga namene napanjkao. Kom k njemu dođoh, na me se izbeči: „Traditor, fuggir casa mia!“ („Izdajica, bježati kuća moja!“) – „Signor Ugo, što je zaboga?“ – „Ti štar, ti guartar!“ (Ti stajati, ti gledati.) Potegnu njeke kordetine na Tudešku. Ja prjedah nogami, a rekoh trbuhu: „Korizma ti! Veće odsela posti!“ Ma ovo nekoga odovud, na mene gleda. Da ga nije ki vrag na mene poslao da me posiječe? Bolje škivat.

(kareca – miluje; bandedškao – odstranio; adversitati – nesreća; bareta – kapa; tenereca – nježnost; speranca – nada; pateškati – trpjeti; kordetina – velika sablja; škivat – sakriti se)

■ Dijalog

Za razliku od monologa **dijalog** (grč. dialógos – razgovor) je, kako to i sam naziv govori, razgovor između dvoje (ili više) ljudi. Dijalog je osnovni način izlaganja dramskog djela, kao i ostalih književnih djela u kojima likovi razgovaraju.

U književnim djelima postoji više načina obilježavanja dijaloga, odnosno riječi koje govore likovi:

1. na početku i na kraju rečenoga stavljaju se navodnici;
2. ispred i iza rečenoga stavlja se crtica.

Pročitajte dijalog iz pripovijetke Antuna Gustava Matoša *Cvijet sa raskršća!*

- *Pst-pst-pst – reknemo oboje.*
- *Jeste li se probudili? – veli ona naprečac glasom u kojem bijaše sjena tuge koja ne boli.*
- *Pst, Fido! Čut će nas u kući i zatvoriti u dosadnu sobu. Ko ste vi, tuđinče? U vas je lice kao u mog pokojnog, dragog brata. Vi ste mladi?*
- *Ja sam... Ja sam...*
- *Vaš glas mi prija – rekne ona i diže se pošavši za hrtom i tapkajući, pipkajući pred sobom krajem od štapa.*
- *Zaklonimo se da nas ne vide iz dvorca, jer me jamačno već traže. Vašu ruku, ako vas ne mrzi.*

ZADACI I VJEŽBE

1. Protumačite razlike između monologa i dijaloga!
2. Da li vam je poznat Hamletov monolog? Koja pitanja razdiru Hamleta?
3. O čemu govori Držičev Pomet u svome monologu? Da li ga izgovara naglas?
4. Osim dramskih ostvarenja, koja se još umjetnička djela temelje na dijalogu?
5. Pomoću ulomka iz Matoševe pripovijetke pokušajte ustanoviti elemente koji čine dijalog!

■ Životopis

Dražen Petrović – Biografija

Što reći osim legenda hrvatskog sporta, košarke koja je nekoć živjela među nama i pružala nam pozitivnu energiju svojom prekrasnom igrom. Dražena Petrovića možemo slobodno nazvati virtuozom hrvatske košarke, čiji su talent prepoznali stručnjaci diljem svijeta, ali isto tako i obožavatelji ove veličanstvene igre.

Nažalost kad je bio na vrhuncu svoje popularnosti i kada se činilo da svijet drži na dlanu, život mu je naprasno prekinut 7. lipnja 1993. godine u 29 godini života.

Dražen Petrović rodio se u Šibeniku 22. listopada 1964. godine, kada je već od malih nogu pokazivao svoj veliki talent prema košarci. Naime svoju je karijeru započeo već sa 15 godina kada ga je trener kluba Šibenik ubacio u igru nakon čega se javnost po prvi puta upoznala s ovim veličanstvenim igračem kojeg će zapamtiti ne samo Europa, nego i ostatak svijeta. O njemu se pričalo kao o dečku koji je svoju ljubav prema košarci uzdizao do visokih razina, kada je najduže od svih ostajao poslije treninga i naravno dolazio puno ranije kako bi uvježbavao ono što je smatrao da je morao. Suigrači i treneri opisivali su ga kao discipliniranu i radišnu osobu koja zna što hoće.

Njegov prvi veliki korak bio je odlazak u Cibonu s kojom je dva puta osvojio sam vrh

Europe, a čak je dvije sezone bio najbolji europski igrač. Nakon što je dosegnuo vrhunac u Ciboni, odlazi u Španjolsku u Real Madrid, gdje je bio obožavan podjednako i od suigrača i od publike, jer je pored svog simpatičnog karaktera odmah počeo s vrhunskom igrom čime je Europi pokazao da je došao novi kralj.

Njegove sjajne igre u Europi došle su do Amerike, kada je Dražen 1990. godine postao članom Portland Trail Blazersa, gdje nažalost nije mogao puno pokazati, jer je uglavnom sjedio na klupi. No situacija se počela mijenjati na bolje kad je prešao u New Jersey Netse, gdje ne samo da je bio najbolji šuter momčadi, nego ujedno i najbolji Europljanin koji je dotad igrao u NBA ligi.

Pored vrhunske igre u klubovima, Dražen je isto tako ostvarivao sjajne rezultate u reprezentaciji, prvo pod vodstvom bivše Jugoslavije kad smo osvojili zlatnu medalju na Europskom prvenstvu u Zagrebu, te pobjeda na Svjetskom prvenstvu u Argentini 1990. godine.

Najveći rezultat Dražen i reprezentacija ostvaruju na olimpijskim igrama 1992. godine u Barceloni kada su u finalu poraženi od tadašnjeg Dream Teama.

Danas kada ga više nema o najvećim rezultatima možemo se osvjedočiti zahvaljujući brojnim dokumentarcima, ali isto tako i po brojnim počastima koje su mu iskazane, odnosno njegovoj obitelji, a tu je i kip Vaska Lipovca postavljen u parku ispred Olimpijskog muzeja u Lausanni.

Životopis ili **biografija** (grč. *bio* – život, *grafo* – pišem) je dokument koji donosi podatke iz života neke osobe.

Obično sadrži sljedeće podatke:

- **osobni podaci** (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, mjesto stanovanja, bračno stanje)
- **obrazovanje** (stupanj obrazovanja, zanimanje, s tim da se najprije navodi posljednji stupanj obrazovanja i zvanje, tek zatim prethodno i tako kronološki unazad)
- **izvanškolske/izvanradne aktivnosti** (sve ono čime se bavite izvan obavezne nastave – dodatna nastava, rad u različitim skupinama, učenje stranih jezika i dr.)
- **dodatna znanja** (vozačka dozvola, informatička pismenost, stupanj znanja stranih jezika i sl.)
- **profesionalno/radno iskustvo** (radno iskustvo, radna mjesta i vremensko razdoblje)
- **usavršavanje i dokvalifikacija** (obrazovanje izvan redovitog sustava školovanja, pohađanje raznih tečajeva i usavršavanja)

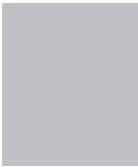
Spomenik Draženu Petroviću
ispred Olimpijskog muzeja u Lausanni

Curriculum vitae

Zamijenite imenom/ima prezimenom/ima

OSOBNJE INFORMACIJE

Upišite ime prezime

[Sva su polja u životopisu izborna. Izbrišite sva prazna polja.]

📍 Upišite naziv ulice, kućni broj, grad, poštanski broj, državu.

☎️ Upišite telefonski broj 📱 Upišite broj mobitela

✉️ Upišite adresu/adresu e-pošte

🌐 Upišite osobnu internetsku stranicu

💬 Upišite vrstu usluge za slanje istovremenih poruka Upišite korisnički račun/e e-pošte

Spol Upišite spol | Datum rođenja dd/mm/gggg | Državljanstvo Unesite državljanstvo/a

RADNO MJESTO NA KOJE SE
PRIJAVLJUJETE
ZVANJE
ŽELJENO RADNO MJESTO
STUDIJ NA KOJI SE
PRIJAVLJUJETE
OSOBNI PROFIL

Upišite radno mjestom na koje se prijavljujete / zvanje / željeno radno mjesto / studij na koji se prijavljujete / osobni profil (izbrišite nepotrebna polja u lijevom stupcu)

RADNO ISKUSTVO

[Svako iskustvo upišite posebno. Započnite s najnovijim.]

Upišite datumima (od - do)

Upišite radno mjestom na kojemu radite

Upišite naziv poslodavca i mjest (ako je važno, navedite adresu i internetsku stranicu)

- Upišite glavne aktivnosti i dužnosti

Djelatnost ili sektor Upišite tip djelatnosti ili sektor

OBRAZOVANJE I
OSPOSOBLJAVANJE

[Svaki obrazovni program upišite posebno. Započnite s najnovijim.]

Upišite datumima (od - do)

Upišite dodijeljenu kvalifikaciju

Zamijenite razinom
NKO-a ako je
primjenjivo

Upišite naziv i mjesto ustanove za obrazovanje ili osposobljavanje (ako je važno, navedite državu)

- Upišite popis glavnih predmeta koje ste odslušali ili stečenih vještina

OSOBNJE VJEŠTINE

[Izbrišite sva prazna polja.]

Materinski jezik

Upišite materinski jezik/jezike

Ostali jezici

	RAZUMIJEVANJE		GOVOR		PISANJE
	Slušanje	Čitanje	Govorna interakcija	Govorna produkcija	
Zamijenite jezikom	Upišite stupanj	Upišite stupanj	Upišite stupanj	Upišite stupanj	Upišite stupanj
	Zamijenite nazivom jezične potvrde. Upišite stupanj ako je primjenjivo.				
Zamijenite jezikom	Upišite stupanj	Upišite stupanj	Upišite stupanj	Upišite stupanj	Upišite stupanj
	Zamijenite nazivom jezične potvrde. Upišite stupanj ako je primjenjivo.				

Stupnjevi: A1/2: Temeljni korisnik - B1/B2: Samostalni korisnik - C1/C2: Iskusni korisnik
Zajednički europski referentni okvir za jezike

Komunikacijske vještine

Upišite svoje komunikacijske vještine. Navedite u kojemu su kontekstu stečene. Primjer:

- dobre komunikacijske vještine stečene tijekom rada na mjestu direktora prodaje

- **osobni interesi** (interesi koji nisu vezani uz obrazovanje: sportske aktivnosti, slobodno vrijeme, hobi, humanitarni rad i sl.)
- **završna rečenica** (vezana uz očekivanja na novome poslu, isticanje vlastitih pozitivnih osobina i sposobnosti zbog kojih smo mi najidealniji izbor za određeni posao)
- **potpis** (prije potpisa se obično napiše rečenica kojom se navodi optimizam o dobrom uspjehu i suradnji u budućem poslu)

Ovakav kratak životopis naziva se i latinskim imenom *curriculum vitae* (tijek života) ili kraticom **CV** i prilaže se različitim molbama (za dobivanje stipendije, za radno mjesto i sl.)

Želite li napisati životopis u svrhu zapošljavanja, podatke u njemu morate rasporediti u odlomke (pasuse), a na lijevoj strani papira napisati o čemu govori odlomak. Takav životopis mora biti pregledan, a podaci brzo uočljivi u njemu jer nijedan poslodavac ne posvećuje previše vremena čitanju opširnih životopisa. Način izražavanja mora biti jasan, precizan i konkretan, a jezik gramatički i pravopisno ispravan. U zadnje vrijeme u te svrhe vrlo su popularni Europass životopisi koji se lako mogu popunjavati i preko interneta i tako ispunjeni se mogu printati ili pohraniti, a postoji mogućnost i njihova ažuriranja:

https://europass.cedefop.europa.eu/sites/default/files/europass_cv_instructions_hr.pdf.

■ Vrste životopisa

1. **objektivni životopis (službeni, poslovni)** je obično kratak, rečenice jednostavne i jasne, bez slikovitosti i emocionalne obojenosti, precizno i objektivno izlaže činjenice vezane uz život neke osobe, pripada znanstvenom stilu.
2. **romansirani životopis (literarni, subjektivni)** je pisan književnoumjetničkim stilom, slikovito i interesantno prikazujući duh vremena u kojem je ta osoba živjela. Često puta sadrži i stav biografa prema osobi čiji život opisuje.
3. **autobiografija, osobna biografija** (samoživotopis) je subjektivna jer autor nastoji vlastiti život objasniti nepoznatom čitatelju.

Po načinu obrade životopis može biti:

- a) **stručan ili znanstven**: po opsegu može biti opširan i kraći, po stilu kritičko-analički
- b) **popularan**: deskriptivni (opisni) po stilu
- c) **enciklopedijski i leksikonski**: kratak je, može obuhvatiti nekoliko redaka ili stranica u zavisnosti od veličine i opsega djela i važnosti i značaja osobe.

Životopis može prikazivati život u cjelini, a može prikazivati samo dio života (rođenje, djetinjstvo, školovanje).

Obrazac životopisa nije izričito propisan, najvažniji je element prilikom pisanja životopisa njegova svrha, namjena.

ŽIVOTOPIS

OSOBNI PODACI

Ime i prezime: Mirna Marić
 Datum i mjesto rođenja: 14. studenog 1970., Zagreb
 Adresa: Stjepana Radića 12, Zagreb 10 000
 Telefon: (385) 01 4545 454
 Email: mimi2002@hotmail.com

OBRAZOVANJE

1998–2003 Ekonomski fakultet u Zagrebu, smjer: vanjska trgovina
 1993–1998 IV. gimnazija, Zagreb

USAVRŠAVANJA

2004. Merger and Acquisition, Milano
 2005. Eurocentre School, London
 2008. Seminar on Project Proposal Writting, Milano

RADNO ISKUSTVO

svibanj 1999.–

Tvrtka za vanjsku i unutarnju trgovinu d.o.o., Zagreb

Voditelj veleprodaje i maloprodaje
 – upravljanje radom četiri regionalna distributivna centra
 – razvoj i unapređenje poslovnih odnosa s ključnim kupcima
 – koordinacija unutar maloprodajnog lanca
 – planiranje i izvršenje prodajnog plana
 – aktivno praćenje rada konkurentskih tvrtki

srpanj 1997.–
 travanj 1999.

Tvrtka d.o.o., Zagreb

komercijalist
 – prikupljanje narudžbi, otprema i doprema robe
 – kontakti s dobavljačima i kupcima
 – obilazak kupaca

VJEŠTINE

Rad na računalu Aktivno i svakodnevno korištenje MS Office paketa
 Strani jezici Talijanski: aktivno u govoru i pismu
 Engleski: pasivno u govoru i pismu

HOBI I INTERESI

Sport Košarka, plivanje
 Literatura Lijepa književnost

PREPORUKE

Dostupne na zahtjev.

PONOVI TE!

Životopis ili curriculum vitae je dokument s autobiografskim podacima koji se prilaže molbi za zaposlenje. Treba sadržati osobne podatke, školsku naobrazbu, znanje stranih jezika, usavršavanja i dokvalifikacije, radno iskustvo. Svi ispisani podaci trebaju biti pregledni i uredno napisani na papiru.

ZADACI I VJEŽBE

1. Na temelju teksta objasnite što je životopis, koje vrste životopisa poznajete te nabrojite od kojih se elemenata sastoji dobar životopis!
2. Potražite uzorak Europass životopisa na internetu, ispunite ga online te ga konačno isprintajte!
3. Potražite u leksikonu životopis svojega omiljenog pisca, glumca ili glazbenika te ga na sljedećem satu pročitajte ostalima!

■ Poslovno pismo

Pismo je vrsta teksta u kojem se na posredan način pismeno komunicira s drugom osobom ili širom javnošću. U zavisnosti od namjene možemo govoriti o **osobnom** ili **intimnom pismu** (upućenom bliskoj osobi) te o **otvorenom pismu** (namijenjenom široj društvenoj javnosti).

Postoje pisma i u književnoumjetničkim djelima, takva djela nazivamo epistolarnom prozom (npr. **epistolarni roman** Patnje mladog Werthera J. W. Goethea).

Poslovno je **pismo** službeni dokument, jedan od najčešćih oblika poslovne komunikacije koji podliježe određenim pravilima sastavljanja. Znači važno je znati gdje se što piše. Slično životopisu i ovdje valja sadržaj oblikovati u blokove, odlomke.

U oslovljavanju najčešće stoji: **poštovani** ili **cijenjeni**, a na kraju pisma: **srdačan pozdrav / s poštovanjem / unaprijed zahvaljujem** i sl.

Na kraju pisma morate se vlastoručno i potpisati iznad otisnutog potpisa.

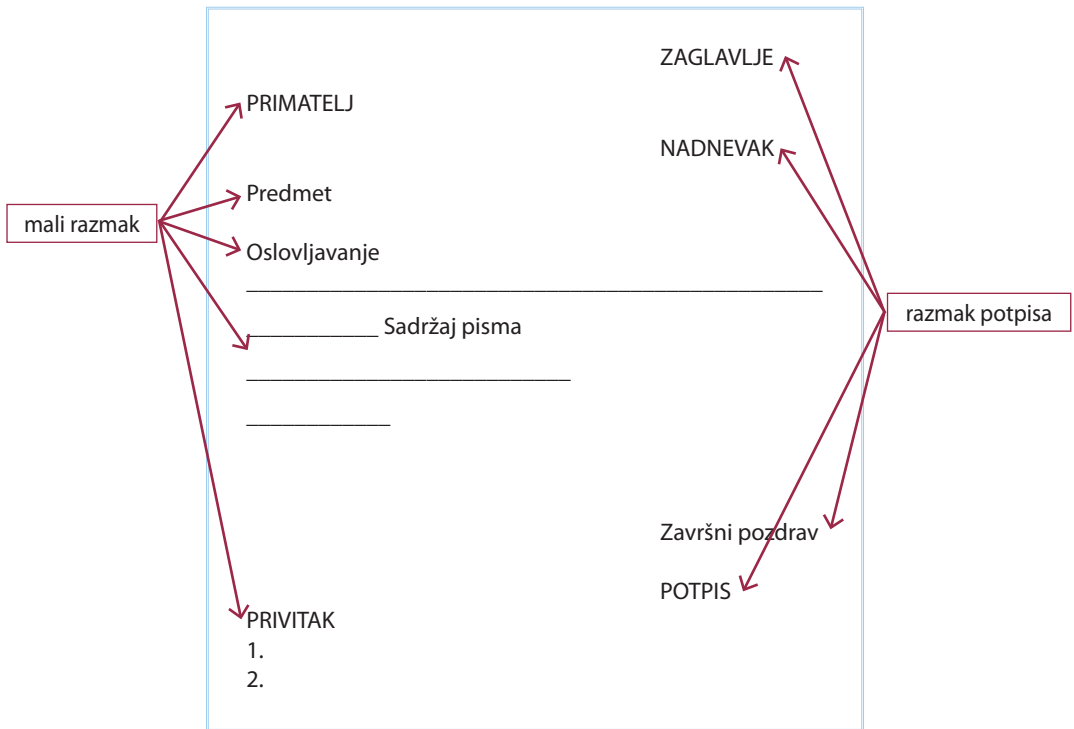
Stil pisanja je objektivan, izražava se u kratkim i jasnim rečenicama bez emocionalne obojenosti. Ne preporučuje se upotrebljavati rečenice u prenesenome (metaforičnom) značenju kako ne bi došlo do nesporazuma. Obavezno se poštuju gramatička i pravopisna pravila.

Dijelovi poslovnoga pisma:

- puni naziv i adresa pošiljatelja (→ **zaglavlje**) i primatelja
- mjesto i nadnevak
- predmet (molba, žalba, izvješće i sl.)
- oslovljavanje
- sadržaj (ono što želimo reći)
- pozdrav
- potpis
- privitak (preslike dokumenata ili originali)

Jako je važan izgled poslovnoga pisma, tj. kako oblikujemo sadržaj i gore navedene elemente. Najčešći je tzv. **blok oblik** jer sadržaj raspoređujemo u blokove (misaone cjeline) i **mali razmak**.*

* *mali razmak – 25 mm od lijevog ruba papira ili 10 slovnih mjesta na računalu*
veliki razmak – 50 mm od lijevog ruba papira ili 20 slovnih mjesta na računalu
razmak potpisa – 115 od lijevog ruba papira ili 45 slovnih mjesta na računalu

Savjeti za pisanje pisama:

- ako se naslov piše s uskličnikom na kraju, sljedeća se rečenica piše velikim početnim slovom
- ako se naslov piše sa zarezom na kraju, sljedeća se rečenica piše malim početnim slovom
- ako se obraćamo osobi prema kojoj izražavamo poštovanje, sve oblike zamjenice vi pišemo velikim početnim slovom (Vi, Vas, Vaš, Vama...)
- kada se obraćamo skupini ljudi, zamjenica vi piše se malim početnim slovom.

PONOVITE!

Dijelovi poslovnog pisma: **zaglavlje, naziv i adresa primatelja, mjesto i nadnevak, predmet, oslovljavanje, sadržaj, pozdrav, potpis, privitak.**

Sadržaj: jasnoća, sažetost, preciznost, nedvosmislenost, uljudnost, individualnost, gramatička i pravopisna ispravnost.

MOLBA

Krešimir Horvat
Ulica sv. Mateja 25, HR-10020 Zagreb
Telefon: (01) 8765 432
Mobitel: 098 234 5678
E-adresa: k.horvat3@gmail.com

Zagreb, 1. rujna 2007.

Nastavničko vijeće
Prva gimnazija u Zagrebu
Avenija Dubrovnik 36, HR-10020 Zagreb

MOLBA

PREDMET: Molba za odgovaranje po dogovoru

Poštovani!

Molim vas da mi odobrite odgovaranje po dogovoru jer sam polaznik trećega razreda Srednje glazbene škole Elly Bašić – smjer flauta te moram uskladiti svoje školske obaveze s onima u glazbenoj školi. Upisao sam 2. f razred Prve gimnazije i na kraju školske godine 2006./2007. prošao sam s odličnim uspjehom. Izvan škole pohađam nastavu u glazbenoj školi tri dana u tjednu po dva školska sata i svakodnevno vježbam, posebno dva puta godišnje pripremajući završni koncert.

Molbi prilažem:

1. Svjedodžbu o uspjehu u prvom razredu Prve gimnazije
2. Potvrdu o upisu u treći razred Srednje glazbene škole Elly Bašić
3. Svjedodžbu o završnom ispitu za drugi razred Srednje glazbene škole Elly Bašić

Roditelj

Učenik

Ivan Horvat, dipl. ing. arh.

Krešimir Horvat, 2. f razred

Molba je vrsta teksta, poslovni dopis kojim se nekome (pojedincu, ustanovi ili udruzi) na kulturnan način upućuje želja da se što učini ili odobri (upis u školu, zaposlenje, novčana potpora, stipendija, smještaj u domu i sl.).

Sastavnice molbe:

- I. **Podaci o pošiljatelju** – ime, prezime, adresa, poštanski broj, mjesto, broj telefona, elektronska pošta
- II. **Podaci o primatelju** – naziv, djelatnost, adresa, poštanski broj, mjesto
– pišu se u obliku dvaju proreda ispod podataka pošiljatelja
- III. **Mjesto i nadnevak** – *Zagreb, 16. ožujka 2011.* ili *U Zagrebu 16. ožujka 2011.* (prvi oblik sa zarezom, a drugi bez njega) pišu se na desnoj strani papira
- IV. **Predmet** – sadržaj, tema molbe
– pišu se nakon mjesta i nadnevka s malim razmakom
- V. **Oslovljavanje** – ako završava uskličnikom, tekst se nastavlja velikim slovom; ako završava zarezom, tekst se nastavlja malim slovom
- VI. **Tekst** – odlomci se odvajaju proredom, a počinje se pisati nakon malog razmaka
- VII. **Potpis** – okomito u ravnini s mjestom i nadnevkom
- VIII. **Prilog ili privitak** – životopis, preporuke, diploma...
– popratne dokumente navodimo jedan ispod drugoga u razini s tiskanim imenom i pišu se s malim razmakom

Izgled konkretne molbe za zaposlenje:

Maja Stubić
<p>Nova ves 32. 10 000 Zagreb</p> <p>Omega d.o.o. Jarun 11/d 10 000 Zagreb</p>
Zagreb, 9. travnja 2018.
<p>Molba za zaposlenje</p> <p>Poštovani,</p> <p>u vezi s natječajem objavljenim 4. travnja 2018. u „Jutarnjem listu“, javljam se za radno mjesto tajnice.</p> <p>Zadovoljavam sve navedene uvjete: imam SSS, govorim njemački jezik, znam raditi na PC-ju (Word i Excel).</p> <p>Komunikativna sam osoba s organizacijskim sposobnostima i smatram da bih odgovorno obavljala navedeni posao.</p>
S poštovanjem, Maja Stubić
<p>Privitak: Maja Stubić</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Preslika svjedodžbe 2. Preslika domovnice 3. Životopis

Molbe se pišu **administrativnim** ili **poslovnim stilom**, tj. u kratkim i jasnim rečenicama. Upotrebljavati valja riječi što konkretnijeg značenja.

Savjeti za pisanje molbe za zaposlenje:

- u molbi se nemojte ni precjenjivati (previše se hvaliti) ni podcjenjivati (ne istaći one osobine koje su važne za izvršavanje obaveza)
- u svojoj molbi trebate u poslodavcu probuditi želju da vas upozna i pozove na poslovni razgovor.

PONOVITE!

Molba za zaposlenje je poslovno pismo, pisano poslovnim stilom, koje sadržajno iznosi uvjete koje zadovoljavamo za određen posao.

POJMOVNIK

A

afganistanski jezik 18
 afrikate 55–56
 ahavci 27
 akcent 90
 akcentuacija 22, 44
 akustičan 128
 akut 22, 32, 37, 44
 akuzativ 44, 66
 albanska skupina 18
 albanski jezik 18
 alofon 50
 alomorf 60–61
 alternacija (smjenjivanje) ije/je 62, 83
 alternacija jata 32, 39, 42, 44, 46–47, 62
 alveolari 55
 anglizam 22
 aorist 36, 41, 68, 88
 aproksimant 54
 atonička riječ 94
 autobiografija 151
 ažuriranje 14, 125, 151

B

baltoslavenska skupina 18
 Baščanska ploča 24, 36
 Bečki listići 24
 beletristička bilješka 118
 bengali jezik 18
 bezvučnici 55, 72
 bilabijali 55–56
 bilješka 3–4, 16–17, 118, 121
 biografija 149, 151
 bjeloruski jezik 19
 bočnici 54, 56
 bosanica / bosančica 25
 bosansko-hercegovačko-dalmatinski
 govor 31

bošnjačka skupina Hrvata 43
 bretonski jezik 18
 broj 9, 15–17, 23–24, 31, 41, 62, 107,
 126–127, 146
 brzina 108, 111
 bugarska redakcija 21
 bugarski jezik 19, 81
 buka u komunikacijskom kanalu 102
 buka u priopćajnom kanalu 103
 bunjevačka skupina Hrvata 43
 buzetski dijalekt 42

C

cakavizam 36, 39
 ciganski / romski jezik 18
 curriculum vitae 151–152
 CV 151

Č

čakavsko narječje 22, 24–25, 31, 36–39,
 46–47
 čakavsko-kajkavski govori 42
 časopis 9, 15–16, 28–29, 112, 115–116,
 141–144
 češka redakcija 21
 češki jezik 19, 27, 81
 četveronaglasni sustav 22, 26, 32, 44
 čitateljsko pismo 118
 članak 9, 15, 118, 124, 140, 143–144, 146

Ć

ćirilica 21, 25, 28

D

danski jezik 18
 dativ 23, 41, 60, 62, 70
 Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog
 književnog jezika 29–30

deklinacija 44
 dentali 55–56
 desibilarizacija 70
 deskriptivni tekst 126
 desni 51, 54–56, 101
 desnici 55–56
 dijakritički znak 26, 55
 dijalekatske razlike 18
 dijalekt 31, 36, 41–42, 44–45
 dijalog 117, 126–127, 137, 147–148
 dijaloški tekst 126
 dinamični opis 127–128, 130–131
 disimilacija 67
 diskurzivni tekst 126
 diskusija 140, 146
 djelomično vezan naglasak 96
 dnevnik 5, 17, 115, 122, 124
 dokazivanje 127, 140–141
 dometak 59
 donjolужиčki jezik 19
 dual 23
 duga množina 23, 67, 69, 86
 dugosilazni naglasak 22, 32, 47, 92–93, 95
 dugouzlazni naglasak 22, 32, 92, 95–96
 dušnik 51
 dužina slogova 84, 90–91
 dvoglasnik 21, 52–53, 58, 83–86, 88–89
 dvojina 23, 31
 dvonaglasni sustav 37, 42
 dvoslov 26, 57
 dvosmjerna komunikacija 105, 113
 dvousnenici 55, 76

E

ekavski izgovor 21, 28, 32, 34
 eksplozivi 54, 56
 eksterijer 127, 133
 engleski jezik 18, 100
 enklitika 94
 epentetsko l 71–72
 esej 118
 estetska uloga 103
 estonski jezik 18
 etimološki pravopis 27
 eufemizam 113

F

filološka škola 26–27, 30
 finski jezik 18
 fizička faza 101
 fiziološka faza 101
 fiziološka stanica (pauza) 111
 fonem 50, 59–62, 107
 fonemska varijanta 50
 fonetika 50
 fonologija 50
 fonološki pravopis 27–28
 francuski jezik 18
 frikativi 54–55
 funkcija održavanja kontakta 104
 funkcija uspostavljanja kontakta 103–104
 futur drugi 41
 futur prvi 41

G

genitiv 23, 26–27, 44, 62, 64, 66, 84, 86, 93
 germanizacija 26
 germanizam 41
 germanska skupina 18
 gestikulacija 111
 glagol 59, 68, 70, 76, 84–87, 93, 107, 130
 glagolska imenica 85
 glagolski oblik 23
 glagolski pridjev radni 65
 glagolski pridjev trpni 86
 glagolski prilog prošli 41
 glagolski prilog sadašnji 88
 glagoljica 21, 24–25
 glas 21–22, 26, 30–32, 39, 50–58, 60–61, 65, 67, 69, 71, 75–76, 78, 80–83, 86, 90, 101–102, 107–109
 glasište 51
 glasnice 51–52, 54–56
 glasovni sastav 18, 82, 92, 96
 glasovni sustav 20–21
 glasovno razjednačavanje 67
 glavni broj 17, 23
 glogovničko-bilogorski dijalekt 41
 glosa 118, 120–121
 goranski dijalekt 41
 gornjolonski dijalekt 41
 gornjolужиčki jezik 19

gornjomiranski dijalekt 42
 gornjosutlanski dijalekt 41
 govor 31–33, 36, 39, 41–47, 50–51, 62, 80,
 98–100, 106–107, 110–111, 120, 131,
 147
 govorna situacija 99, 103
 govorne vrednote 110–112
 govorni organi 51–55, 101
 govornik 99, 101, 105–106
 govorno priopćavanje 98–101, 103–105
 Gradišćanski Hrvati 35, 38, 46–48
 grafija 25, 27
 gramatička kategorija 62
 gramatičko značenje 107
 gramatičko ustrojstvo 18
 grčka skupina 18
 grčki jezik 18
 grkljan 51
 gubljenje suglasnika 61, 77, 79

H

hindu jezik 18
 hrvatska redakcija 21, 24
 hrvatski jezik 18–22, 24, 26–31, 51–54,
 57–58, 61, 64, 67, 69, 79, 83, 94, 96
 hrvatski vukovci 26–27
 hrvatsko proljeće 29–30
 humor 118, 131
 humoristični tekst 127
 hungarizam 41, 47

I

ijekavski izgovor 21, 25, 28, 68
 ikavica 25–27, 34
 ikavski izgovor 21, 32, 34, 46, 83
 ilirci 26–27
 ilirski jezik 18, 26
 imenica 17, 24, 31, 41, 60, 67–68, 70, 80,
 81, 84–87, 93, 107, 127
 imperativ 70, 96
 imperfekt 36, 41
 indijski jezici 18
 indoeuropski jezici 18
 indoiranska skupina 18
 infinitiv 36, 41, 84

instrumental 23, 67, 70, 93
 intenzitet 111
 interijer 127, 135
 internet 4, 9, 11, 13–15, 17, 112–115, 123–
 125, 151, 153
 intervju 116–118, 120–121
 intonacija 90–93, 111
 iranski jezici 18
 ironični tekst 127
 ironija 131
 irski jezik 18
 iskaz 100, 104
 islandski jezik 18
 istočnobosanski govor 31
 istočnohercegovački govor 31
 istočnoslavenska skupina 19
 istoznačnica 31, 107
 izgovorna cjelina 50, 60, 89, 94–95
 izraz znaka 107
 izvedenica 76, 80, 82–86, 95
 izvješće 116–118, 120–121, 138, 153
 izvještavanje 127, 137–138, 140

J

jačina 89–90, 92, 111
 jat 21, 26–27, 32, 37, 39, 44–46, 68, 75, 83
 jednačenje šumnika po zvučnosti 61, 72,
 74
 jednačenje zatvornika po mjestu tvorbe
 61, 75–76
 jednina 23, 44, 59–60, 64–68, 70, 86, 93
 jednosložna riječ 89, 95, 97
 jednosmjerna komunikacija 105, 113
 jedrenici 56, 68, 70, 76
 jedro 51–52, 54
 jekavski izgovor 21, 32–33, 83
 jeri 21
 jermenski jezik 18
 jezični unitarizam 28
 jezik 5, 17–18, 20–22, 24, 26–29, 31, 42,
 50–58, 63, 65, 67, 69, 98–100, 104–111,
 116, 122, 125, 142, 144, 151
 jezikoslovlje 25, 106
 jotacija 22, 40, 61–62, 71–72, 75
 južnoslavenska skupina 19

K

kajkavsko narječje 22, 24–26, 31, 38–41, 47–48, 65
 kašupski jezik 19
 keltska skupina 18
 klitika 94
 ključna rečenica 6
 književni koiné 25, 30
 komentar 118, 124
 komparativ 41, 62, 86
 kompozicija 137, 142, 144, 146
 komunikacija 99–100, 103–106, 110–113, 123, 126, 128
 komunikacijski kanal 102, 105
 komunikacijski sustav 106
 komunikant 126–127, 146
 koncept 5, 7
 konsonant 53–54
 kontekst 103, 106
 korijen 51, 59–60
 korijenski morfemi 60
 korijenski pravopis 26
 kosovsko-resavski govor 31
 Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja 26
 kratkosilazni naglasak 22, 32, 47, 92, 95–96
 kratkouzlazni naglasak 32, 92, 95–96
 Krčki natpis 24
 kritički prikaz 142, 146
 kritika 118
 krnji infinitiv 41
 kurdski jezik 18
 kvantiteta 57, 90

L

labijali 55
 labiodentali 55
 laterali 54
 latinica 21, 25, 28, 30
 latinski jezik 18
 latvijski jezik 18
 leksičko značenje 107
 likvide 54, 56
 lingvistika 106
 litavski jezik 18

logička melodija 111

lokativ 23, 70

M

mađarski jezik 18–19, 22, 52, 57, 63–64, 71–72, 74–75, 77, 79, 82, 90, 92, 96
 makedonska redakcija 21
 makedonski jezik 19, 28–29
 masovna komunikacija 112–113
 masovni mediji 113–114, 118
 materinji jezik 18, 99
 medijska pismenost 113
 međimurski govor 41
 mekonepčanici 56
 melodija 128
 metajezična funkcija 104
 mimika 111
 mjesečnik 115
 množina 23, 26–27, 31, 62, 64, 66–67, 70, 78, 84, 86, 93
 molba 66, 151–153, 155–157
 Moliški Hrvati 35
 monografija 118
 monolog 126–127, 146–148
 monološki tekst 126
 morfem 59–61
 morfo(fo)nologija 60
 morfonološki pravopis 26, 28
 mrtvi / izumrli jezici 18, 99
 muški rod 62, 65–66

N

nadnevak 153–154, 156
 naglasak 22, 85–87, 89–97, 137, 142
 naglasna cjelina 94–95
 naglasna jedinica 92
 naglasni sustav 20, 22, 24, 44, 47, 49, 92, 96
 naglašeni slog 89–93, 111
 napis 118
 naslonjenica 94
 nastavak 17, 23, 27, 31, 36, 40–41, 59, 64, 67, 81, 86–87, 93
 natuknica 7
 naturalistični tekst 127
 navezak 62–63

nazali 21–22, 54
 nejezična komunikacija 105
 nenaglasnica 94–95
 nenaglašena dužina 93
 nenaglašeni slog 89–91, 93, 111
 neodređeni pridjev 41
 neoznačeno jednačenje 74
 nepce 51–54
 nepčanici 55–56, 67–68, 75–76
 nepčano r 22
 neporedna komunikacija 105, 113
 nepostojano a 61–62, 64–66, 86
 nepostojano e 65
 nepunoznačnica 107
 nesporazum 101–102, 105, 153
 nesvršeni glagol 84–86
 nezaobljeni otvornik 53
 niski otvornik 53
 nizozemski jezik 18
 nominativ 17, 59, 64, 66–67, 70, 84
 nonverbalna komunikacija 105
 normativa 27
 norveški jezik 18
 nosna šupljina 51, 101
 nosnici 54, 76
 novine 47, 112, 114–116, 118, 138, 145
 Novosadski dogovor 28–30
 novoštokavsko narječje 27

NJ

njemački jezik 18

O

obavijesni prikaz 142, 146
 obavijest 100, 103–104, 111–113, 116–118, 124, 141–142
 obavješćivanje 103
 objasnidbena funkcija 104, 113
 objašnjavanje 127, 140–141, 143
 obla glagoljica 21
 oblik 17, 20, 23–24, 27, 30–31, 36, 40, 53, 57, 60, 63–67, 69–70, 72, 79–80, 83–87, 93, 96, 113–114, 118, 137–138, 153–154, 156
 ocjenjivanje 118, 127
 odmilnica 84

određeni pridjev 41, 93
 odsječak 103
 okluziv 54
 olfaktivan 128
 općeslavenski jezik 18, 21
 općeslavenski književni jezik 21
 opći časopis 116
 opis 117, 127–128, 130, 132–133, 135–137
 opisni tekst 126
 osobna zamjenica 41
 otvornik 21–22, 36, 45, 52–53, 56–58, 68
 ozaljski jezično-književni krug 25, 30, 42
 označenik 107–108
 označitelj 107–108

P

padež 8, 23–24, 36, 62, 66
 palatali 55
 palatalizacija 61–62, 68–69
 panonsko-slavska redakcija 21
 pauza 111
 pejzaž 127–128
 perzijski jezik 18
 piskavci 55, 70
 pismeni tekst 126
 pismo 21, 24–26, 28, 30, 57, 71–72, 74, 76–77, 88–90, 98, 102, 105, 107, 120–121, 153
 plodnost 108–109
 pluća 51–52, 80
 plješevičkoprigorski dijalekt 41
 podravski dijalekt 41
 pojam 4, 17, 27, 30–31, 39, 101–102, 106–107, 143
 pokretni samoglasnik 62
 pokriveno r 86
 polapski jezik 19
 poluglas 22, 36, 39
 poluotvornik 54, 70
 polupregradnici 55
 polusloženica 76
 poluvokal 54, 56
 Poljički statut 25
 poljski jezik 19
 popularni časopis 116
 portret 127, 130–132

- portugalski jezik 18
 poruka 100–106, 113, 124–125
 posredna komunikacija 105, 113
 postalveolari 56
 posuđenica 19, 22, 58, 82
 posvojni pridjev 69
 pošiljatelj 101–107, 113, 124, 153, 156
 Povaljska listina 25
 povratna zamjenica 41
 povratni glagol 41
 pozitiv 84, 86
 praskavci 54
 praslavenski jezik 18
 predmetak 59, 75, 85
 prednaglasnica 94–96
 prednepčanicu 55–56
 prednji otvornik 53
 prefiks 59, 75, 85–86
 prefiksalni 60
 pregradnici 54
 prekidni tjesnačnici 55
 prekidnici 55
 prepalatali 56
 prepričavanje 137
 prezent 27, 41, 68, 85, 87–88, 93, 96
 približnik 54, 56
 pričanje 127, 137, 140
 pridjev 17, 59, 62–63, 65, 67, 74, 78, 81,
 84–86, 88, 95–96, 107, 127
 prijedlog 31, 36, 40, 63, 67, 88, 94, 107,
 109
 prijeglas 67–68, 85
 prijelaznik 54
 prikaz 118, 127–128, 131, 140, 142, 146
 prilog 63, 81, 88, 96, 107, 124, 156
 primatelj 101–103, 105–106, 113, 123–124,
 153–154, 156
 priopćajni kanal 102–103, 105
 priopćenje 116–117
 pripovijedanje 127, 137
 prislonjenica 94
 prizrensko-timočki govor 31
 problemski članak 140, 143–144, 146
 proizvoljnost 108, 110
 proklitika 94
 protočnik 54, 56
 psihološka faza 101
 psihološka karakterizacija 131–132
 psihološka pauza 111
 punoznačnica 107
 putopis 122, 138, 140
- R**
- rasprava 105, 140–141, 146
 raspravljački tekst 126–127, 140, 142–143
 raspravljanje 127, 140, 142
 razgovor 7, 9, 29, 105, 117, 120, 122, 124,
 126, 147
 razlikovna obilježja 33, 36
 razmak 52–53, 153, 156
 realistični tekst 127
 recenzija 118
 Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu
 domorodnom jeziku 26
 rečenica 4–7, 50, 63, 66, 68–69, 77, 80, 88,
 94–95, 97, 99, 104, 107, 109, 111–112,
 120, 126, 138, 142, 146, 151, 153–154,
 157
 rečenična intonacija 111–112
 rečenični naglasak 111
 Red i zakon 25
 redni broj 17
 reducirani vokal 22
 redundancija 103
 reportaža 116–118, 120–122, 138
 resica 51–52, 54
 revija 116
 riječ 4–8, 16, 20, 22, 27, 31, 36, 39–41,
 50, 57–66, 69–70, 72, 74–75, 78–86,
 88–97, 99, 106–109, 111–113, 126–
 128, 135–137, 146–147, 157
 riječka filološka škola 26–27
 rječničko blago 18, 21, 82, 99
 rod 62, 72, 93, 142
 romano-dalmatski jezik 18
 romanska skupina 18
 romantični tekst 127
 rumunjski jezik 18
 ruska redakcija 21
 ruski jezik 19

S

sadržaj znaka 107
 samoborski dijalekt 41
 samoglasnik 21, 24, 26, 39, 52, 56, 58, 62, 67, 89–91, 93
 samoglasno r 21–22, 26, 89
 samogovor 126, 146
 samokontrola 4
 sanskrt 18
 sarkastični tekst 127
 satira 131
 segment 102
 semiologija 106
 sentimentalni tekst 127
 sibilanti 55, 70
 sibirizacija 39, 45, 61–62, 70
 silazna intonacija 91, 93, 111
 sintagma 6, 99, 109
 sjevernomoslavački dijalekt 41
 skica 4–7, 16–17
 sklonidba 23, 40, 44, 46
 slavenski jezici 18–19, 23
 slavonski govor 31
 slivenici 55–56, 58
 slog 22, 39, 50, 56, 58, 65–66, 85–97
 slogotvorno r 27, 36, 89
 slovački jezik 19
 slovenski jezik 19
 složenica 74, 76, 78, 84–87, 95
 slušatelj 99–101, 105–106, 114, 120, 137–138, 140
 sonant 54, 56
 specijalni časopis 116
 spin 113
 sporazum 28, 101–102, 105
 središnji otvornik 53
 srednji otvornik 53
 srednji rod 59
 srpska redakcija 21
 srpski jezik 19
 standardni jezik 27
 stanka 3, 111
 starocrkvenoslavenski jezik 21, 24
 starogrčki jezik 18
 staropruski jezik 18
 staroslavenski jezik 18–19, 24

staroštokavski govor 32
 statični opis 127–128, 130–131
 stilski obilježen 83, 127
 stražnji otvornik 53
 stručni jezik 136
 stručni opis 127, 133, 136–137
 stručno nazivlje 136
 strujnici 54
 strukturiranost 108–110
 strukturno dvojestvo 108–110
 studija 118
 stvaranje teksta 5–6, 8
 sufiks 59, 78, 80–81, 83–86
 sufiksadni 60
 suglasnik 45, 56, 58, 64, 67, 71, 73, 79, 84, 86
 superlativ 78, 86, 95
 supin 41
 sustav za sporazumijevanje 98, 108
 svršeni glagol 41, 86

Š

šćakavski govori 33
 Šibenska molitva 24
 škotski jezik 18
 šokačka skupina Hrvata 43
 španjolski jezik 18
 štakavski govori 33
 štokavsko narječje 25–26, 31–32, 35–36, 38, 43
 štokavština 27
 šum 52–53, 55
 šumadijsko-vojvođanski govor 31
 šumnik 53–56, 58, 61, 72–75
 šuštavci 55
 švedski jezik 18

T

tadžički jezik 18
 taktilan 128
 talijanizam 36
 talijanski jezik 18
 tehnički opis 127, 133, 136
 tehnika učenja 3–4
 tekst 3–6, 8, 14–16, 65, 70, 74, 100, 109, 116, 118, 125–127, 146, 153, 155–156

tekućnici 54
 tema 3–9, 11–13, 29, 99, 114, 116–118,
 124–125, 137, 142–143, 146, 156
 tempo govorenja 111
 teza 141, 146
 tezna rečenica 5–6, 16
 tilda 26
 timbar 111
 tiskovine 115–117
 titrajnik 54
 tjednik 115, 138
 tjesnačnici 54–56, 78
 ton 52, 89–93, 99, 111
 tonička riječ 95
 toponim 65
 trački jezik 18
 tražilica 13
 treptajnik 54, 56
 tronaglasni sustav 32, 37, 42, 44
 tronarječna osnovica 25
 tuđica 22, 27, 58, 64, 70, 79, 96
 tumačenje 103, 127, 141
 turcizam 22, 31
 turopoljsko-posavski dijalekt 41
 tvorbena kategorija 62
 tvrdonepčanici 55

U

uglata (hrvatska) glagoljica 20
 ukrajinski jezik 19
 umanjenica 41, 62, 68–69
 umetak 23
 umetnuto l 71–72
 umjetnički opis 127–128, 136–137
 upitno-odnosna zamjenica 31
 urdu jezik 18
 u-sklonidba 23
 usmeni tekst 126
 usna šupljina 51–52, 54, 101
 usnenici 55–56, 71
 usni zvanačnik 54
 usvojivost 108
 uvećanica 62, 68–69
 uvod 108
 uzlazna intonacija 91, 111

V

Valunska ploča 24
 velari 56
 velški jezik 18
 verbalna komunikacija 105
 vezan naglasak 96
 vibrant 54, 56
 vijest 105, 113, 115–122, 125, 138
 Vinodolski zakonik 36
 visina 53, 91, 111
 visoki otvornik 53
 vizualan 113, 128
 vlastita imenica 74, 87
 vokalizacija 31, 36, 39, 61–62, 65–66
 vokativ 40, 62, 67–70

Z

zadarska filološka škola 26–27
 zaglavljje 124, 153–154
 zagorski dijalekt 41
 zagrebačka filološka škola 26
 zaključak 28, 30, 137, 141
 zakon otvorenih slogova 22, 65
 zalihost 103
 zanaglasnica 94
 zaobljeni otvornik 53
 zapadnoslavenska skupina 19
 zapis 114, 118
 zapornik 54–56, 78
 zastarjelica 36, 41
 zatvornik 22, 52–58, 68, 70, 75, 77–78
 završetak 7, 66, 117, 137
 znak 4, 22, 26, 90, 98, 100, 106–108, 113
 znakovni sustav 106–108, 110
 zubi 51, 54–55, 57, 101
 zubnici 55
 zubno-usnenici 55–56
 zvanačnik 54, 56, 58, 75, 78
 zvučnici 55, 72
 zvuk 50, 52, 98, 108, 111–112, 114, 120,
 128

Ž

ždrijelo 51
 ženski rod 65–66
 životopis 148–149, 151–153, 156

SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ	3
Kako učiti?	3
Stvaranje teksta korak po korak	5
Prikupljanje materijala	8
Prikupljanje građe na internetu	13
Tehnike pisanja bilješki	16
 POVIJEST JEZIKA	18
Podrijetlo slavenskih jezika	18
Indoeuropski jezici	18
Promjene u razvoju hrvatskoga jezika	20
Povijest hrvatskoga književnog jezika	24
Hrvatska narječja	31
Štokavsko narječje	31
Čakavsko narječje	36
Kajkavsko narječje	39
Hrvatska narječja u Mađarskoj	43
Štokavsko narječje u Mađarskoj	43
Čakavsko narječje u Mađarskoj	46
Kajkavsko narječje u Mađarskoj	47
 GLASOVI	50
Ukratko o glasovima	50
Tvorba glasova	51
Otvornici	52
Zatvornici	53
Usporedba hrvatskih glasova s mađarskima	57
Pregled otvornika	57
Pregled zatvornika	57
Glasovi i slog	58
Fonem i morfem	59
Glasovne promjene	60
Vrste glasovnih promjena	61
Nepostojano a	64
Nepostojano e	65
Vokalizacija	65

Prijeglas	67
Palatalizacija	68
Sibilarizacija	70
Jotacija	71
Jednačenje šumnika po zvučnosti	72
Jednačenje zatvornika po mjestu tvorbe	75
Gubljenje suglasnika	77
Glasovi č i ć	80
Glasovi dž i đ	82
Smjenjivanje –ie–je–e–i	83
Naglasak	89
Naglašeni i nenaglašeni slogovi	89
Kratki i dugi slogovi	90
Intonacija	90
Vrste naglasaka	92
Prepoznavanje naglasaka	92
Riječi i izgovorne cjeline	94
Naglašene i nenaglašene riječi	94
Osnovna pravila hrvatskoga naglašavanja	95
GOVORNO PRIOPĆAVANJE	98
Što je jezik?	98
Uloga materinskog jezika u životu pojedinca, društva te u komunikaciji	99
Čimbenici i funkcije govornoga priopćavanja	100
Tipovi komunikacije	105
OPĆA ZNANJA O JEZIKU	106
Komunikacijski sustavi	106
Jezik kao znakovni sustav	106
Razlikovne značajke jezika	108
Razlike između jezičnoga sustava i govora	110
Govorne vrednote jezika	110
Masovna komunikacija	112
Medijske vrste	114
Tiskovine	115
JEZIČNO IZRAŽAVANJE	126
Tipovi teksta	126
Opisivanje	128
Umjetnički opis	128
POJMOVNIK	159